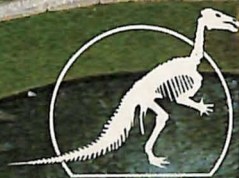

Van Museum tot Instituut

*150 jaar
Natuurwetenschappen*

Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen

Van Museum tot Instituut
150 jaar
Natuurwetenschappen

Oorspronkelijke titel : du Musée à l'Institut: 150 ans de Sciences naturelles
Historische research: Anne Vivé
Tekst: Anne Vivé en Anne Versailles
Vertaling: Jan Claerbout en Ann Venmans
Historisch advies bij de vertaling: Gustaaf Janssens
Taalkundig advies Nederlandse versie: Katrien Bultynck
Verzamelen van illustraties: Alain Quintart, Anne Vivé en Jean Le Bon
Opmaak- en omslagontwerp: Anne Gerkens
Omslagfoto: Thierry Hubin
Tikwerk: Jan Claerbout en Jacqueline Verheyen
Met dank aan Mietje Germonpré, Walter De Coninck, Jean-Marie Legay, Jan Tavernier
Uitgave van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, met de steun van de
"asbl Les Amis de l'IRScNB - De Vrienden van het KBIN vzw", de Generale Bank en de
drukkerij Erasmus
Brussel, 1996

Drukwerk: Erasmus
Wettelijk depot: D/1996/0339/3

S 6810

Van Museum tot Instituut

*150 jaar
Natuurwetenschappen*

I.R.Sc.N.B.-K.B.I.N.

0086COB

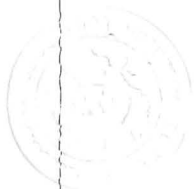
S 6810

Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen

Lijst van de afkortingen

AR	Algemeen Rijksarchief
BIRA	Belgisch Instituut voor Ruimte-Aëronomie
BMM	Beheerseenheid van het Mathematisch Model van de Noordzee
BTK	Bijzonder Tijdelijk Kader
DAC	Derde Arbeidscircuit
IRScNB	Institut royal des Sciences naturelles de Belgique
KB	Koninklijke Bibliotheek Albert I
KBIN	Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen
KIK	Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium
KMI	Koninklijk Meteorologisch Instituut van België
KMKG	Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis
KMMA	Koninklijk Museum voor Midden-Afrika
KMSK	Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België
KNHM(B)	Koninklijk Natuurhistorisch Museum (van België)
KSB	Koninklijke Sterrenwacht van België
MRHN(B)	Musée Royal d'histoire naturelle (de Belgique)
NFWO	Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek
SAB	Stadsarchief Brussel
ULB	Université Libre de Bruxelles
VUB	Vrije Universiteit Brussel

150 jaar ...

Het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen

viert dit jaar zijn honderdvijftigste verjaardag. Na anderhalve eeuw kan ons land terecht trots zijn op deze instelling: haar verzamelingen zijn onovertroffen, het wetenschappelijk onderzoek staat op hoog niveau en iedereen kent de gebouwen. Samen vormen ze het geheugen — de geschiedenis — van het Instituut. Het publiek zou bij de zopas gemoderniseerde museumzalen, de opeenvolgende grote tentoonstellingen en het hoogtechnologisch onderzoek die geschiedenis haast gaan vergeten.

Ons verhaal begint op 31 maart 1846. Toen richtte de jonge Belgische Staat officieel het Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België op¹. Het was toen nog een klein museum — eerder een soort bewaarplaats van natuurhistorische voorwerpen — maar het zou in de loop der tijden zijn wetenschappelijke opdracht ontplooiën en waarmaken. Als bekroning van die evolutie kreeg het Museum in 1948 de titel Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen. Nu bekleedt het Instituut een eersterangsplaats onder de Europese wetenschappelijke instellingen en staat het ook bij de museumbezoekers hoog aangeschreven.

Dit boek is uitgegeven met de steun van de vereniging van de Vrienden van het KBIN. Het wil iedereen in de geheimen van het oude Museum en van het Instituut vroeger en nu inwijden. Het eerste deel verhaalt chronologisch hoe de instelling ontstond en in het prille begin werkte, welke belangrijke bijdrage zij leverde bij de exploratie van ons grondgebied, hoe er steeds meer interessepunten bijkwamen, hoe zij de twee wereldoorlogen doorstond en hoe zij nu haar Museum renoveert. Het tweede deel gaat over twee aspecten die de instelling boven het alledaagse verheffen: haar verzamelingen en haar gebouwen. En over beide valt heel wat te vertellen.

Elke vleugel van het gebouwencomplex weerspiegelt een etappe in de wetenschappelijke ontplooiing van de instelling; van de pracht en de uitgebreidheid van de verzamelingen hebben de meeste bezoekers gewoon geen vermoeden. Aan het einde van dit boek staan enkele bedenkingen over de huidige toestand en de toekomst van het Instituut, dat alert is voor wat er in de wereld op het spel staat.

Illustraties fleuren het verhaal op en tekstkaders belichten één of ander facet van het Instituut. Noten en referenties staan op het eind van elk hoofdstuk, zodat nieuwsgierige lezers weten waar ze terecht kunnen.

Dit synthesewerk heeft niet de bedoeling alles tot in de puntjes te behandelen. De eigenheid van het Instituut steunt zonder twijfel op elk onderzoek, op elke vorser die er gewerkt heeft, op elk stuk uit de verzamelingen. Dat verdient dus allemaal een plaats op de volgende bladzijden. Het was onmogelijk ze allemaal afzonderlijk te vermelden, maar omdat ze elk hun sporen hebben nagelaten in de wording van het Instituut, staan ze toch tussen de regels van dit verhaal. Wie een gedetailleerdere kijk op het wetenschappelijke leven van het Instituut wenst, vindt die in de talrijke publicaties van vorsers en medewerkers van het KBIN. Als bevoorrechte ooggetuigen beschrijven ze hierin hun verzamelingen, hun onderzoek en hun wetenschappelijke zendingen.

Dit boek steunt hoofdzakelijk op twee onuitgegeven licentiaatsverhandelingen in de hedendaagse geschiedenis: enerzijds de verhandeling van Anne Vivé, die de ontwikkelingen van de instelling tussen 1909 en 1954 behandelde, anderzijds die van Alain Vanden Borre voor de periode tot 1909^{2,3}. Aan de basis van beide verhandelingen liggen het archief van het Instituut, het Stadsarchief van Brussel en enkele bundels uit het Algemeen Rijksarchief⁴. Voor de periode na 1954 waren brochures, persartikelen en persoonlijke dossiers van wetenschappers van het KBIN relevant. Zo is die tot dan toe fragmentaire informatie uit al die documenten en archiefbescheiden voor de eerste maal in één publicatie verwerkt⁵.

Anne Vivé verrichtte het historische onderzoek dat de aanzet tot dit werk vormde en leverde het oorspronkelijke manuscript. Anne Versailles verzorgde de eindredactie ervan. Alain Quintart en Jean Le Bon verzamelden de illustraties. Die laatste stond ook Anne Vivé en Alain Vanden Borre met raad en daad bij in hun historisch onderzoek. Anne Gerkens, grafisch ontwerper bij de Generale Bank, bedacht de opmaak van de tekst. Het boek is in het Nederlands vertaald door Jan Claerbout en Ann Venmans, hierin bijgestaan door Gustaaf Janssens.

Het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen dankt van harte al zijn personeelsleden, medewerkers en vrienden die hebben bijgedragen tot de totstandkoming van dit boek, in het bijzonder de "asbl Les Amis de l'IRScNB - De Vrienden van het KBIN vzw", de Generale Bank en de drukkerij Erasmus. Zonder hun steun zou dit werk er nooit gekomen zijn.

- 1 *Organisation du Musée Royal d'histoire naturelle. Statuts organiques.* Ministerie van Binnenlandse Zaken, Brussel, 1846, 12 blz.
- 2 A. VIVE, *Du Musée Royal d'histoire naturelle de Belgique à l'Institut royal des Sciences naturelles de Belgique. Développement d'un établissement scientifique de l'Etat. 1909-1954.* Onuitgegeven licentiaatsverhandeling geschiedenis onder leiding van G. KURGAN, ULB, 1993-1994, 2 vol. Voor deze studie bleken de jaarverslagen van de directie al vlug de rijkste bron. De verslagen van de directeur van de instelling aan de voogdijminister beschrijven de activiteiten van het Museum tijdens het voorbije jaar, het gebruik van de kredieten en de wensen voor het jaar daarop. De aard van de inlichtingen die deze rapporten verschaffen en de steeds weerkerende rubrieken zijn een uitstekende bron van informatie. De rapporten zijn evenwel niet voor elk jaar bewaard gebleven. Bij de andere geraadpleegde archivalia horen ook de verslagen van de Raad van Toezicht, de verslagen van de afdelingen, de briefwisseling, de verslagen van de Commissie voor het Patrimonium, de begroting en de dossiers van personeelsleden.
- 3 A. VANDEN BORRE, *Origine et développement du Musée Royal d'histoire naturelle de Belgique jusqu'en 1909.* Onuitgegeven licentiaatsverhandeling geschiedenis onder leiding van G. KURGAN, ULB, 1991-1992.
- 4 Over het ontstaan van het kabinet: SAB, Gemeenteeigendommen, 2215, 2217, 2218 en 2221; over de werking en de organisatie van het natuurhistorisch kabinet van de stad Brussel: SAB, Openbaar Onderwijs, reeks I, 103; over het Koninklijk Natuurhistorisch Museum: AR, Hoger Onderwijs, Oud fonds, 453-456; AR, Hoger Onderwijs, Nieuw fonds, 269-277, 295, 298-301.
- 5 C. LEMAIRE, Geschiedenis van het paleis van Oranje-Lorreenen van 1750 tot 1980 in: *Driemaandelijks tijdschrift van het Gemeentekrediet van België*, 135-136, Brussel, 1981; A. BRAUMAN en M. DEMANET, *Le Parc Léopold 1850-1950. Le zoo, la cité scientifique et la ville*, Brussel, 1985, 182 blz.; L. VIRE, *La cité scientifique du parc Léopold à Bruxelles, 1890-1920*, in: *Cahiers Bruxellois, revue d'histoire urbaine*, XIX, Brussel, 1974, blz. 86-180; G. GILSON, *Le Musée d'histoire naturelle moderne. Sa mission, son organisation, ses droits*, *Mémoires du MRHNB*, VII, Brussel, 1914, 256 blz.; A. QUINTART en H. VAN DRIESSEN, *De lange weg naar een vernieuwd museum voor natuurwetenschappen*, *Museumleven, jaarboek van de Vlaamse museumvereniging*, 13, Brussel, 1986, blz. 78-84; D. CAHEN et al.: Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, *Pro Scientia*, Brussel, 1990, blz. 114-143; *Museum Contact*, driemaandelijks nieuwsbrief en informatieblad van de Vrienden van het KBIN (verschijnt sinds 1992).

1758 - 1868

*Uit het kabinet van Karel van Lotharingen
ontstaat een rijksmuseum:
het Koninklijk Natuurhistorisch
Museum van België*

Het kabinet van Karel van Lotharingen - Het Museum van Brussel
Het ontstaan van een rijksmuseum - Het prille begin

Het kabinet van Karel van Lotharingen

Het begon in het midden van de achttiende eeuw, onder Oostenrijks bewind. Toen was het bij rijke amateurs erg in trek om particuliere zoölogische, mineralogische, natuurkundige en geologische verzamelingen aan te leggen. De toenmalige landvoogd van de Nederlanden, Karel van Lotharingen (1712-1780), was geboeid door wetenschap en techniek⁶. Ook hij wilde zijn eigen natuurkundig en natuurhistorisch kabinet, in navolging van het keizerlijk kabinet in Wenen. Het werd ondergebracht in zijn Brusselse residentie, het paleis van Oranje-Nassau, in de buurt van het latere Koningsplein⁷.

Net zoals alle rariteitenkabinetten uit die tijd was het kabinet van Karel van Lotharingen een allegaartje: schilderijen, gegraveerde stenen platen, kunstvoorwerpen, opgezette vogels, schelpen, mineralen, variëteiten van zwavel, houtsoorten en andere "*natuurlijke curiositeiten*". Ondanks die heterogeniteit roemden tijdgenoten enkele tentoongestelde stukken, alsook de manier waarop ze gerangschikt waren. Vooral de fossielen en de mineralen droegen hun waardering weg⁸.

Na de dood van Karel van Lotharingen in 1780 stuurde keizer Jozef II — zijn universele erfgenaam — een deel van de voorwerpen naar Wenen en liet de rest in het openbaar verkopen⁹. De Keizerlijke Academie voor Wetenschappen en Schone Letteren¹⁰ verwierf er het grootste deel van. Maar niet voor lang ... Vijftien jaar later, in 1795, bij de tweede inval van de Fransen, werden de verzamelingen geplunderd en verspreid. Het weinige wat overbleef, ging naar het natuurhistorisch kabinet van de Centrale School van het Dijledepartement in Brussel. Onder het Napoleontisch bewind kreeg elk departement immers een "*École Centrale*", waar wetenschappen, letteren en kunsten werden onderricht. Merkwaardig toch hoe de geschiedenis zich herhaalt: de Centrale School van de Dijle bevond zich net in het voormalige paleis van Karel van Lotharingen! Het kabinet werd aangevuld met stukken uit het Natuurhistorisch Museum van Parijs en uit verschillende schenkingen. Het kabinet kreeg intussen een didactische functie¹¹.

Registre

indiquant les Numéros pour la Collection des

Oiseaux

rennis au Musée d'hist^{re} naturelle de Bruxelles

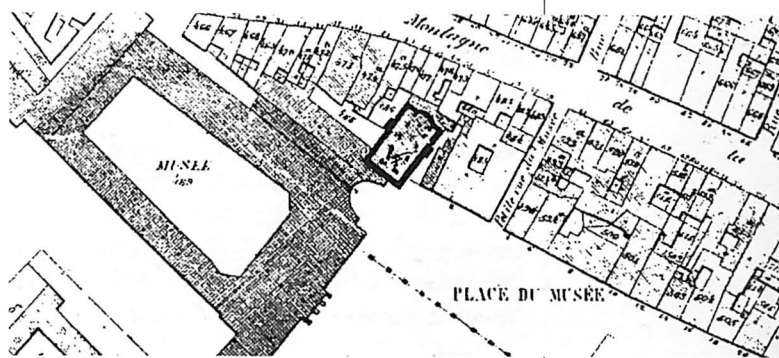
Date d'Entrée.	N ^{os}	Noms des Oiseaux	Observations
29.9 ^h . 1830.	<u>1</u>	taurata Bengale	ach. à fl. Duvot
29.9 ^h . 1830	<u>2</u>	Polkin Corucia. du Bengale	ach. à fl. Duvot
29.9 ^h . 1830.	<u>3</u>	Pic. deux campêtres.	ach. à fl. Duvot
29.9 ^h . 1830	<u>4</u>	Moukrolle blanche musiapa picata Ois de la P. Britan	ach. à fl. Duvot
29.9 ^h . 1830.	<u>5</u>	Pique bœuf de l'Inde	échange à l'air par Symon.
29.9 ^h . 1830.	<u>6</u>	Stac? du Brésil	ach. à l'air par Symon
29.9 ^h . 1830.	<u>7</u>	de grande goulak. de l'Inde (L.)	ach. à l'air par Symon
29.9 ^h . 1830.	<u>8</u>	ganga le bœuf. A Hercules n-Comtes d'Afrique	ach. à l'air par Symon

Het Museum van Brussel

Bij de opheffing van de Centrale Scholen in 1802 kreeg de Stad Brussel het beheer van het kabinet en later ook de gebouwen van de voormalige school toegewezen¹². Het gebouw huisvestte ook een schilderijenverzameling, een bibliotheek en een kabinet met natuurkundige en oudheidkundige voorwerpen. De binnenplaats werd aangelegd als plantentuin. Samen vormden ze het Museum van Brussel.

Eerst kwamen alleen enkele geleerden op bezoek, maar al vlug werd het stedelijk museum toegankelijk voor het publiek¹³. De bezoekers kwamen binnen via een marmeren, met beelden verfraaide trap, door een rond salon waarop ook de bibliotheek uitgaf. De heel uiteenlopende natuurhistorische collecties¹⁴ waren ondergebracht in verschillende zalen. In overeenstemming met de toen heersende smaak boden opgezette dieren het Museum een exotische aanblik: een ijsbeer, een zwarte Javaanse panter, een gordeldier, een zebra en een olifant. Vissen uit Europa, Turkije, het Nijlbekken of de Arabische gebieden, waren opgezet of bewaard op sterkwater. Er was ook een mooie verzameling vogels, reptielen, weekdieren, schaaldieren, spinachtigen en insecten. Daarbij kwamen nog enkele fossielen, een kleine anatomische collectie, een herbarium, mineralen en gesteenten. De bibliotheek telde slechts 150 volumes¹⁵. Een gids uit die tijd vermeldt dat het kabinet "goed voorzien was van vreemde en merkwaardige voorwerpen"¹⁶. De aanwezigheid in dit kader van een verzameling wapens, kleding van wilde stammen en andere curiosa — in het totaal 92 voorwerpen — wekt nu verbazing. Het Museum richtte ook gratis lezingen en leergangen in over allerlei onderwerpen, zoals wetenschapsgeschiedenis, wijsbegeerte, scheikunde, dierkunde, plantkunde en literatuur.

Een beheerscommissie nam het bestuur van het Stedelijk Museum waar. Haar leden hadden tot taak de goede werking te verzekeren en de jaarlijkse toelage van de stad te verdelen. Een natuuronderzoeker, Adrien Dekin, vervulde de rol van conservator. Met weinig middelen slaagde het natuurhistorisch kabinet erin te groeien. Milde schenkers steunden het. Ook genoot het tijdens het Hollands bewind van de gulheid van Koning Willem I.

Uitbreiding van het kadastraal plan van Brussel waaruit blijkt dat het paleis van Nassau duidelijk een museum geworden is; de protestantse St. Joriskapel staat dik omlind.

Ets met het Museumplein rond 1820. Op de achtergrond de ingang van het Nassaupaleis, waar zich toen het Museum van Brussel bevond.

Het ontstaan van een rijksmuseum

Het Museum van Brussel werd al vlug in zijn bestaan bedreigd door de slechte toestand van de stadskas. Omdat de Stad Brussel het beheer niet meer aankon, zag ze zich verplicht haar wetenschappelijke verzamelingen en haar kunstcollectie aan de Staat te verkopen. Op 1 januari 1843 verwierf de Staat de oude collecties van het Museum van Brussel en kreeg zo het natuurhistorisch kabinet met de lokalen en de volledige verzamelingen in bezit. Toen op 31 maart 1846 het Museum zijn eerste statuten kreeg en zo Koninklijk Natuurhistorisch Museum werd, betekende dit dus niet de oprichting van een nieuwe instelling, maar de omvorming van een gemeentemuseum tot rijksmuseum. Toch zette de jonge Belgische Staat hiermee een belangrijke stap. In het hart van de hoofdstad was er nu, naar het voorbeeld van de grote naties, een "bewaarplaats van natuurhistorische voorwerpen".

Bernard du Bus de Gisignies, directeur van 1846 tot 1867.

In afwachting van de statuten bleef het nieuwe rijksmuseum drie jaar lang bestuurd door de oude beheerscommissie van de Stad Brussel, onder voogdij van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Door het koninklijk besluit van 1846 kreeg het Museum niet alleen zijn naam maar ook zijn nieuwe organisatie¹⁷. Bernard du Bus de Gisignies (1808-1874), een geestdriftig ornitholoog, werd de eerste directeur van de instelling¹⁸. Hij kende het Museum reeds goed, want toen hij volksvertegenwoordiger was, maakte hij deel uit van de stedelijke beheerscommissie. Hij stond in voor de wetenschappelijke leiding en voor de bewaring van de verzamelingen en bracht bij de Minister van Binnenlandse Zaken regelmatig verslag uit over het beheer en de activiteiten van het Museum.

Toch stond B. du Bus de Gisignies niet alléén aan het hoofd van de nieuwe instelling. De wetgever plaatste het Museum onder toezicht van een zeven leden tellende raad, waarvan de meeste leden in de vroegere stedelijke beheerscommissie hadden gezeteld. In theorie moest de raad waken over de juiste toepassing van reglementen en besluiten in verband met het Museum, maar in de praktijk had hij een louter adviserende functie.

LÉOPOLD, Roi des Belges,

A tous présents et à venir, SALUT.

Notre Ministre de l'intérieur Nous ayant exposé que le Musée d'histoire naturelle de la ville de Bruxelles, dont l'Etat est devenu propriétaire par suite de la convention du 31 décembre 1842, a conservé provisoirement son ancienne administration, et qu'il importe de donner à ce Musée une organisation définitive et qui le maintienne constamment au courant des progrès de la science ;

Sur le rapport de Notre Ministre de l'intérieur,

Nous avons arrêté et arrêtons :

Art. 1er. Les objets d'histoire naturelle appartenant à l'Etat et qui ne sont pas affectés au service de quelque établissement particulier, sont réunis à Bruxelles, en un dépôt général et public, qui porte le titre de *Musée Royal d'histoire naturelle*.

Uittreksel uit de oprichtingsakte van het Koninklijk Natuurhistorisch Museum, op 31 maart 1846 uitgevaardigd in Brussel door Leopold I en medeondertekend door Sylvain Van de Weyer, Minister van Binnenlandse Zaken.

Weldra kreeg de directeur een conservator toegewezen: François Schuermans (1798-1858)¹⁹. Hij werd "gekozen uit de Belgen die blijk gaven van hun bijzondere kennis van natuurlijke historie en bij voorkeur uit de doctores in de wetenschappen"²⁰. Theodore Belval verving deze eerste wetenschapper in 1859. Hij moest het onderzoek van de insectenverzamelingen uitbouwen. Ondertussen kon de directeur zich op zijn geliefde vogelverzamelingen toeleggen. Door gebrek aan personeel en middelen werden de andere museumcollecties (zoogdieren, reptielen, vissen, gelede dieren, weekdieren, planten en mineralen) wat verwaarloosd. Buiten enkele tijdelijke assistent-naturalisten waren er officieel slechts twee wetenschappers aan het Museum verbonden. De rest van het personeel bestond uit suppoosten, een secretaris en een preparateur. Die laatste moest vooral dieren opzetten en de verzamelingen onderhouden. In die tijd was een preparateur hoofdzakelijk taxidermist, hoewel hij nu en dan een geraamte in elkaar stak. Sindsdien is er heel wat veranderd.

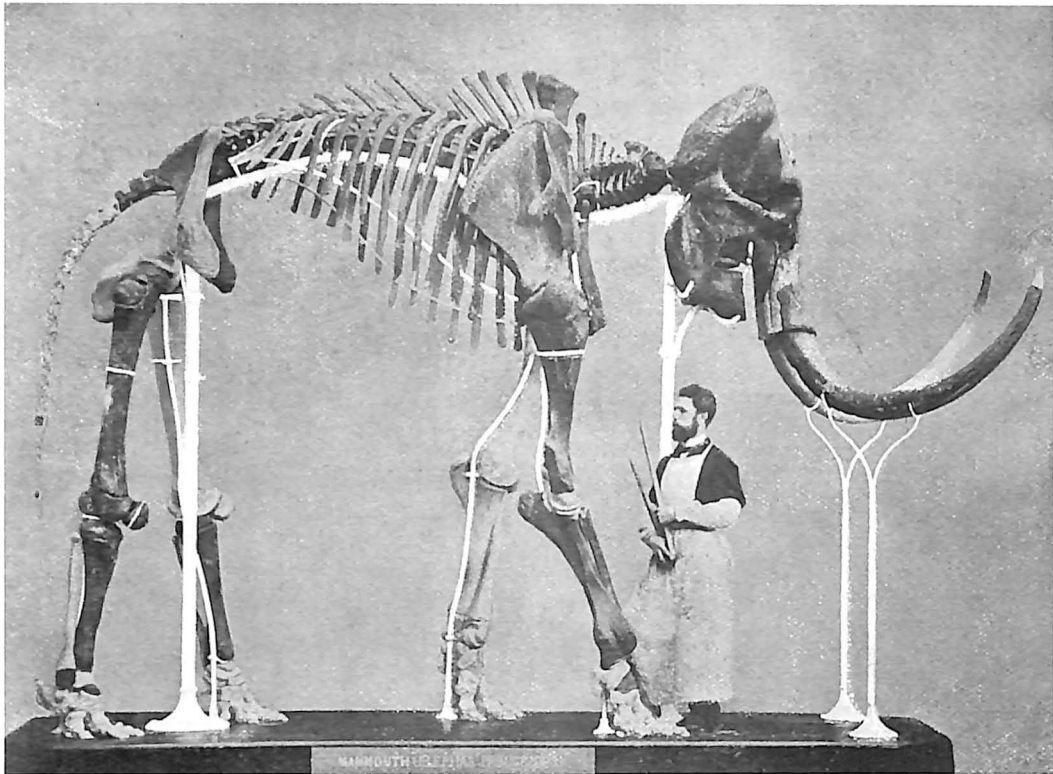
H

Het prille begin

Het Museum had het geluk dat er tijdens grote openbare werken enkele toevallige ontdekkingen gedaan werden. Elk wetenschappelijk voorwerp dat in de ondergrond gevonden werd, kwam automatisch aan de Staat toe. Zo verwierf het Natuurhistorisch Museum verscheidene vondsten. In Lier bijvoorbeeld deden arbeiders in 1860 tijdens het graven van het Netekanaal een belangrijke ontdekking. Dit merkwaardige stuk bevindt zich nog altijd in het Museum: het is het skelet van een mammoet. Alleen in het museum van Sint-Petersburg was er toen nog een exemplaar. Tijdens de aanleg van de fortengordel rond Antwerpen kwamen ook fossiele walvisbeenderen boven.

Aan consuls en natuurvorsers in het buitenland vroeg het Museum tevens of ze natuurhistorische stukken konden bezorgen. Daarvoor kregen ze een flinke vergoeding. Op het einde van de jaren 1850 werd dit systeem afgeschaft. Enkele medewerkers hielden immers binnengebrachte voorwerpen voor zichzelf of verkochten ze aan handelaars.

Met al die vondsten raakte het paleis van Oranje-Nassau overvol. Het was zelfs moeilijk om er door te lopen. Na de paleontologische ontdekkingen van 1860 werden de walvisbeenderen ondergebracht in een voorlopige loods op het binnenplein van het Paleis der Nijverheid bij het Museum. Hoe de museumzalen eruit zagen, en vooral, hoe vol ze waren, kunnen we lezen in het verslag dat Vander Belen, commissaris-inspecteur van de musea, in 1861 aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken overmaakte: *"... In de grote zuilengang bevinden zich kasten, waarin de zoogdieren en een deel van de vogels gerangschikt staan; in het midden staan vitrines met schaaldieren en een deel van de holtedieren naast walvisachtigen en grote zoogdieren. De rangschikking is dus weinig rationeel en de bezoekers kunnen er moeilijk door. Een gewelfde zaal onder de trap die naar het schilderijmuseum leidt, bevat zoogdieren en fossiele beenderen. De verlichting is er ontoereikend. De Egyptische zaal (zo genoemd wegens haar decoratie) is de enige die voldoet. Daar staan kasten met vogels langs de muren. De volgende zalen zijn gesloten voor het publiek: een ovaal salon met een deel van de vissen, reptielen en holtedieren; de voormalige natuurkundezaal die bestemd is voor paleontologische collecties en tevens als opslagplaats dient voor de grote zoogdieren; een driehoekig kabinet waar de mineralen uit Rusland en een deel van de gesteenten zorgvuldig in kasten zijn ondergebracht; een halfcirkelvormige zaal voor de rest van de mineralen, maar waar er geen kasten zijn. In het grote maar overvolle kantoor van de directeur bevinden zich het secretariaat, de bibliotheek, het archief en een deel van de vogels. Het*

L-F. De Pauw bij zijn reconstructie van de "mammoet van Lier" in 1869.

kabinet van de conservator is zo vol dat vorsers van buiten het Museum er geen toegang krijgen. Het atelier van de preparateur is tevens vergaderruimte voor de Raad, de magazijnen en het maceratie-atelier zijn in de kelder"²¹

In 1867 werd B. du Bus de Gisignies verkozen als senator. Hij nam ontslag om zijn politieke loopbaan, die hij enkele jaren eerder onderbroken had, verder te zetten. Slechts het jaar nadien werd een nieuwe directeur benoemd. T. Belval, de enige conservator, nam intussen de functie waar.

In de eerste jaren van zijn bestaan boekte het Museum dus maar weinig vooruitgang. Het kreeg wel zijn basisstructuur, profiteerde van interessante paleontologische ontdekkingen en kon een mooie vogelverzameling aanleggen. Toch waren die impulsen niet sterk genoeg om de stagnatie te doorbreken. De middelen, het personeelsbestand en de lokalen waren hiervoor veel te beperkt.

- 6** Karel Alexander, hertog van Lotharingen en Bar, was landvoogd der Nederlanden van 1741 tot 1780. Hij was de zwager van keizerin Maria-Theresia. Hij was voorstander van de Verlichting en moedigde de oprichting van de Theresiaanse Academie in Brussel aan (1772). Ook hield hij technische en industriële experimenten in zijn kasteel te Tervuren. Te zijner ere werd er op het oude Lotharingenplein, nu Koningsplein, een standbeeld opgericht (naar: *Dictionnaire d'Histoire de Belgique*, onder leiding van H. HAS-QUIN, Brussel, 1988, blz. 83).
- 7** In 1756 verkocht de prinses-douairière van Oranje het Paleis van Nassau aan Karel van Lotharingen. Hij maakte er zijn Brusselse residentie van (C. LEMAIRE, op. cit. 135, Brussel, 1981, blz. 1).
- 8** In het begin bevond het kabinet zich op de eerste verdieping van het Paleis, maar in 1769 werd het overgebracht naar de vroegere keukens (C. LEMAIRE, op. cit., blz. 7). Een beschrijving van het kabinet van Karel van Lotharingen staat in het werk van DESALLIER D'ARGENVILLE, *La conchyliologie ou histoire naturelle des coquillages*, 3de ed., Parijs, 1780, blz. 328 en volgende. Malek de Werthenfeld, die officieus instond voor het beheer van het kabinet, maakte rond 1770 deze beschrijving.
- 9** C. Lemaire deelt mee dat de keizer zijn verzameling wilde verkopen om de schulden van zijn zwager te vereffenen, om de aan kunstenaars en dienaren toegezegde pensioenen te betalen en om de schatkist van het Oostenrijkse keizerrijk er weer bovenop te helpen (C. LEMAIRE, op. cit., blz. 181). Het verkochte deel van de inhoud van het kabinet van Karel van Lotharingen staat vermeld in de *Catalogue tant du cabinet d'histoire que de diverses raretés de feu S.A.R. le Duc Charles-Alexandre de Lorraine et de Bar, Grand-Maître de l'Ordre Teutonique et Gouverneur des Pays-Bas, ... dont on fera la vente à Bruxelles, le 13 octobre 1781 et les jours suivants ...*, Brussel, 1781, 578 blz.
- 10** De Keizerlijke Academie voor Wetenschappen en Schone Letteren werd gesticht op 16 december 1772. Zij verving het Letterkundige Genootschap (opgericht in 1769). In deze belangrijke wetenschappelijke instelling werden zowel kerkelijke, burgerlijke en natuurlijke historie als kunsten en wetenschappen onderwezen (A. QUETELET, *Première Séance de l'Académie Royale de Belgique in: Académie Royale de Belgique. Centième Anniversaire de fondation (1772-1872)*, I, Brussel, 1872, blz. 4, 7). Het natuurhistorisch kabinet werd in 1781 ingericht. Met een omvangrijke geldsom die keizer Jozef II schonk, kon de Academie een deel van de verzameling van Karel van Lotharingen terugkopen.
- 11** Elke Centrale School bezat een bibliotheek, een museum en wetenschappelijke verzamelingen. Het KBIN bezit een kopie van de gedetailleerde beschrijving van het natuurhistorisch kabinet van de Centrale School van de Dijle door Rozin, leraar in natuurlijke historie en beheerslid van de Centrale School in het jaar IX van de republikeinse kalender (*Etat des dépôts de la classe d'Histoire Naturelle à l'Ecole Centrale de la Dyle en Messidor An 9*, AR, Archief van de Dijleprefectuur, 1581, jaar IX). Een ander document licht ons in over de organisatie van de Centrale School van de Dijle (*Feuillet de 4 faces relevant les lois se rapportant aux cabinets, collections et bâtiments durant le régime français*, SAB, Gemeente-eigendommen 2218).
- 12** A. Vanden Borre vermeldt dat de Centrale Scholen door lycea vervangen werden. De gemeenteraad belastte een commissie om na te gaan welke maatregelen moesten genomen worden opdat de wetenschappelijke verzamelingen van de opgeheven Centrale School bewaard zouden blijven. Op 14 maart 1803 nam de gemeenteraad het verslag van de commissie aan (*Rapport de la Commission chargée de présenter des vues sur la conservation des divers dépôts relatifs aux sciences qui existent dans le local de l'ex-école centrale et d'indiquer les dépenses auxquelles elle peut donner lieu. Rapport au Conseil Municipal de Bruxelles, adopté par cette assemblée, le 23 Ventôse an XI*, SAB, Gemeente-eigendommen 2218, en in: A. VANDEN BORRE, op. cit., blz. 16).
- 13** Verschillende auteurs beweren dat het museum in 1814 voor het publiek open ging (C. LEMAIRE, op. cit., blz. 103-104, 113; G. GILSON, op. cit., blz. 164). Op basis van gegevens uit het stadsarchief situeert A. Vanden Borre de officiële opening tussen 1813 en 1817. Voordien werden reeds sporadisch bezoeken ingericht.
- 14** Om de zalen met natuurhistorische verzamelingen van het museum van Brussel aan te duiden, werd soms de benaming "Cabinet d'Histoire naturelle (de Bruxelles)", maar meestal "Musée d'Histoire naturelle (de Bruxelles)" gebruikt.
- 15** De inventaris van de stukken uit het kabinet werd opgesteld aan de hand van een lijst van rond 1837 (*Relevé approximatif des objets composant les diverses collections du Musée d'Histoire naturelle de Bruxelles*, SAB, Gemeente-eigendommen 2215).
- 16** J. GAUTHIER. *Le conducteur dans Bruxelles et ses environs*, Brussel, 1824, blz. 329.
- 17** *Organisation du Musée Royal d'histoire naturelle. Statuts organiques*. Ministerie van Binnenlandse Zaken, Brussel, 1846, 12 blz.
- 18** Voor een biografie van B. du Bus (1804-1874) verwijzen wij naar F. STOCKMANS in: *Biographie Nationale*, XXXIII, Brussel, 1966, kol. 140-142.
- 19** François Schuermans was doctor in de wetenschappen. Van 1822 tot 1831 was hij eerst assistent van de directeur van de Plantentuin van Brussel en dan conservator van de kabinetten voor fysica en natuurlijke historie. Als oud-lid van de beheerscommissie maakte hij ten slotte deel uit van de Raad van Toezicht, waaruit hij ontslag nam bij zijn benoeming als conservator (naar H. MICHEELS in: *Biographie Nationale*, XXII, Brussel, 1914-1920, kol. 62).
- 20** *Organisation du Musée Royal d'histoire naturelle. Statuts organiques* (art. 16). Ministerie van Binnenlandse Zaken, Brussel, 1846, 12 blz.
- 21** *Rapport de Vander Belen, commissaire-inspecteur des Musées, au ministre de l'Intérieur*, AR, Hoger Onderwijs, Oud Fonds, 453, 15-5-1861 (A. VANDEN BORRE, op. cit., blz. 79-80).

Note destinée à M. le Ministre de l'Intérieur.

Un Musée d'histoire naturelle, à la fois riche et bien tenu, était un des ornements les plus remarquables d'une Capitale et un établissement d'instruction partout très fréquenté, j'ai toujours réfléchi aux meilleurs moyens de mettre en lumière les richesses du Musée de Bruxelles. Si j'avais l'honneur d'être appelé à remplir cette tâche, voici un traité général comment je comprendrais ma mission.

La réorganisation du Musée royal d'histoire naturelle comporterait trois points principaux:

- 1° Les collections;
- 2° Le local;
- 3° Le personnel.

On chercherait à donner avant tout à ce Musée un caractère national, on y réunirait les minéraux vivants et fossiles de notre pays. Ce serait là l'objet principal du Musée qui, à l'intérieur de nos frontières, les productions naturelles de la Belgique aux différents âges de la terre, joindrait celui d'être établi d'après les véritables tendances de la science actuelle, celles d'étudier la nature actuelle dans le temps ou dans l'espace.

(Signé) E. Dupont.

Bruxelles, le 6 mars 1868.

1868 - 1914

*De verkenning van het grondgebied,
de stuwende geestdrift van Edouard Dupont
in de negentiende eeuw*

Het Museum groeit - Het Museum treedt naar buiten
Plaatsgebrek - Machtsoverdracht

Het Museum groeit

In de tweede helft van de negentiende eeuw veranderde het Koninklijk Natuurhistorisch Museum volledig van koers. Tot dan waren alleen de studie en het tentoonstellen van de verzamelingen belangrijk. Nu kwam er een voor de wetenschap essentiële speurmethode bij: de prospectie en exploratie van het grondgebied.

Die nieuwe aanpak steunde op één man: Edouard Dupont (1841-1911)²². Hij was geoloog en stond bekend voor zijn prehistorisch onderzoek, in het bijzonder dat van de grotten in het Naamse. In 1868 volgde hij Bernard du Bus aan het hoofd van het Museum op. Hij was een doordrijver met welomschreven opvattingen, die zijn stempel drukte op het museumbeleid: het Museum moest eerst en vooral een streekmuseum worden, waar natuurlijke rijkdommen van België verzameld en onderzocht werden. Zowel levende als fossiele vormen waren belangrijk, want alleen zo kon de natuur zowel in de tijd als in de ruimte bestudeerd worden. Die ruimte was in elk geval kleiner dan vroeger, want Edouard Dupont wou dat de verzamelingen van het Museum vooral binnenlands waren. Hij dulde buitenlandse collecties alleen als vergelijkingsmateriaal. "De verzameling", besloot hij, "is onafscheidelijk van de wetenschappelijke exploratie van het land".

Vandaag trekt geen enkele wetenschapper de waarde van veldwerk nog in twijfel. In die tijd was het wel anders! Daarbij wilde Dupont bij alle wetenschappelijke beslissingen een vinger in de pap hebben, wat vaak interne geschillen meebracht²³. Maar met de flinke steun van het ministerie kon Dupont zijn visie erdoor krijgen. In de veertig jaar dat hij directeur was, zette hij zich onophoudelijk in om de oude opslagplaats van natuurhistorische voorwerpen te veranderen in een moderne wetenschappelijke instelling. De uitgebrachte adviezen waren gunstig en het Museum kreeg meer personeel en kredieten toegewezen. De toekomst lachte het Museum toe.

Organigram van het Koninklijk Natuurhistorisch Museum

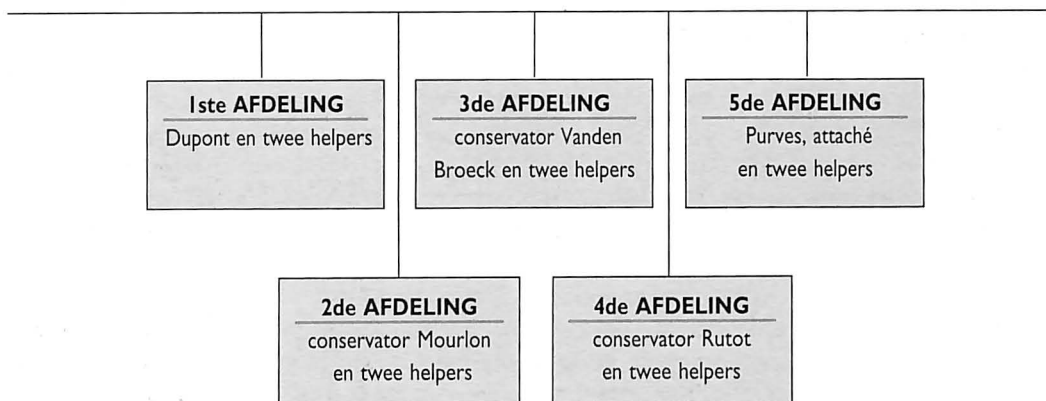
31-12-1882

Sedentaire afdelingen

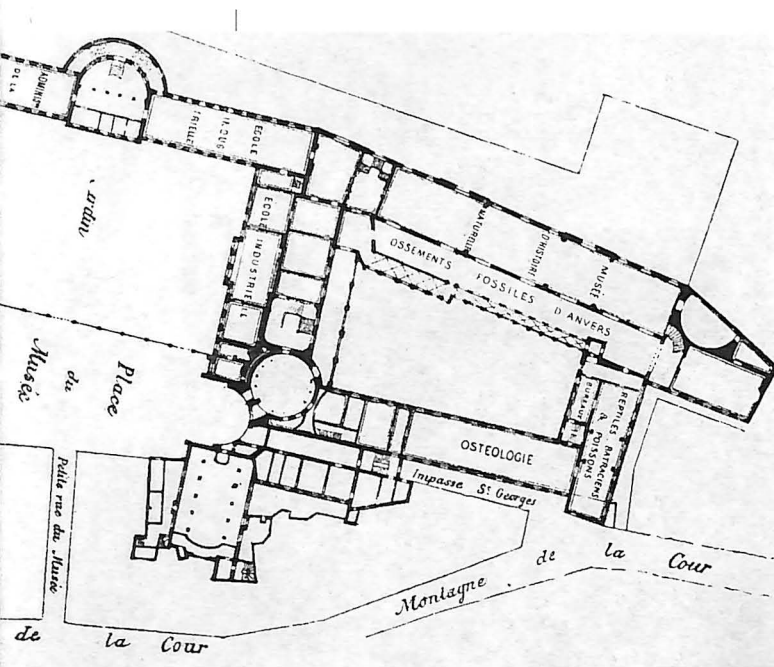

Opmerking : De Pauw, verantwoordelijk voor de paleontologische collecties, is verbonden aan afdeling 1 en 2.

Afdelingen voor veldwerk

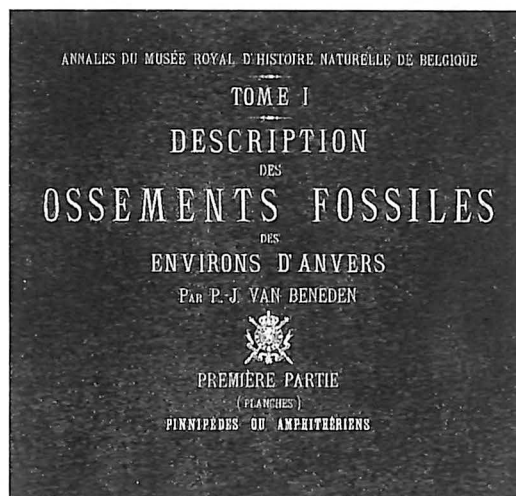

Opmerking: Vincent is belast met het paleontologisch onderzoek voor al deze afdelingen.

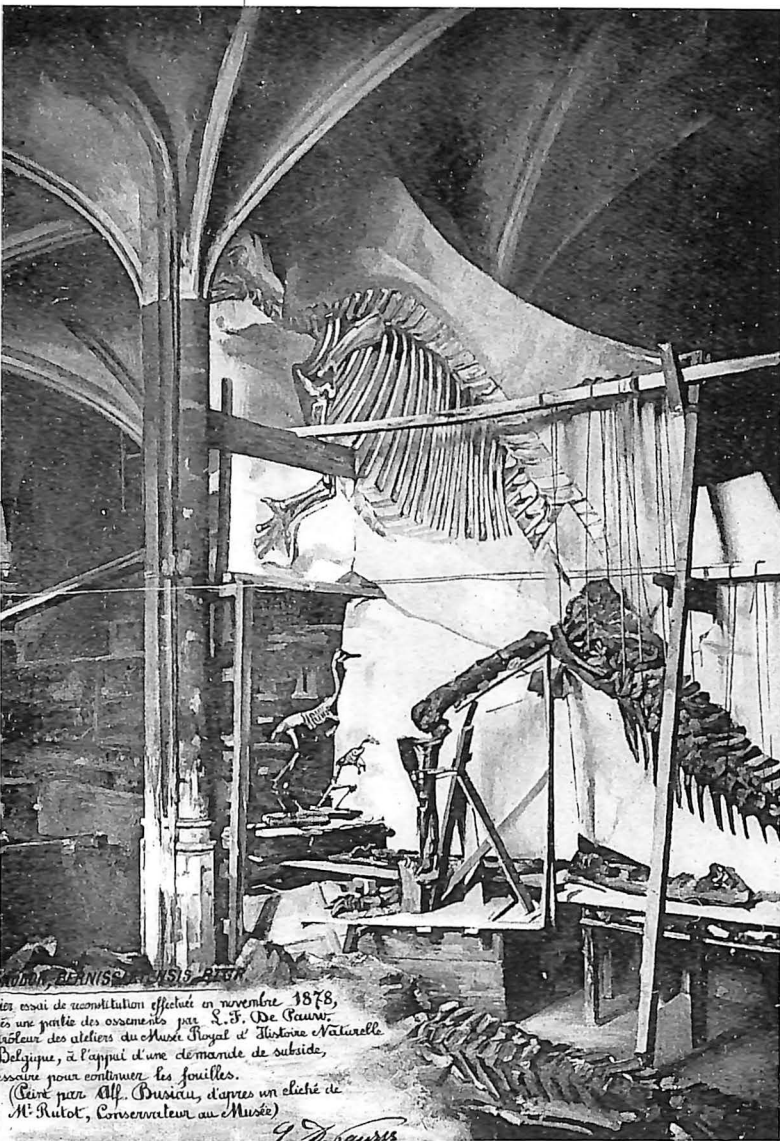
Plattegrond van de zalen van het Koninklijk Natuurhistorisch Museum in het Nassau paleis, rond 1880. De koninklijke protestantse kapel bevindt zich onderaan het plan.

Omslag van het eerste boekdeel van de *Annales van het Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België*, verschenen in 1877.

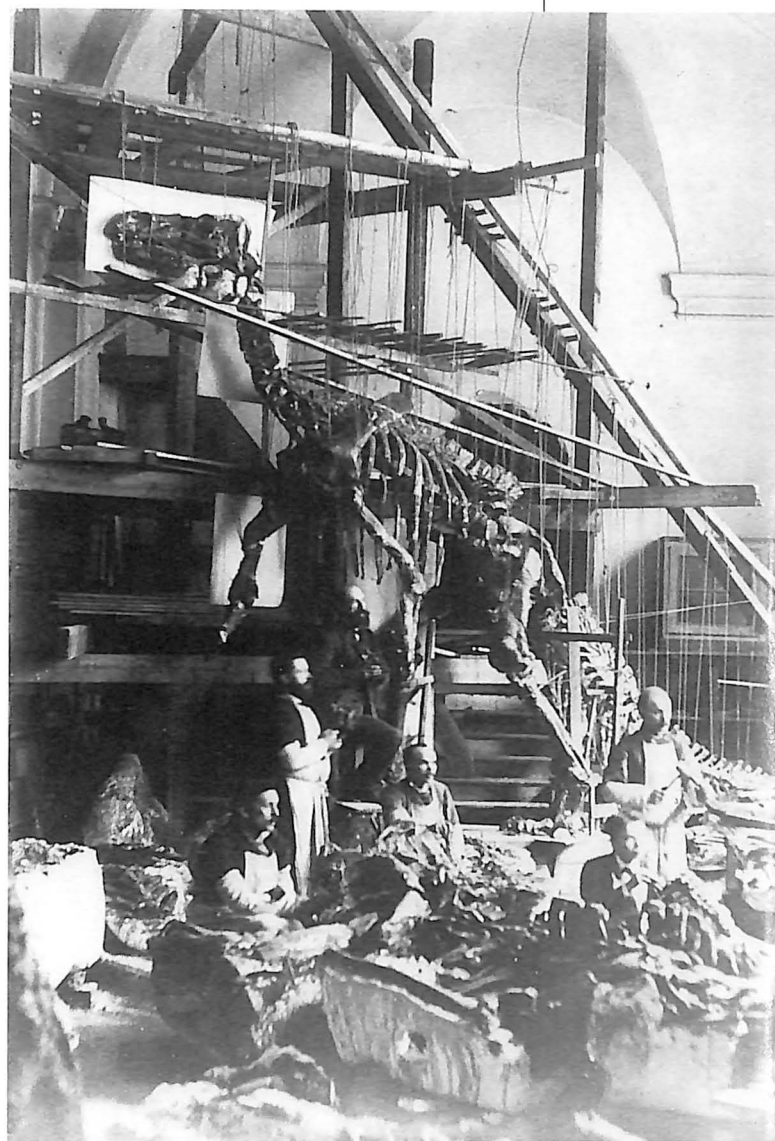

Voor het Museum stonden vanaf dan conservators en gespecialiseerde assistent-naturalisten in. Meestal waren ze doctor in de wetenschappen en lid van wetenschappelijke verenigingen, maar er waren ook bekwaam geachte autodidacten bij. Sommige vorsers bleven niet lang in het Museum, maar anderen maakten naam in één of andere discipline. Bij hen waren de geoloog Aimé-Louis Rutot (1847-1933), de mineralogen Michel Murlon (1845-1915) en Alphonse Renard (1842-1903), de paleontoloog Henri Nyst (1813-1880), die schelpen bestudeerde, de botanicus François Crépin (1830-1903), die als eerste in het Museum onderzoek verrichtte op fossiele planten, de ornitholoog Alphonse Dubois (1839-1921), de entomologen Alfred Preud'homme de Borre (1833-1905) en Guillaume Séverin (1862-1938) en de buitengewoon knappe paleontoloog Louis Dollo (1857-1931). De preparateurs werden belangrijk als assistent; ze voerden hun specialistenwerk uit in samenwerking met leerlingen. Externe medewerkers hielpen nog steeds regelmatig mee bij determinaties, vooral op entomologisch gebied.

In 1877 verscheen het eerste deel van de *Annales van het Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België*. Het was de eerste publicatie van het Museum. Hierin maakten de wetenschappers van de instelling en hun medewerkers het onderzoek bekend, dat ze op de Belgische collecties verrichtten. In 1900 verving de reeks *Verhandelingen* de *Annales*. In de reeks *Mededelingen* stonden de resultaten van het lopende onderzoek. Deze publicaties waren niet alleen nuttig voor de verspreiding van de onderzoeksresultaten; ze werden met binnen- en buitenlandse instellingen geruild voor andere tijdschriften, zodat de bibliotheek kon aangroeien.

Het skelet van een struisvogel en van een kangoeroe stonden model bij de eerste poging om de iguanodon van Bernissart te reconstrueren. De opstelling van dit onvolledig geraamte gebeurde in de Sint-Joriskapel van het Nassau-paleis, nu tentoonstellingszaal van de Koninklijke Bibliotheek Albert I. A. Bustiau schilderde dit doek naar een cliché van A-L. Rutot.

Dit was het eerste volledige geraamte van een iguanodon dat L-F. De Pauw in de Nassaukapel restaureerde en opstelde in 1882; de preparateurs van het Museum droegen een lange witte voorschoot. L. Becker gaf in 1884 dit tafereel getrouw weer op een schilderij, dat nu in de zaal van de iguanodons hangt.

Het Museum treedt naar buiten

Het veldwerk hield nieuwe groeimogelijkheden in voor de verzamelingen. Tot dan toe weinig of niet gevoerd onderzoek, zoals op fossiele planten, mineralen en weekdieren, werd aangemoedigd, maar verliep wel nogal rommelig. Op andere disciplines had de systematische verkenning van het land veel meer impact. Sommige onderverdelingen van de geologische tijdschaal steunen op het onderzoek van fossiele invertebraten die in verschillende streken van België gevonden zijn: Frasniaan, Famenniaan, Rupeliaan. Enkele stratigrafische lagen dragen de namen van vindplaatsen die geologen van het Museum, zoals Edouard Dupont of Eugène Maillieux (1875-1946), exploreerden: Namuriaan, Waulsortiaan, Lediaan ...

Edouard Dupont was, als fervent voorstander van veldwerk, een gelukkig man toen in 1877 het Museum de opdracht kreeg een gedetailleerde kaart van de bodem en ondergrond van België te vervaardigen. Hiervoor werden vijf nieuwe afdelingen voor veldwerk opgericht. Belangrijke kredieten en nieuw aangeworven personeel maakten deze grootse aanpak mogelijk. Dit herwonnen dynamisme was niet alleen een flinke opsteker voor het veldwerk, maar ook voor het hele museum. Toch werd de dienst voor de geologische kaart in 1885 gereorganiseerd en aan het Museum onttrokken. Dupont zag ontgoocheld toe hoe in het Museum geen geologisch onderzoek meer kon gebeuren. Hij was van 1875 tot 1876 tegelijkertijd directeur van de Plantentuin en koesterde wellicht de geheime wens dierkunde, plantkunde en geologie in één instelling onder te brengen.

Wetenschappelijk gezien waren de toename van de beschikbare gegevens en de aangroei van de verzamelingen een waar genoegen. Vanaf toen werden niet alleen de opvallendste stukken bijeengebracht, maar ook alle elementen die konden bijdragen tot een volledige studie van een bepaalde streek. In 1870 bezat het Museum verzamelingen over talrijke onderzoeksgebieden. De vogel- en insectenverzamelingen waren de meest uitgebreide; in de ogen van het publiek stond die van de fossiele gewervelde dieren vooraan. Kleinere verzamelingen bevatten waardevolle stukken, zoals de geraamten en bewerkte vuurstenen uit Belgische grotten of de mineralen die de prinses van Oranje schonk²⁴.

Het telegram dat Gustave Arnaut, hoofdingenieur van de Henegouwse Mijnen, op 12 april 1878 naar het Museum verstuurde: "Découverte importante ossements dans faille charbonnage Bernissart se décomposent par pyrite envoyez Depauw demain pour arriver station Mons huit heures matin y sera urgent. Gustave Arnaut"

ADMINISTRATION DES POSTES ET TÉLÉGRAPHES

INDICATIONS DE SERVICE : BUREAU DE

Recu à *M. Arnaut, ingénieur principal à Namur.*

12 AVRIL 1878

TÉLÉGRAMME

Déposé à *Mons pte* N° *1216*

Découverte importante ossements dans faille charbonnage Bernissart se décomposent par pyrite envoyez Depauw demain pour arriver station Mons huit heures matin y sera urgent - Gustave Arnaut

L'Etat n'est tenu à aucune responsabilité à raison du service de la correspondance prise par voie télégraphique (loi du 17 Mai 1851, Art. 6)

In 1878 ontving het Museum de schat die het tot op heden wereldberoemd zou maken: de iguanodons van Bernissart²⁵. Die ontdekking was niet zozeer het gevolg van systematisch veldwerk, maar van een gelukkig toeval. Twee mijnwerkers, aan het werk in de Sint-Barbaraput van de steenkoolmijn van Bernissart, dachten dat ze boomstronken met goud zagen. Specialisten kwamen kijken en identificeerden die als botten van een uitgestorven diersoort. De goudglans die de mijnwerkers misleidde, was veroorzaakt door het vele pyriet in de beenderen. Ongetwijfeld verbleekte hun ontgoocheling bij het wetenschappelijke belang van die ontdekking. Drie jaar systematische opgravingen leverden een dertigtal uitzonderlijk goed bewaarde iguanodonskeletten op, naast een hele fossiele flora en fauna. De beenderen werden ter plaatse in gips gegoten. In de Nassaukapel, waar ze met paard en kar naar toe gevoerd werden, kregen ze een verstevigende behandeling. Louis Dollo²⁶ bestudeerde de iguanodons grondig en schreef er een honderdtal studies over. Eén iguanodon werd met uiterste zorg in elkaar gezet en in juni 1883 tentoongesteld in een speciaal ontworpen glazen kooi op het binnenplein van het Museum. Korte tijd later kwam er een tweede exemplaar bij.

Edouard Dupont, directeur van 1868 tot 1909.

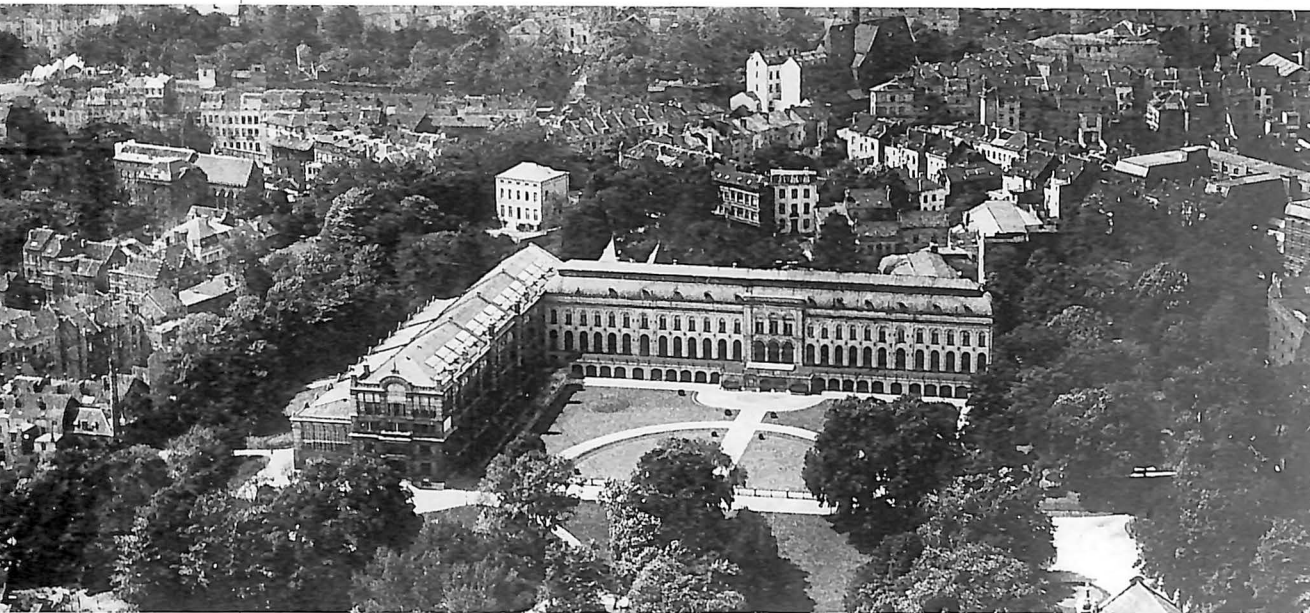
Plaatsgebrek

Wellicht waren de omstandigheden waarin de museumstukken werden bewaard, bedenkelijk. De oude lokalen van het Nassaupaleis, reeds goed gevuld onder het vorige directeurschap, puilden nu werkelijk uit. Maatregelen drongen zich op. De bouw van twee nieuwe galerijen in 1875 en het openstellen van tentoontellingsruimten in de kelderverdieping brachten gedeeltelijk soelaas. Nu konden tenminste alle afdelingen van het Museum hun collecties tonen. In de oude zalen op de begane grond bewonderden de bezoekers insecten, beenderen, reptielen en vissen. Daar waren ook de prehistorische en paleontologische collecties te zien, met als pronkstuk de mammoet van Lier, die pas negen jaar na zijn ontdekking opgesteld raakte. De gewervelde dieren stonden in de nieuwe galerijen; in de kelders vonden mineralen, "straaldieren" en weekdieren een plaats. Een opvallende nieuwigheid was dat alle stukken nu een naambordje kregen en dat hun vindplaats op een geografische en een geologische kaart stond aangegeven. Het museum werd druk bezocht: ongeveer 100 000 bezoekers per jaar rond 1880.

Het Museum kon dus wel zijn tentoonstellingsruimte verdubbelen, maar de werkruimte bleef schaars. Het steeds talrijker wordende personeel had met plaatsgebrek te kampen. In de omgeving van het paleis bleek uitbreiding moeilijk. Door de ontdekking van de iguanodons zag de regering in dat het Museum naar een groter gebouw moest uitwijken. Ze koos hiervoor een oud klooster in het Leopoldspark. Directeur Dupont kon zijn ideeën over de aanpassingen aan dit gebouw niet doorduwen en vertrok op reis naar Kongo (1887-1888). Vanaf 1889 verhuisden er al verzamelingen naar de vernieuwde lokalen in het Leopoldspark. De officiële inhuldiging vond twee jaar later plaats in aanwezigheid van koning Leopold II en verscheidene notabelen. Hetzelfde jaar nog werd, op aanwijzingen van Dupont, de bouw van een nieuwe vleugel aangevat voor de gewervelde dieren van België, waaronder de indrukwekkende groep iguanodons van Bernissart. Architect E. Janlet maakte de plannen voor deze nieuwe galerij, die in 1905 voor het publiek openging. Ze vormde de bekroning van het beleid dat Dupont ten gunste van het veldwerk voerde²⁷.

De liberale krant *Le petit Bleu* vat op 13 maart 1895 Edouard Duponts hartstocht voor Kongo en de ontdekking van de iguanodons in één prent samen.

Luchtfoto vanaf de kant van het Leopoldspark. We herkennen het oude klooster en links de vleugel, die E. Dupont liet ontwerpen door architect Emile Janlet.

Machtsoverdracht

Dupont was al bijzonder lang directeur en begon aan een opvolger te denken. Hij zou die niet kiezen uit de conservators die hem assisteerden, maar uit de steeds groeiende groep medewerkers. Hij koos immers Gustave Gilson (1859-1944), professor dierkunde aan de Leuvense universiteit en bevlogen oceanograaf²⁸. In 1896 had Dupont hem het onderzoek op de Belgische zee fauna toevertrouwd. Ze hadden beiden dezelfde mening over de waarde van veldwerk. Gilson stelde vooral belang in het leven van dieren in hun natuurlijke omgeving. Die opvattingen paste hij toe in zijn onderricht, dat hij vooral dynamisch en praktisch zag. Na enkele jaren van vruchtbare samenwerking overtuigde Dupont, met de steun van de toenmalige politieke overheid, Gustave Gilson ervan, directeur te worden. Hij werd benoemd in februari 1909.

Exploratie op de Noordzee in het begin van de eeuw. De tweede links is Gustave Gilson.

Gustave Gilson schreef een werk waarin hij zijn opvattingen over de taak en de organisatie van natuurhistorische musea uiteenzette²⁹. Het bevatte niet alleen een eerste, weliswaar licht gekleurde, beknopte geschiedenis van het Museum, maar vooral voor die tijd baanbrekende museologische ideeën. Die kregen niet overal dezelfde bijval. Hij was nog maar pas directeur, toen hij in dit werk de krachtlijnen van zijn programma voor het Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België schetste. Ook had hij graag hervormingen in de statuten van het Museum gezien: hij streefde naar een reorganisatie van de instelling, waardoor de directeur alle beslissingsmacht zou krijgen, en naar een hergroepering van de Belgische natuurwetenschappelijke instellingen. Die opvattingen toonden aan hoe Gustave Gilson een grotere onafhankelijkheid van het Museum tegenover de overheid wilde.

Zoals blijkt uit zijn programma, bekommerde Gilson zich in de eerste plaats om de exploratie van het grondgebied. Uit eigen belangstelling spande hij zich vooral in voor het onderzoek van de Noordzee, die hij graag tot "Vlaamse Zee" herdoopte. De exploratie van dit nieuwe studiedomein begon in een noodlaboratorium, maar het onderzoek breidde zich uit. Het was dan ook een ontgoocheling voor Gilson, toen de regering geen aan het Museum verbonden zeebiologisch station wenste op te richten.

Het zeebiologisch onderzoek kende dus een grote bloei, maar de andere disciplines werden verwaarloosd. Naar sommige keken alleen externe medewerkers om. Na de dood van conservator Constantin Klément (1852-1902) bleef de mineralogie verweesd achter. De paleobotanie werd aan haar lot overgelaten na het vertrek van François Crépin, die in 1876 E. Dupont opvolgde als directeur van de Nationale Plantentuin.

G. Gilson was niet de eerste die de talrijke problemen van het Museum inzag: te kleine lokalen of personeelsgebrek. Zijn voorstellen om er wat aan te doen waren vaak te ambitieus en er zou uiteindelijk niet veel van terecht komen. Gilson was de bezieler van de door Dupont ontwikkelde concepten. Hij gaf zelf toe dat hij meer wetenschapper dan beheerder was. Zijn naam staat gegrift in de geschiedenis van de oceanografie in België; dit is het gevolg van het onderzoek dat Adrien de Gerlache de Gomery en later Louis Stappers aan boord van de Belgica voerden^{30,31}.

Het entomologieatelier op de zolderverdieping van de kloostervleugel.

L. Dollo (de tweede links, in profiel) leidt het paleontologieatelier in het begin van de twintigste eeuw.

Atelier voor het prepareren van waterdieren.

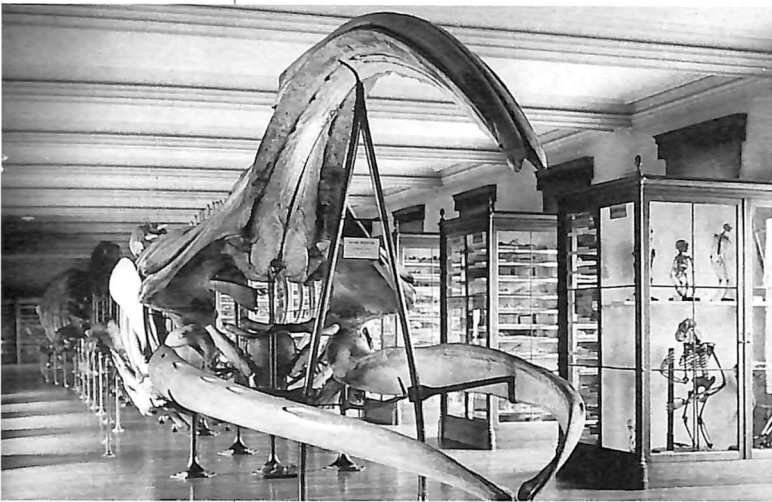

Aimé-Louis Rutot — in stadskledij en met hoed! — bij de exploratie van een prehistorische site, in het begin van de twintigste eeuw.

Enkele prentkaarten, uitgegeven door het museum

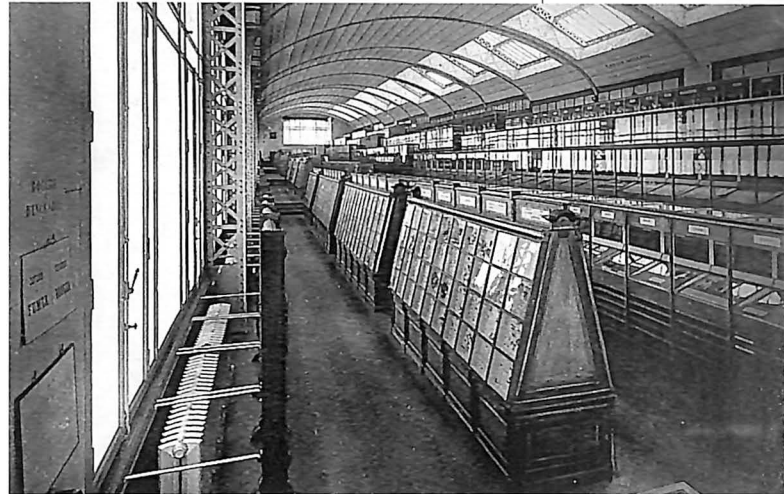
Zaal op het gelijkvloers van het oude klooster met op de tussenverdieping de vogelverzameling. De olifanten wandelden ooit nog rond in de dierentuin van Brussel, die in 1880 het Leopoldspark werd.

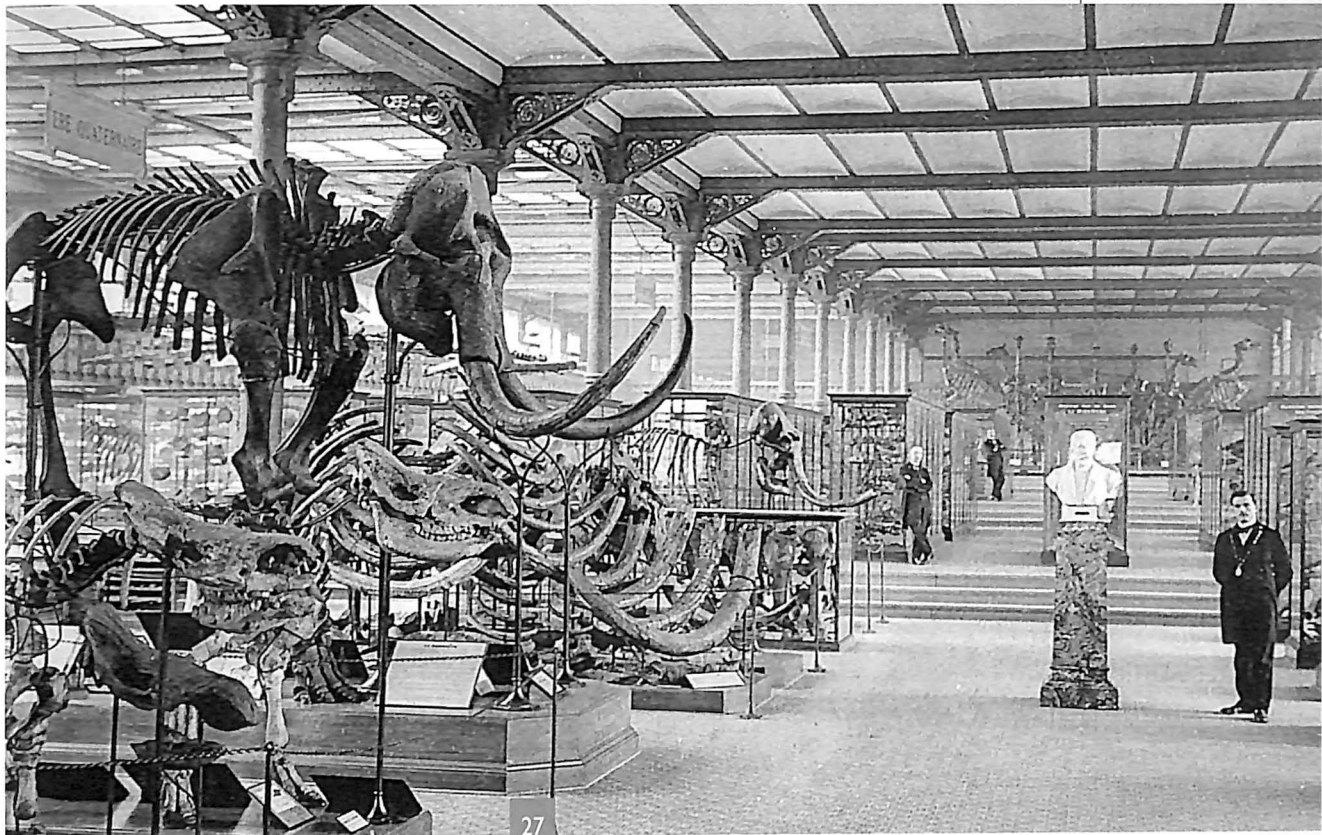

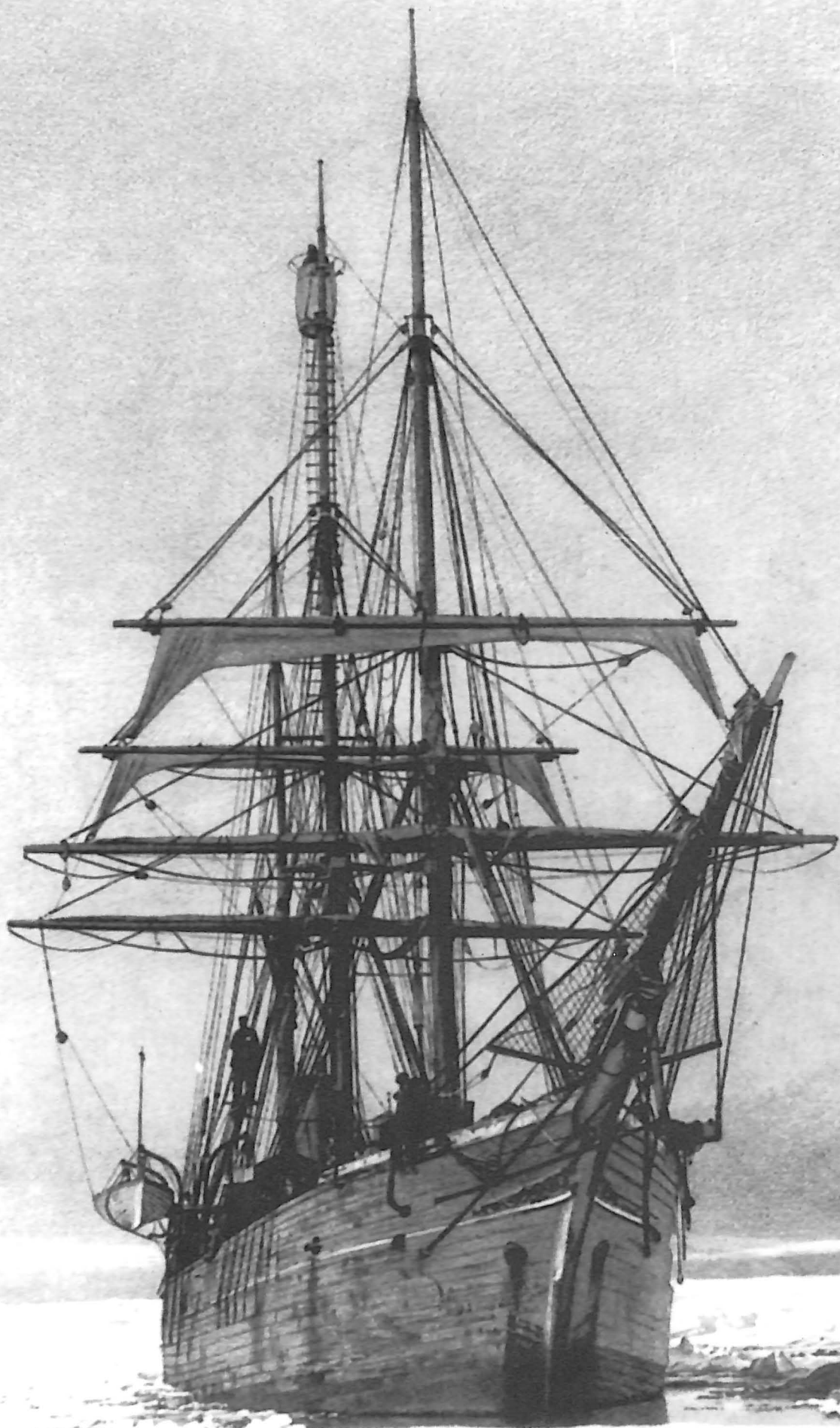
Zaal op de bovenverdieping van het klooster. Vooraan het skelet van een Groenlandse walvis.

Zaal van de Ongewervelde dieren op de bovenste verdieping van de Janlevleugel.

Zaal van de Gewervelde dieren van België. Vooraan het geraamte van de mammoet van Lier. Achteraan zien we de staande groep iguanodons. De suppoosten in zwart pak droegen een sierketting met een plaat waarin de initialen van het Museum gegraveerd stonden.

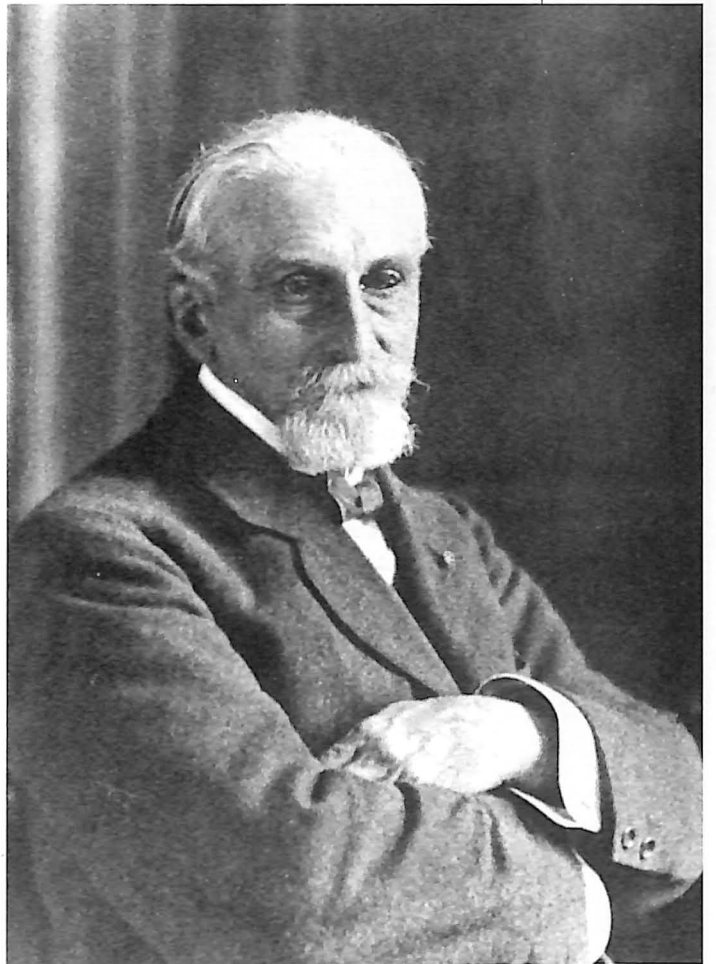

- 22** Over Edouard Dupont vindt u meer in het artikel van F. STOCKMANS, *Biographie Nationale*, XXVII, Brussel, 1971-1972, kol. 255-261.
- 23** Het nieuwe reglement van inwendige orde (1890) deed de ruzie waarschijnlijk losbarsten. Het bracht een wijziging aan in het statuut van de conservators, die naast het administratieve beheer van hun afdeling ook het wetenschappelijke beheer toegewezen kregen. Dupont verzette zich tegen dit reglement, want hij vond dat zijn wetenschappers geen afdeling konden besturen. Een deel van het personeel ging er niet mee akkoord dat hij alle macht voor zich alleen wilde houden (archief KBIN: *Arrêtés relatifs à l'organisation; règlement d'ordre intérieur*, ministerieel besluit van 12 maart 1890).
- 24** Zie het hoofdstuk over de verzamelingen.
- 25** Twee werken geven een diepgaander benadering van de iguanodons van Bernissart: E. CASIER, *Les Iguanodons de Bernissart*, Brussel, 1978 en P. BULTYNCK, *Bernissart en de Iguanodons*, Brussel, 1987. Het Instituut bezit talrijke wetenschappelijke en geschiedkundige documenten (plannen, krantenknipsels, schema's ...) over de ontdekking van Bernissart. Enkele facsimile's, waaronder het telegram met de melding van de vondst, zijn tentoongesteld in het Museum, bij de iguanodons. Ook het schilderij van L. Becker, met de opstelling van een volledig skelet in de Nassaukapel (1884), hangt daar.
- 26** Voor het leven en de werken van Louis Dollo verwijzen wij naar het bibliografisch artikel van V. VAN STRAELEN, Louis Dollo. Notice biographique avec liste bibliographique, *Mededelingen van het KNHMB*, IX, 1933, blz. 1-9. Hoewel de werken van Louis Dollo nog steeds gezaghebbend zijn, stellen nieuwe theorieën ter discussie wat hij beweerde: dat de iguanodons op twee poten zouden gelopen hebben. Hierover vindt u meer in P. BULTYNCK, op. cit. en D.C. NORMAN, On the Ornithischian dinosaur *Iguanodon bernissartensis* of Bernissart (Belgium), *Verhandelingen van het KBIN*, Brussel, 1980, 178, 103 blz.
- 27** Zie het hoofdstuk over de gebouwen.
- 28** Over G. Gilson: P. DEBAISIEUX in: *Biographie Nationale*, XXXIII, Brussel, 1966, kol. 365-366 en V. VAN STRAELEN in: *Mededelingen van het KNHMB*, XXIV, 1948, blz. 1-21.
- 29** G. GILSON, Le Musée d'Histoire naturelle moderne. Sa mission, son organisation, ses droits, *Mémoires du MRHNB*, VII, Brussel, 1914, 256 blz.
- 30** De ontdekkingsreiziger en zeevaarder Adrien de Gerlache de Gomery (1866-1934) dankt zijn faam aan de zuidpoolexpeditie met de Belgica. Hoewel hij daarna personeelslid van het Museum werd, verrichtte hij er geen effectief werk. Als dank voor zijn bewezen diensten benoemde de regering hem als conservator bij het Koninklijk Natuurhistorisch Museum in 1902. Hij nam ontslag in 1913 toen hij tot raadgever bij het Zeewezen aangesteld werd.
- 31** Louis Stappers (1883-1916) werd in 1913 benoemd tot assistent-naturalist. Hij had toen al een ruime ervaring in onderzoek op zee. Gilson had hem hiermee vertrouwd gemaakt. In 1907 maakte Stappers als zoöloog deel uit van de bemanning van de Belgica tijdens de zuidpoolexpeditie. Drie jaar later kreeg hij van het Ministerie van Koloniën een onderzoeksmissie naar Belgisch Kongo. Bij zijn thuiskomst uit Kongo werd hij benoemd in het Museum om schaaldieren te bestuderen. (V. VAN STRAELEN, "Note sur feu Louis Stappers" in: *Mémoires de l'Institut royal colonial belge. Section sciences naturelles et médicales*, XIV, 6, Brussel, 1948, blz. 3-6.

De Belgica zat tijdens zijn overwintering op Antarctica vast in het ijs (1897-1899).

Gustave Gilson, directeur van 1909 tot 1925.

1918 - 1940

Uitbreiding van de activiteiten tijdens het interbellum

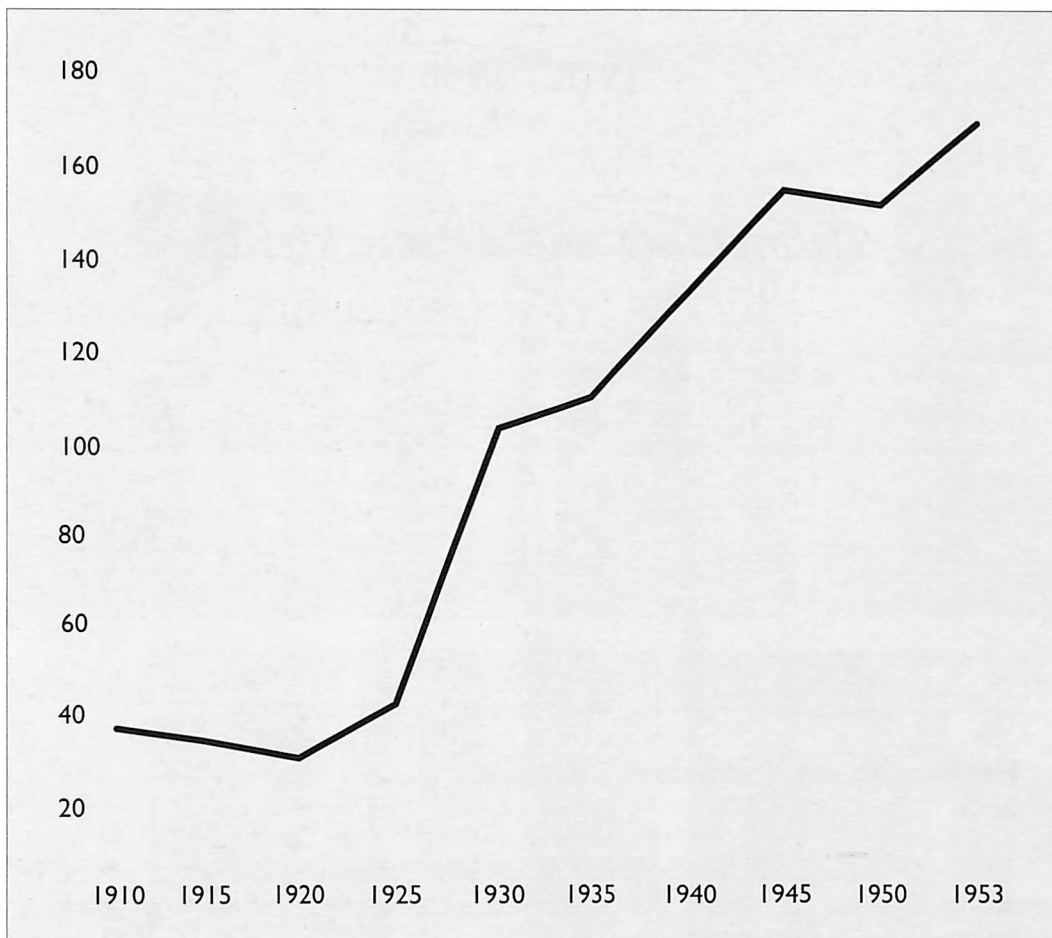
Het Museum wordt volwassen - Van het onderzoeksfront
In de museumzalen

H Het Museum wordt volwassen

Terwijl op het einde van de negentiende eeuw het veldwerk een aanvang nam, was de tussenoorlogse periode gekenmerkt door een sterke uitbreiding van het aantal disciplines en studiedomeinen. De jaren dertig waren gouden jaren voor het Museum, waarin alles mogelijk leek. Projecten kregen vaste vorm en hun verwezenlijking leidde ertoe dat het Museum een echte wetenschappelijke instelling werd.

Na de Eerste Wereldoorlog namen afdelingen en wetenschappers hun taak weer op en hervatten het veldwerk dat ze hadden moeten opgeven. Bij het wetenschappelijk personeel deden er zich enkele wijzigingen voor. Op de bovenste verdieping van de Janletvleugel werd de inrichting van de zaal van de Belgische ongewervelde dieren verdergezet. Alles ging zijn gewone gang en de jaren vlogen voorbij. Toen Gilson met pensioen moest, achtte hij zijn opdracht nog niet volbracht en poogde hij om langer in functie te blijven. Camille Huysmans, toen Minister voor Kunsten en Wetenschappen, weigerde dit. Hij gaf de voorkeur aan een andere wetenschapper: Victor Van Straelen (1889-1964). Die was geoloog en werkleider aan de Universiteit van Brussel. Op 7 september 1925 kreeg hij het lot van het Museum in handen³².

Ook deze directeur was een invloedrijk man met een sterk karakter. Voor het Museum zag hij een belangrijke nationale en internationale rol weggelegd. Om dit te verwezenlijken, waren wil en ambitie alleen niet genoeg. Gelukkig genoot hij de nodige financiële en administratieve steun. De Staat zag in dat er opnieuw personeel te kort was en dat de gebouwen dringend aan vernieuwing toe waren. De nodige kredieten kwamen vrij. Verschillende afdelingen die reeds jaren zonder leiding waren, werden weer opgestart en uitgerust. Er heerste weer leven in de afdelingen paleobotanie, mineralogie, antropologie en recente vertebraten. Van Straelen bleek een goed organisator. Hij voerde uniforme werkmethodes in: het personeel moest volledige inventarislijsten opmaken, nieuwe stukken onmiddellijk prepareren en ze van eenvormige etiketten voorzien en de oude verzamelingen nauwgezet onderhouden.

Evolutie van het personeelsbestand van 1910 tot 1953; de aangroei was aanzienlijk tussen 1925 en 1945 (A. VIVE, op. cit., fig. 1).

Het personeelsbestand nam aanzienlijk toe van 41 man in 1925 tot 135 vijftien jaar later. Deze aangroei was op alle niveaus merkbaar, maar vooral bij de technici; hun aantal verviervoudigde. Meer en meer Belgische en buitenlandse specialisten deden determinaties voor het Museum: er waren 97 medewerkers in 1926 en 367 bij het uitbreken van de oorlog!

Deze heropleving leverde ook stof voor nieuwe publicaties. In 1930 werd de enkele jaren voordien stopgezette reeks *Verhandelingen* hervat. De *Verhandelingen buiten reeks* en de *Mededelingen* volgden. De directeur beval de volledige reorganisatie van de wetenschappelijke bibliotheek. In enkele jaren tijd groeide de bibliotheek uit tot een waar documentatiecentrum, dat nu nog één van de belangrijkste van Europa is.

In 1931 werd de Commissie voor het Patrimonium van het KNHMB opgericht, waarvan de leden rijke particulieren waren³³. Hun steun en de winst uit verkopen en beleggingen maakten het mogelijk wetenschappelijke werken en prentkaarten uit te geven en verzamelingen aan te kopen. Zo konden de laatste delen van de "*Résultats du Voyage de la Belgica dans l'Antarctique*" en de boekdelen over de ontdekkingsstocht met de Mercator verschijnen^{34, 35}.

MUSÉE ROYAL D'HISTOIRE NATURELLE DE BELGIQUE
KONINKLIJK NATUURHISTORISCH MUSEUM VAN BELGIË

La Souris.

Mus musculus Linné.

De Muis.

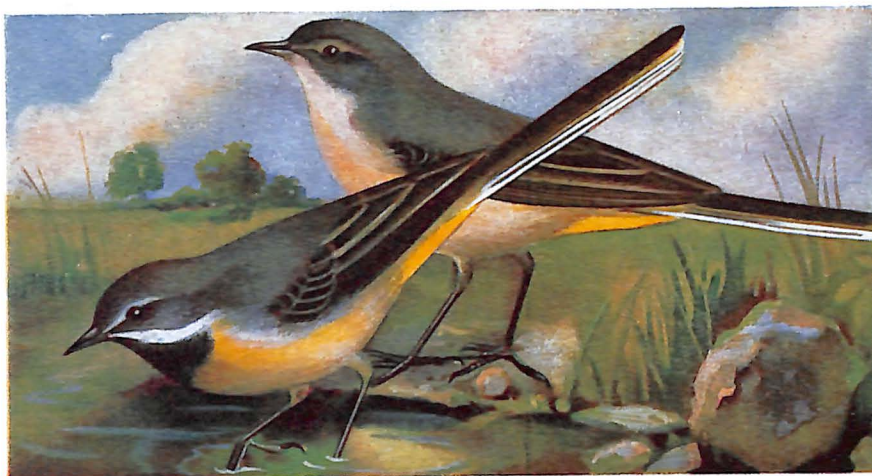
INSTITUT ROYAL DES SCIENCES NATURELLES DE BELGIQUE
KONINKLIJK BELGISCH INSTITUUT VOOR NATUURWETENSCHAPPEN

Papilio machaon Linné.
Le Grand Porte-queue ou Machaon. De Koninginnepage of Zwaluwstaart.

Talented artists and scientists of the Museum designed together many series of postcards, which are well known to many; some are still to be bought.

INSTITUT ROYAL DES SCIENCES NATURELLES DE BELGIQUE
KONINKLIJK BELGISCH INSTITUUT VOOR NATUURWETENSCHAPPEN

7. — *Motacilla cinerea cinerea* Tunst. ♀

Hochequeue des ruisseaux

Grote Gele Kwikstaart

Nuptial - Paarkleed - Pré-nuptial - Voorkleed

Oiseau protégé par la Loi.

Vogel door de Wet beschermd.

Prins Leopold en prinses Astrid op de Aroe-archipel, tijdens hun reis naar Nederlands-Indië in 1932.

Bruxelles, le 17 Octobre 1932

Mon cher Professeur,

Lorsqu'en 1928, je mettais sur pied le projet caressé depuis si longtemps de visiter les Indes Néerlandaises, j'étais préoccupé de pouvoir réunir, au cours de mon voyage, des spécimens intéressants pour le Musée Royal d'Histoire Naturelle de Belgique.

C'est dans cette pensée, qu'une matinée d'Octobre, je venais vous exposer mon projet de voyage et vous proposer de nous accompagner. Le lendemain vous me faisiez connaître votre acceptation. Cette réponse me réjouit d'une façon toute spéciale vos connaissances étendues, allaient nous donner la maximum de chances de pouvoir réaliser le programme arrêté. Nos espoirs furent non seulement atteints, mais même dépassés.

Je suis particulièrement heureux de penser que les récoltes effectuées en commun au cours de notre voyage, iront enrichir le patrimoine national.

Croyez-moi, mon cher Monsieur Van Straelen,

vos affectueux

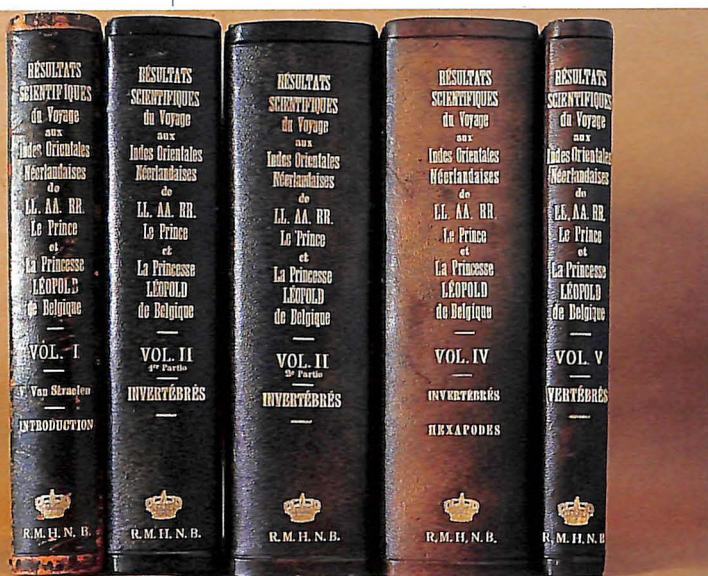
Leopold
de Belgique

V

Van het onderzoeksfront

Het Museum trok ongetwijfeld veel voordeel van het toen ontluikende en bloeiende wetenschappelijke mecenaat. Op het eind van de jaren twintig ontstonden, naar Amerikaans model, wetenschappelijke stichtingen en particulier mecenaat. Hun belangrijkste doel was de opwaardering van laboratoria, onderzoekscentra, bibliotheken en musea. Koning Albert I steunde dit beleid persoonlijk. In 1927 sprak hij tot hooggeplaatste personen uit de economische en politieke wereld in een beroemd gebleven toespraak over "*une véritable crise des institutions scientifiques et des laboratoires*"³⁶. Een jaar later werd het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (NFWO) gesticht. Voorzitter was de financier Emile Francqui. Het Fonds kreeg de steun van onder andere de familie Solvay, de Société Générale de Belgique, de Nationale Bank van België, de Overzeese Bank en de Bank van Brussel. Het NFWO zou vanaf nu talrijke onderzoeksdomeinen steunen. Vooral het Koninklijk Natuurhistorisch Museum kon hiervan genieten voor zijn veldwerk³⁷.

De koninklijke familie steunde het Museum en zijn directeur expliciet. A. Quintart stipt aan dat Albert I niet de eerste van onze vorsten was die belangstelling toonde voor de natuurwetenschappen³⁸. Ook Leopold I deed talrijke schenkingen en Leopold II steunde E. Dupont bij de bouw van de Janletvleugel. Toch was de invloed van Albert I veel groter. Zo vroeg de vorst in 1928 aan toenmalig directeur Victor Van Straelen of die zijn zoon prins Leopold en prinses Astrid kon vergezellen op een reis naar Nederlands-Indië. Die reis gaf de eerste impuls aan het onderzoek dat de instelling in het buitenland zou voeren. In het verleden waren er al enkele buitenlandse expedities geweest, maar nog nooit hadden die op dergelijke schaal plaatsgehad. Eigenlijk was alleen de directeur rechtstreeks bij die reis betrokken, maar heel het Museum vond er baat bij. Die zes maanden durende exploratietocht leverde talrijke verzamelingen op. Wetenschappers van het Museum en hun medewerkers konden die nauwkeurig bestuderen, om ze daarna in de bewaarplaatsen te rangschikken. 108 Belgische en buitenlandse specialisten determineerden de meegebrachte exemplaren en ontdekten hierbij 403 nieuwe soorten³⁹. De analyse van dit materiaal, de reisindrukken en de meestal door prins Leopold genomen foto's staan in zes boekdelen van de *Verhandelingen buiten reeks*⁴⁰.

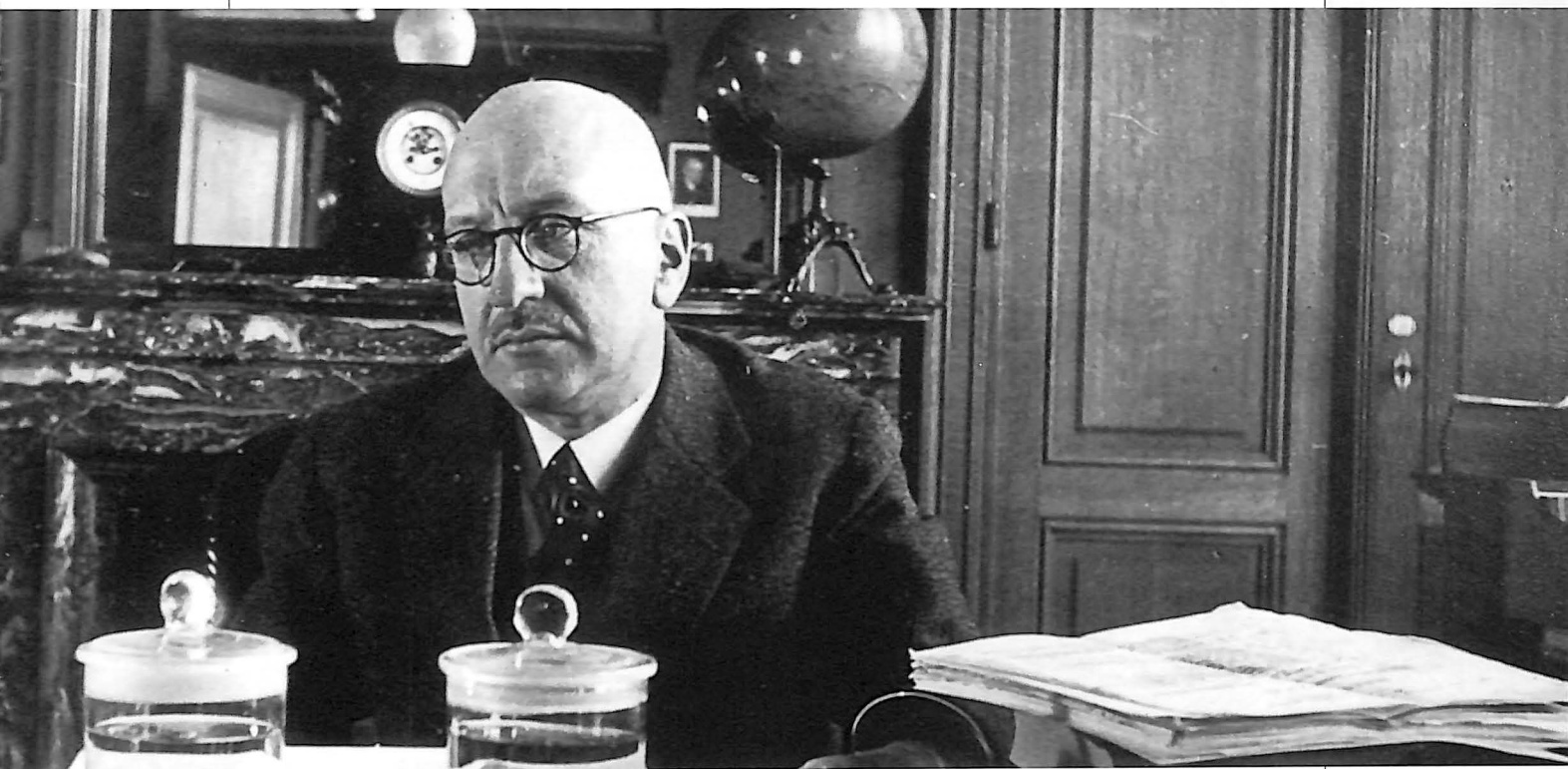

Het Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België slaagde erin de "*Résultats scientifiques du voyage aux Indes Orientales Néerlandaises de LL.AA.RR. le Prince et la Princesse Léopold de Belgique*" in een minimum van tijd uit te geven (1933-1935). Het zesde volume is niet ingebonden en staat niet op de foto.

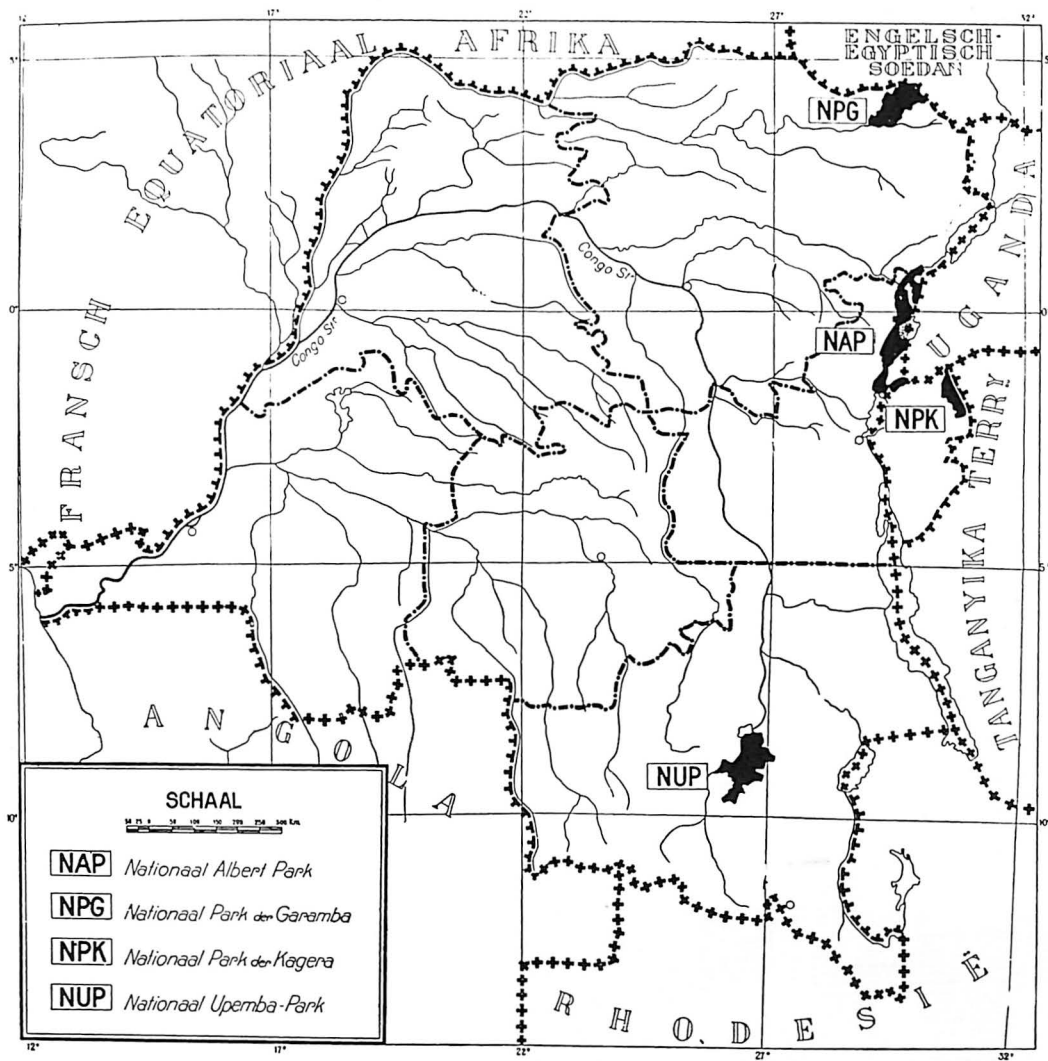
Ook de andere onderzoekers van het Museum begonnen nu buitenlands materiaal te bestuderen. Het Museum breidde zijn onderzoeksveld tot ver buiten de Belgische grenzen uit. Na de Tweede Wereldoorlog zou dit nog meer uitgesproken zijn. De in het begin van de jaren dertig opgerichte nationale parken van Afrika vormden een uitgelezen studiegebied.

Naar het voorbeeld van het Yellowstone National Park in de Verenigde Staten werden in Afrika vier nationale parken gesticht, met het oog op de volledige bescherming van de natuur. Het Nationaal Albert Park was het eerste. Belgen en Amerikanen werkten vanaf 1925 samen aan dit park in Belgisch Kongo. Victor Van Straelen was één van de geraadpleegde wetenschappers. Enkele jaren later kreeg hij, aan de zijde van koning Albert I, het ondervoorzitterschap van het autonoom bestuur van het park toegewezen. Er kwamen later nog één park in Rwanda (het Nationaal Park der Kagera) en twee parken in Belgisch Kongo (het Nationaal Park der Garamba en het Nationaal Upemba Park) bij. Daarom veranderde het "Bestuur van het Nationaal Albert Park" in 1934 in het "Instituut der Nationale Parken van Belgisch Kongo". Na de dood van de koning nam de museumdirecteur het voorzitterschap waar⁴¹.

Victor Van Straelen stond dus aan het hoofd van het Museum én van het Instituut der Nationale Parken. De samenwerking tussen beide instellingen was dus vanzelfsprekend. Het Instituut der Nationale Parken stuurde vaak natuurvorsers van het Museum naar één van de parken om er de fauna en de flora te bestuderen. Dit was een goede zaak voor het Museum, waar het materiaal geprepareerd, onderzocht en vaak bewaard werd. De dier- en plantkundige zending van G-F. de Witte (1897-1980) naar het Nationaal Albert Park van 1933 tot 1935 en de dierkundige zending van S. Frechkop (1894-1967) in 1937-38 behoorden tot de belangrijkste. Ook het Museum zelf organiseerde vaak langere of kortere onderzoeksmisssies.

Victor Van Straelen, directeur van 1925 tot 1948.

Kaart met de Nationale Parken in het toenmalige Belgisch Kongo.

De geestdrift voor Afrika remde het onderzoek in België niet af. Het land en de waterlopen werden verder geëxploreerd en bij openbare werken kwamen er nog steeds vondsten boven. Het Noordzeeonderzoek verliep eerder chaotisch. Officieel bleef de op pensioen gestelde oud-directeur G. Gilson nog als maritiem deskundige aan het Museum verbonden. In het begin weigerde hij echter alle samenwerking met het Museum. Dit geschil bracht Gustave Gilson er zelfs toe het Oostends Instituut voor het Onderzoek van de Zee op te richten. Met dit Instituut leefde het Museum later in de beste verstandhouding!

I In de museumzalen

Gaandeweg bouwde het Museum een stevige wetenschappelijke reputatie op. Ook bij de bezoekers bleef het geliefd. De zalen trokken een steeds talrijker en gevarieerder publiek aan. De zaal van de Belgische ongewervelde dieren kreeg haar definitief uitzicht. Andere collecties werden beter voorgesteld. Toch verklaart dit alleen het groeiende aantal bezoekers niet. Zonder twijfel werkte de Opvoedkundige Dienst als katalysator. Die was in de jaren dertig opgericht in navolging van een dergelijke dienst bij de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis. In het begin hield de Opvoedkundige Dienst vooral rondleidingen voor scholen. Dat gebeurde vroeger ook al, maar alleen als het toevallig uitkwam. Vanaf dan legde het Museum zich ook toe op zijn pedagogische rol. Louis Debot (1898-1961) zorgde ervoor dat de Opvoedkundige Dienst beetje bij beetje uitgebouwd werd⁴². Er kwamen tweetalige bordjes bij de tentoongestelde stukken. Gidsjes en populair-wetenschappelijke werken verschenen. Door het succes groeiden er vanzelf nieuwe initiatieven: voordrachten voor onderwijzers, natuurwandelingen voor volwassenen, radiopraatjes, rondleidingen met didactisch materiaal ... Dit alles maakte een bezoek aan het Museum nog aantrekkelijker.

De vitrine met de iguanodons in de houding zoals ze meer dan 300 m onder de grond gevonden werden. Het verwijderen van de klei en de wedersamenstelling van de geraamten was ongetwijfeld niet gemakkelijk.

De vitrine met de iguanodons in hun vermoedelijk natuurlijke loophouding.

De iguanodons kregen bijzondere aandacht. Vóór 1932 stonden ze gewoonweg in de zaal. Licht, vocht en temperatuurschommelingen hadden vrij spel. Het pyriet in de botten begon te oxideren, waardoor de beenderen dreigden te verpulveren. Het Museum trok aan de alarmbel. Er werd beslist om de beenderen eens en voor altijd te behandelen met een oplossing van schellak in alcohol en de skeletten dan in twee reusachtige vitrines onder te brengen. Nog nooit waren er in een museum vitrines met dergelijke afmetingen gebouwd⁴³.

Tussen de twee wereldoorlogen verwierf het Museum veel nieuwe verzamelingen. Er waren kostbare reeksen en stukken bij, zoals bijvoorbeeld de malacologische verzameling en bibliotheek van Philippe Dautzenberg of de geologische collectie van professor Stainier⁴⁴. Om het bijeengebrachte materiaal beter te kunnen conserveren, waren dus nieuwe bewaarplaatsen nodig. Met de kredieten die hij in de wacht sleepte, kon Victor Van Straelen met de oprichting van het torengebouw beginnen, dat architect Lucien De Vestel ontwierp. Bij de bezetting bleef dit gebouw echter onvoltooid en uiteindelijk werd het pas in 1982 volledig afgewerkt⁴⁵.

Hoewel de overheid en de directie van het Museum bij het aantreden van Victor Van Straelen uitstekend met elkaar overweg konden, verslechterden de betrekkingen in de jaren dertig. Net zoals Gilson en Dupont vóór hem, wenste Van Straelen het Museum zelfstandiger te beheren. Dit werd ook hem geweigerd. De werking van de instelling ondervond daar duidelijk enige hinder van. Globaal gesproken was het interbellum echter een prachtige tijd met talrijke groeikansen voor het Museum.

- 32** Over de nieuwe directeur: F. STOCKMANS, Notice sur Victor Van Straelen, in: *Annuaire de l'Académie Royale de Belgique*, Brussel, 1973, blz. 1-76. Zie voor enkele specifieke gegevens (nationale parken, rol in het leger, ontwikkeling van de afdelingen, wetenschappelijke loopbaan...) ook in: *Le Flambeau* (1964, afl. 2), blz. 65-226.
- 33** De oprichting van deze instelling was een heel belangrijke gebeurtenis in de geschiedenis van het Museum, want vanaf dan was het niet meer uitsluitend afhankelijk van staatssteun. De wet van 27 juni 1930 maakte de oprichting van deze commissie mogelijk. Die wet kende de burgerlijke persoonlijkheid toe aan de wetenschappelijke en artistieke instellingen die afhingen van het Ministerie van Kunsten en Wetenschappen; ze bepaalde dat "die instellingen tegenover derden vertegenwoordigd zijn door een administratieve commissie waarvan de samenstelling en de bevoegdheden bij Koninklijk Besluit worden geregeld". Deze wet deed niets af van de centralisatie van de openbare dienst. Ze zorgde ervoor dat, via deze commissie, goederen en eigendom verworven, beheerd en aan de betreffende instelling toegewezen konden worden. Op 27 juni 1931 werden de commissies gevormd. Enkele maanden later ging de Patrimoniumcommissie van het KNHMB van start. Tot de commissie behoorden V. Van Straelen als voorzitter, de Directeur-Generaal van Onderwijs en Wetenschappen, een vertegenwoordiger van het wetenschappelijk personeel en nog vier leden die gekozen werden "uit belangrijke personen uit de wereld van wetenschap of kunst die belangstelling vertonen voor de instelling en uit de schenkers". Bij de oprichting van de commissie waren dit de Gouverneur van de Société Générale de Belgique, A. Galopin, de industrieel Daniel Heine-man, Baron Gendebien en Ridder Van Havre.
- 34** De Commissie van de Belgica liet de wetenschappelijke verslagen van deze expeditie publiceren in 85 volumes onder de titel: *Expédition Antarctique belge. Résultats du voyage de la Belgica en 1897-1899 sous le commandement de A. de Gerlache de Gomery*.
- 35** De wetenschappelijke resultaten van de zeereizen van het Belgische schoolschip, de Mercator, zijn gepubliceerd in vijf volumes van de *Verhandelingen van het KBIN* (2de reeks), Brussel, 1937-1951.
- 36** Koning Albert hield deze "redevoeing van Seraing" ten gunste van het wetenschappelijke mecenaat op 1 oktober 1927, bij het eeuwfeest van het bedrijf Cockerill. Zie brochure bij de tentoonstelling: *Dynastie en Cultuur*, Brussel, 1990, blz. 59.
- 37** Onmiddellijk na de eerste wereldoorlog werd de Universitaire Stichting opgericht onder het beschermheerschap van Emile Francqui. Zij was het eerste dergelijke initiatief in ons land. De Stichting had als doel begaafde onbemiddelde studenten de kans te geven universitaire studies te volgen en het wetenschappelijk onderzoek te bevorderen. Uiteindelijk zou die stichting zich uitsluitend om studenten bekommeren. In 1932 werd de Francqui-stichting opgericht, dus later dan het NFWO. Cfr. L. RANIERI, *Emile Francqui ou l'intelligence créatrice: 1863-1935*, Parijs, 1985.
- 38** A. QUINTART, Het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, *Dynastie en Cultuur in België*, Antwerpen, 1990, blz. 325-330.
- 39** A. Quintart merkt hierbij op dat 60 van deze 403 nieuwe soorten aan prins Leopold gewijd zijn, met soortnamen als "leopoldi" of "leopoldiana" en 11 aan prinses Astrid ("astridae"). Een nieuw genus van kevers kreeg de naam "Astridella". (A. QUINTART, op. cit., blz. 326).
- 40** Résultats Scientifiques du Voyage aux Indes Orientales Néerlandaises de LL.AA.RR. le Prince et la Princesse Léopold de Belgique, *Verhandelingen van het KBIN*, 6 delen (buiten reeks), Brussel, 1933-1935.
- 41** J.P. HARROY, Contribution à l'histoire jusqu'en 1934 de la création de l'Institut des Parc nationaux, in: *Liber Amicorum Pierre Salmon*, Brussel, ULB (Institut de Sociologie), 1993, blz. 427-442.
- 42** L. DEBOT, Vingt années de service éducatif à l'IRScNB, in: *Volume jubilaire V. Van Straelen*, II, Brussel, 1954, blz. 1189-1253 en R. VERHEYEN, Louis Debot, Notice biographique, in *Mededelingen van het KBIN*, XXXVII, Brussel, 1961, 5 blz.
- 43** Het archief van het Instituut bevat documenten in verband met de verschillende fases in de restauratie van de iguanodons. Er bestaat hierover ook een artikel: V. VAN STRAELEN, La restauration des iguanodons de Bernissart, in: *Revue Scientifique*, 75 (1), 1937, blz. 17. Over de vitrines: Les cages-vitrines des iguanodons au MRHNB, in: *L'Ossature Métallique*, 6, 1937, blz. 66-78. De vitrine met de rechtstaande iguanodons is 17,94 m lang en tussen 9,07 m en 11,04 m breed. Die met de iguanodons in de houding waarin ze gevonden werden, is 20,50 m lang en 13,02 m breed. De twee kooien zijn 6,90 m hoog. Voor de behandeling werden de skeletten in honderden stukken uiteengehaald. Ongeveer 5000 stukken werden behandeld; hiervoor waren 4000 l alcohol en 390 kg schellak nodig.
- 44** Zie het hoofdstuk over de verzamelingen.
- 45** In verband met dit torengedebouw leest u meer in het hoofdstuk over de gebouwen.

1914 - 1918

1940 - 1945

Het Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België tijdens de twee wereldoorlogen

Moeilijke tijden - Het Museum blijft open
Gilson tegen de bezetter - Van Straelen tegen de bezetter

Moeilijke tijden

In beide wereldoorlogen hadden de hachelijke toestand en de maatregelen van de bezetter zowel een weerslag op het Museum als op zijn personeel. De achtergronden en omstandigheden waren voor beide periodes anders, maar de wijze waarop de directie van het Museum de problemen aanpakte en verzet tegen de vijand voerde, laat zeker toe parallellen te trekken. Enkel over de Tweede Wereldoorlog zijn we goed geïnformeerd, dankzij de nauwkeurige verslagen die de directeur tijdens de bezetting opstelde. Over de organisatie en de werking van het Museum tijdens de Eerste Wereldoorlog vinden we weinig terug⁴⁶.

Tijdens de twee oorlogen moest het Museum zich aan de veranderingen in het beleid aanpassen. Het land werd in beide gevallen anders bestuurd, maar de bezetter voerde telkens haast onmiddellijk een strenge controle in. Het Ministerie van Kunsten en Wetenschappen, in de Eerste Wereldoorlog, en het Ministerie van Openbaar Onderwijs, tijdens de tweede bezetting, kwamen onder bestuurlijke voogdij⁴⁷. Alle briefwisseling, elke beslissing over het Museum, viel onder Duits gezag.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd het Museum onderworpen aan het vervlaamsingsbeleid van de bezetter. Tot dan toe was de administratie van het Instituut alleen in het Frans gevoerd, maar nu werd de directeur verplicht Nederlands te gebruiken in zijn correspondentie. Later werd deze maatregel voor alle personeelsleden van kracht bij het uitoefenen van hun functie.

Het Museum heeft zijn activiteiten tijdens beide bezettingen ondanks alles verdergezet. Het merendeel van het personeel bleef op zijn post en voerde de taken uit die intra muros konden gebeuren. Het veldwerk liep sterk terug als gevolg van het beperkte verkeer en de verplichte pasjes. Daardoor kwamen er ook weinig externe medewerkers naar het Museum. Tijdens de Tweede Wereldoorlog verergerde het isolement nog door het bombarderen van het spoorwegnet.

De personeelsleden hielden zich onledig met het prepareren, reinigen, sorteren en onderzoeken van collecties die tijdens vroegere exploraties meegebracht werden. In de Eerste Wereldoorlog vervaardigden ze ook "toonborden op maat" voor de nieuwe zaal van de ongewervelde dieren. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was er vooral in het begin genoeg voorraad aan steenkool en materiaal om het werk normaal te laten verlopen. In 1937, toen de problemen al in de lucht hingen, werd immers begonnen met de aanleg van die voorraad. Voor de uitgave van de *Verhandelingen* en de *Mededelingen* sprongen milde schenkers financieel bij, zodat de publicaties, die tijdens het interbellum hervat waren, verder konden verschijnen.

Tijdens de twee wereldoorlogen had het Museum telkens een directeur — Gilson in 1914-18 en Van Straelen in 1940-45 — die heftig weerstand bood tegen het beleid van de bezetter.

Het Museum blijft open

Andere instellingen sloten tijdens de oorlog hun deuren, maar het Natuurhistorisch Museum deed alles om de tentoonstellingszalen voor het publiek open te houden. De bezetter stak echter vaak stokken in de wielen. Zo mochten in 1914 slechts enkele Duitse officieren en soldaten de verzamelingen komen bewonderen. Soms, zoals in de winters van 1917 en 1941, moest het Museum door het tekort aan brandstof zijn zalen sluiten, zodat de ateliers en de laboratoria waar onderzoekers werkten, verder verwarmd konden worden.

Het valt op dat er in het Museum tijdens de Tweede Wereldoorlog nog veel bezoekers kwamen. Niet alleen liepen mensen gewoon eens binnen; scholen en jeugdbewegingen vroegen nog steeds rondleidingen en voordrachten aan bij de Opvoedkundige Dienst, die toen in handen was van Louis Debot en René Verheyen (1907-1961)⁴⁸. Zo daagden er in 1942 veel

DE ZWEEP - 24 blz. - 40 Cmer

VEILIGHEIDSMATREGELEN IN ONS LAND

Om het gebouw te beschermen stoppen personeelsleden van het Museum de ramen en deuren van het souterrain dicht met zandzakken. De Zweep, 26-9-1939.

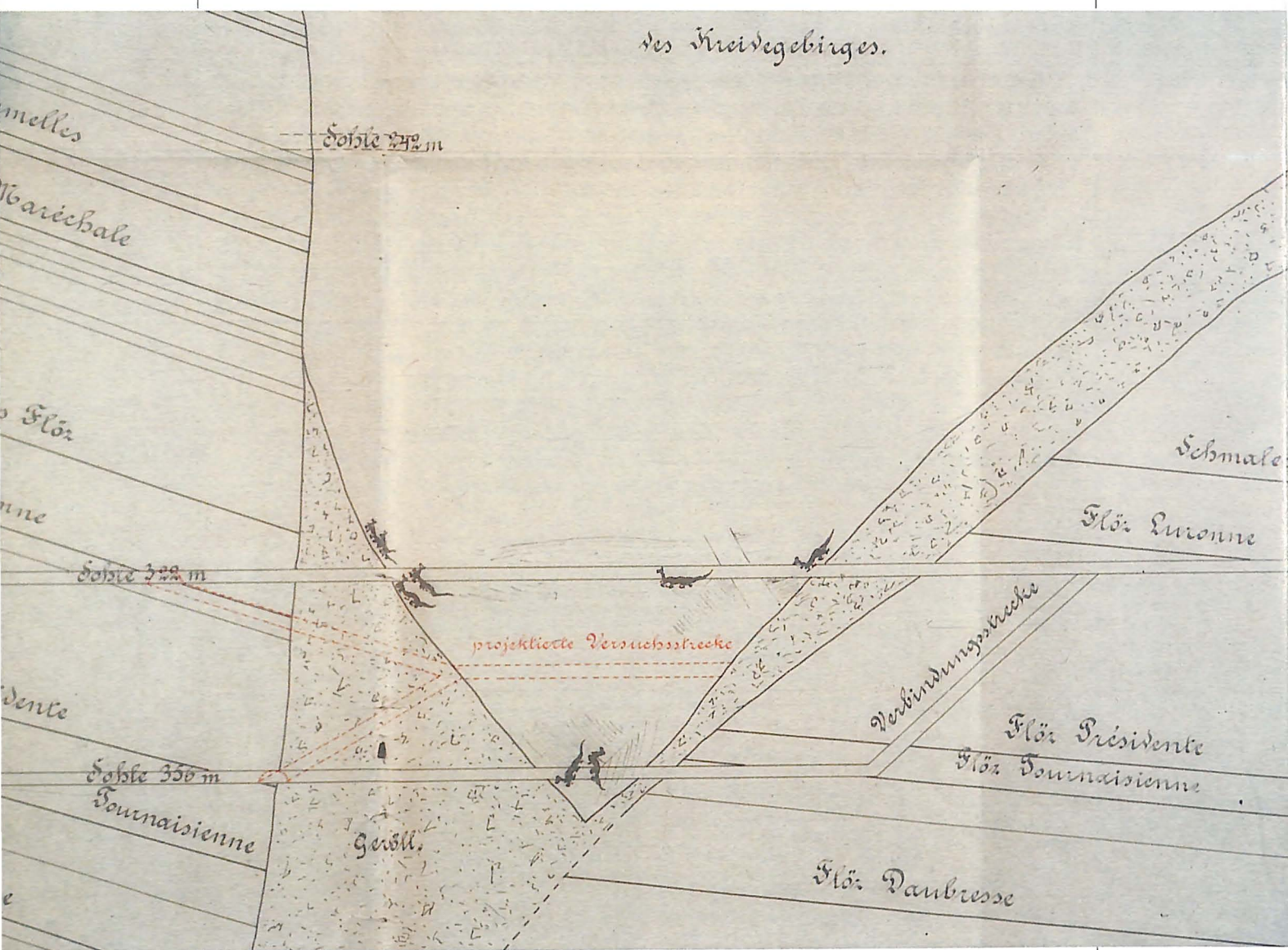
wandelaars op voor hun leerrijke excursies naar het Zoniënwood. Ze hielden ook lezingen in scholen en ziekenhuizen of bij de padvindsters uit de omgeving.

De verzamelingen leden onder beide oorlogen niet al te veel schade. Er was nochtans voortdurend gevaar voor bommen of brand. Er werden wel maatregelen getroffen, maar of die veel uithaalden ... Er zijn alleen precieze gegevens over de Tweede Wereldoorlog en toen waren de maatregelen in elk geval heel rudimentair. In het Museum waren wel schuilplaatsen voorzien, maar tot de inrichting ervan was het niet gekomen. De overheid reageerde niet zodat de instelling wel naar lapmiddelen moest grijpen. De "kostbaarste verzamelingen", die onmiddellijk onder het dak tentoongesteld waren, werden naar het souterrain gebracht. De keldergaten werden gewoon met zandzakken dichtgestopt. De onschatbare iguanodons werden eerst uiteengehaald en naar de kelders verplaatst, maar daar was het te vochtig en ze mochten gauw terug naar hun glazen kooi. Andere stukken waren te groot om ze naar een veiliger plaats over te brengen. De voorzorgen tegen brand bestonden alleen uit schoppen en bakken zand in elke zaal, het afsluiten van gas en elektriciteit tijdens de nacht en het organiseren van een wacht.

Het Museum moest er tevens voor zorgen dat de collecties van het Oostends Instituut voor het Onderzoek van de Zee behouden bleven. Dit instituut was in de jaren dertig door Gilson opgericht. Tijdens de oorlog was het gebouw volledig verwoest. Gelukkig werden de collecties tijdig naar het Museum en naar de Universiteit van Leuven overgebracht, want het Oostends Instituut was inderdaad vrij kwetsbaar gelegen.

Gilson tegen de bezetter

Korte tijd na het begin van de vijandelijkheden in 1914 trachtte de Duitse overheid het Museum ervan te overtuigen nieuwe opgravingen in Bernissart te beginnen⁴⁹. De bezetters wilden nieuwe skeletten van iguanodons vinden. Na de ontdekking van de eerste beenderen in 1878 was er door onderzoekers van het Museum verder gezocht, maar in 1883 werden de opgravingen stopgezet. De Duitsers hadden er lucht van gekregen dat er daar nog wel meer schatten in de ondergrond konden zitten. Ze stelden reeds in juli 1915 voor om "voor rekening van de Duitse regering" de opgravingen te hervatten. De wetenschappers van het Museum zouden met hun ervaring de zaak wel steunen.

Detail van een plan voor de opgravingen die de Duitse bezetter wou hervatten.

Maar Gilson had van in het begin helemaal geen zin om met de bezetter samen te werken. Toch moest hij onder druk toegeven. Een jaar later begonnen de werkzaamheden. De beheerraad van de steenkoolmijn van Bernissart keurde een eerste krediet van 40 000 frank goed. Dat volstond voor het graven van een eerste toegangstunnel. De personeelsleden konden de werkzaamheden nu echt niet meer tegenhouden. Daarom vonden ze allerlei verdragsmanoeuvres uit: kapotte pompen, instortingen, kleine stakingen ... In 1918 waren de werken zo weinig opgeschoten, dat de militaire overheid haar geduld verloor: de directie van de steenkoolmijn moest ervoor zorgen dat de begeerde vindplaats in zes maanden bereikt werd. Daarom stelde Gilson een onderzoeksprogramma en een werkplan op, waarin verschillende specialisten van het Museum een taak toegewezen kregen. Toch zouden de Duitsers nooit bij de kleilaag met de iguanodons raken, hoewel de nieuwe galerij er heel dicht bij kwam. De oorlog liep ten einde en vóór de termijn van 6 maanden verstreken was, moest de vijand zich terugtrekken. De Duitsers lieten dan maar de gangen onderlopen, wat een eventuele hervatting van de opgraving erg zou bemoeilijken.

Na de oorlog wilde Gilson de mijn open houden. Hij wou dat *"de strijd die gevoerd was tegen de plundering van de rijkdommen van Bernissart niet vergeefs zou zijn"*. Hij was er zich echter wel bewust van dat nieuwe opgravingen veel zouden kosten en dat de Staat alleen dit niet zou aankunnen. Daarom deed hij een oproep tot particulieren en verenigingen om financiële steun. Maar het mocht niet baten. De steenkoolmijn verkreeg wel schadeloosstelling voor wat de Duitsers vernietigd hadden, maar dat was bijlange niet genoeg om de opgravingen te kunnen hervatten. Met pijn in het hart moest Gilson dit project definitief laten varen.

**Plan und Kostenberechnung zum Neuaufschluss fossiler
Tierreste im Felde der Grube Bernissart
(Société des charbonnages de Bernissart)
Bergbaubezirk Mons.**

Die im Jahre 1878 entdeckten fossilen Ueberreste des Dinosauriers Iguanodon Bernissartensis finden sich in einer grossen schluchtartigen oder trichterförmigen Vertiefung im Kohlengebirge der Grube Bernissart, nicht sehr weit von Schacht III entfernt. Diese sogenannten Einbruchstrichter, (deren mehrere vorhanden sind,) sind theils mit Trümmern des anstehenden Kohlengebirges theils mit jüngeren, sandigen und tonigen Schichten der Kreideperiode ausgefüllt. Ihre Entstehung und Ausfüllung mit jüngeren Gesteinschichten ist wissenschaftlich noch nicht genügend aufgeklärt.

Uittreksel uit een op 1-9-1915 door mijninspecteur Boehm opgesteld lastenboek van dertig bladzijden, voor nieuwe opgravingen naar iguanodons ten gunste van de bezetter.

Van Straelen tegen de bezetter

Van Straelen uitte tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn vijandigheid tegenover de bezetter nog openlijker. In de verslagen die hij bij de bevrijding aan het Ministerie overhandigde, valt herhaaldelijk te lezen dat hij blij wilde geven van "*zijn volledig isolement tegenover de tijdelijke machthebbers*". Vandaar dat het contact met de bezetter zeer beperkt bleef. Toch moest het Museum in zijn lokalen vreemde lieden dulden. In het onafgewerkte torengebouw werden er enige aanpassingen verricht, zodat de overheid er een eenheid rijkswachters kon onderbrengen. Hun kazerne was bij een bombardement beschadigd. Van andere lokalen maakte de luchtmacht een opslagplaats voor kledij en beddegoed. De toren in opbouw was ondertussen hoog genoeg om er vanaf juli 1940 luchtafweergeschut op te stellen. De directeur kon wel mooi bezwaar opperen en zich zorgen maken over de veiligheid van het gebouw: de opeising ervan werd als voorlopig voorgesteld, maar bleef de hele oorlog duren.

De moeilijkheden die de bezetting en de beperking van de bewegingsvrijheid veroorzaakten, hielden Victor Van Straelen niet tegen. Hij droomde reeds enkele jaren van een vereniging die het Belgische steenkoolbekken als enig studiedomein zou hebben. In het Museum werd, met de steun van hooggeplaatste personen uit de financiële en industriële wereld, op 25 oktober 1943, de vzw "Association pour l'Etude de la Paléontologie et de la Stratigraphie Houillère" opgericht⁵⁰. Die oprichting verliep haast clandestien, maar iemand had bij de vijand geklikt. Gelukkig bleef dit zonder ernstige gevolgen. Door de oorlogsomstandigheden kon deze vereniging zich niet echt ontplooiën, maar toch was haar beginperiode veelbelovend en bracht ze een nauwe en vruchtbare samenwerking tussen verschillende personeelsleden tot stand.

Van Straelen onderscheidde zich in de Tweede Wereldoorlog niet alleen op wetenschappelijk gebied. Hij was actief lid van het Geheim Leger, één van de belangrijkste verzetsorganisaties die vooral bekend stond om haar sabotagedaden. Zo leverde hij regelmatig glycerine, die hij van de dotatie van het Museum afhiel, aan het hoofd van de dienst der Genie en Vernietigingen⁵¹.

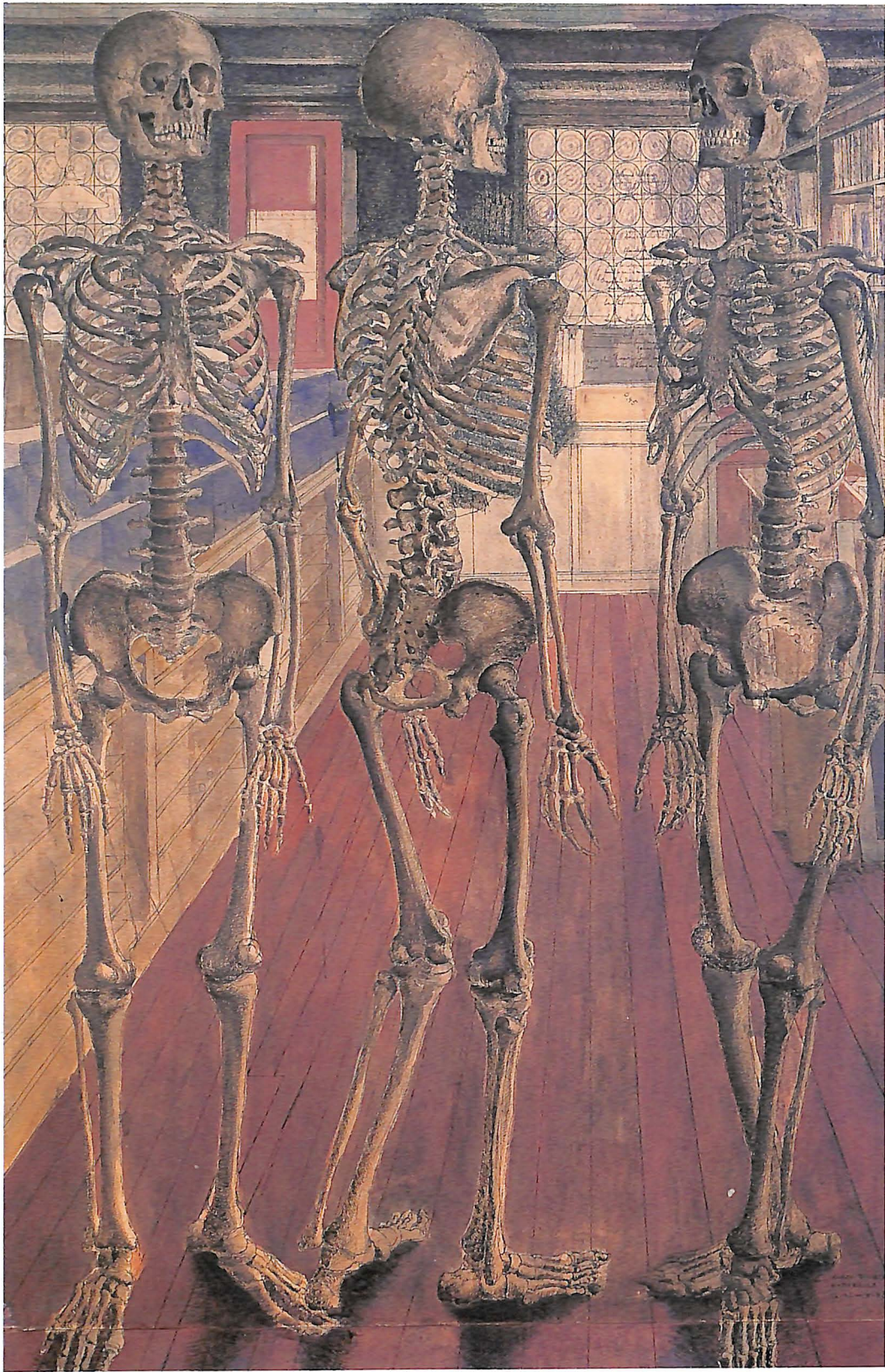
Hij kwam daarenboven op voor zijn personeel. Zo kreeg hij verschillende personeelsleden vrij die in de aanvang van de oorlog gevangen waren genomen. Hij verborg, hielp en steunde anderen die gezocht werden voor verplichte dienst in Duitsland. Hij bezorgde valse identiteitskaarten en schuilplaatsen aan werkweigeraars. In het begin van de bezetting wierf hij ook mensen aan in het technisch kader en het hulpkader, zodat ze niet opgeëist of verplicht tewerkgesteld werden⁵².

Vanaf 1942 was het Museum een toevluchtsoord voor onderzoekers en studenten van de ULB, die in 1941 haar deuren had moeten sluiten. Hoogleraren, studenten en preparateurs hadden geen werkruimte meer. In instellingen zoals het Institut des Arts et Métiers, het Institut Meurice, in Brusselse privé-ziekenhuizen en in ondernemingen konden professoren en studenten hun laboratoriumwerk in het geheim verderzetten. Het Museum bood onderzoeksmogelijkheden aan P. Brien, hoogleraar dierkunde, A. Dalcq, bekend om zijn anatomisch en embryologisch werk, J. Pasteels, zijn werkleider, en de hoogleraren P. Gérard, J. Brachet en R. Jeener. Daarbij kregen ze clandestien hulp van enkele vrienden van de universiteit, want sedert de sluiting hadden ze het zonder enige uitkering moeten stellen. Bij de bevrijding van Brussel op 3 september 1944 keerden ze naar hun lokalen aan de universiteit terug.

Van Straelen poogde de harde levensomstandigheden van het personeel te verzachten. Hij verhoogde de lonen, voerde een soepeler systeem voor vrije dagen in en maakte bovendien nog vergoedingen vrij voor kleding en noodhulp. Om het voedseltekort te dekken, liet hij vanaf 1941 in de museumtuin een moestuin van tachtig are aanleggen. Het technisch personeel en de suppoosten moesten dan, naast hun gewone dagtaak, groenten telen. De oogst werd proportioneel verdeeld naar ieders behoeften. Verscheidene boeren zorgden daarenboven voor aardappelen.

Verschillende keren boden "vrienden van het Museum" het personeel financiële hulp. De meeste mecenasen zouden anoniem blijven.

We kunnen besluiten dat het Museum naar verhouding weinig hinder ondervond van de verschrikkingen van de twee wereldoorlogen. Er waren veel strubbelingen en er dreigde steeds gevaar, maar het staat vast dat de instelling de twee bezettingsperiodes heelhuids doorkwam en haar activiteiten grotendeels kon voortzetten.

"In het Natuurhistorisch Museum", aquarel van Paul Delvaux, december 1942 - april 1943, afmetingen: 105 x 69 cm. Ze stelt het kantoor van de Opvoedkundige dienst voor: op de deur hangt een tabel met bezoekersstatistieken.

46 De in het KBIN bewaarde jaarverslagen verschaffen ons inlichtingen uit de eerste hand, over de situatie van het Museum tijdens de Tweede Wereldoorlog. De directeur stelde ze op om de Belgische overheid op de hoogte te brengen van de toestand waarin het Museum zich tijdens de bezetting bevond. Pas na de bevrijding werden ze aan de Minister van Openbaar Onderwijs bezorgd. Het archief uit de Eerste Wereldoorlog is tweederangs. De directie had geen jaarverslagen opgesteld. Er bestonden slechts erg fragmentaire verslagen van de afdelingen en een onsamenhangende briefwisseling.

47 Over de bestuurlijke toestand van België tijdens de Eerste Wereldoorlog raadpleegden wij J. PIRENNE en M. VAUTHIER, *Législation et administration allemande en Belgique*, Parijs, 1925. Voor de Tweede Wereldoorlog is er het opmerkelijke werk van J. GERARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *La Belgique occupée, L'An 40*, Brussel, 1971. Overheidspublicaties geven informatie over de bijzondere maatregelen die betrekking hebben op het voogdijministerie en de veranderingen op beheersniveau.

48 Voor René Verheyen verwijzen we naar R. VAN TASSEL en L. VAN MEEL, René Verheyen, notice biographique, in: *Mededelingen van het KBIN*, XXXVIII, Brussel, 1962, 14 blz.

49 De hier vermelde informatie steunt op belangrijke documenten die door P. Bultynck, departementshoofd paleontologie, zijn samengebracht en bewaard. De bundel bevat de correspondentie tussen het Museum en de bezetter, maar ook verslagen en krantenknipsels. Wat er met die bundel allemaal gebeurd was, kunt u lezen in het synthesewerk van P. BULTYNCK, op. cit.

50 F. Demanet schildert het ontstaan en de activiteiten van deze vereniging in: *Le Flambeau*, 1964, afl. 2, blz. 173-175.

51 Die informatie kennen we dankzij H. Bernard, die zelf verzetsstrijder was en hulde bracht aan Victor Van Straelen bij diens overlijden. (H. BERNARD, *Le Citoyen in: Victor Van Straelen 1889-1964, manifestation commémorative du 27 février 1965*, Brussel, 1965, blz. 67-81).

52 In 1935 waren er 51 mensen in het technisch kader en elf in het hulpkader. In 1945 waren er respectievelijk 68 en 34.

Paul Delvaux en het Museum

Vanaf 1941 tot het einde van de oorlog bezocht Paul Delvaux vaak het Natuurhistorisch Museum, waar hij skeletten schilderde, die later in zijn doeken zouden terugkomen. Voor het schilderij "In het Natuurhistorisch Museum" plaatste hij de skeletten in het vroegere lokaal van de Opvoedkundige Dienst van het Museum.

In *Wandelingen en gesprekken met Delvaux* beschrijft Maurice Debra de uren die Paul Delvaux tijdens de bezetting in de zalen van het Natuurhistorisch Museum doorbracht:

"(...) Dank zij Emile Salkin kon hij in het Natuurkundig en Historisch Museum in het Leopoldspark gaan tekenen. Een groot klassiek geraamte hing daar aan een soort galg. Hij ging er naar toe om grondig de samenstelling, lijnen, bindingen en het ritme te bestuderen. Eerst het geraamte natekenen zoals het er hing. Daarna maakte hij ter plaatse kleine composities met figuren die hij uitwerkte als geraamten met de houding en de beweging van de schedel op de halswervels, de plooiende ruggegraat tot het bekken en de benen, de houding van armen en benen, een gezeten, buigend of reikend geraamte, steeds als levende figuren. (...) In het Museum tekende hij met pen en Chinese inkt. Omwille van de moeilijkheid om in oorlogstijd gepast papier of doek te vinden, gebruikte hij paneeltjes in triplex of kunstlei, gaf ze een dunne grondlaag in olieverf en tekende daarop met pen en inkt. Eigenaardig genoeg kleurde hij met waterverf op deze grondlaag, dus geen plakkaatverf of emulsie, en overstreek hij die nadien met retoucheervernis. Deze kleine composities hebben tamelijk goed stand gehouden. Paul tekende het skelet niet zomaar na, maar bouwde echte composities met geraamten in een interieur dat geïnspireerd was op een lokaal in het museum. (...) Hij beleefde een vruchtbare tijd met aanhoudend schilderen, niets dan schilderen (...)."

(Maurice DEBRA, *Wandelingen en gesprekken met Delvaux*, © Lannoo, Tielt, 1991, pp. 122-125).

Voor het samenstellen van de *Proeve van Natuurkalender in België* heeft de Opvoedkundige Dienst, onder leiding van L. Debot, samengewerkt met talrijke klassen en groepen. De lezer kan erin heel wat over de natuur opsteken.

KONINKLIJK NATUURHISTORISCH MUSEUM VAN BELGIË

PROEVE
VAN
NATUURKALENDER
IN BELGIË

DOOR

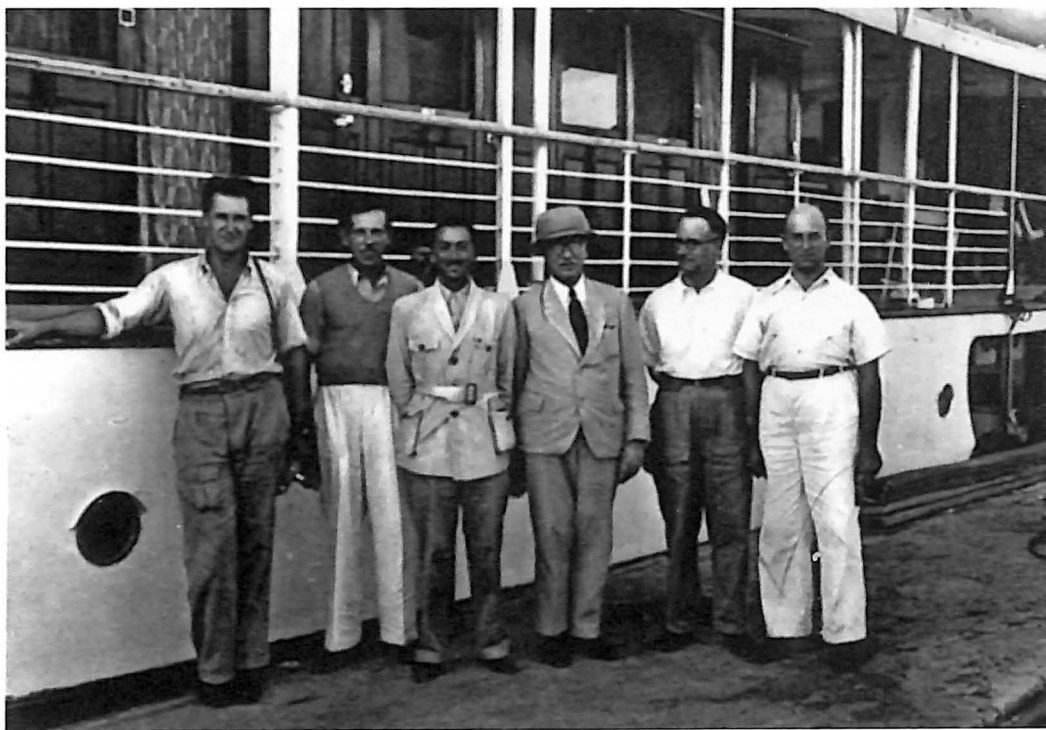
Louis DEBOT, Dr. Sc.

Oud-Leersaar,
Adjunct-Conservator en Hoofd van den Opvoedenden Dienst
aan het Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België

Alle rechten voorbehouden

Werk uitgegeven door het Vermogen
van het Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België
VAUTIERSTRAAT, 31
BRUSSEL
1945

Alle hens aan dek: wetenschappers en medewerkers van het Museum tijdens hun hydrobiologische expeditie naar het Tanganyikameer (23-12-1946); van links naar rechts : A. Capart, J. Kufferath, M. Poll, V. Van Straelen, E. Leloup en L. Van Meel.

1945 - 1996

Van ontdekkingsreizen tot grote tentoonstellingen

Herwonnen vrijheid - Donkere wolken
Heropleving - Onderzoek en museum: hand in hand

Herwonnen vrijheid

September 1944. Het bevrijde België moest zijn verwoeste gebouwen en zijn economie weer opbouwen. Het Koninklijk Natuurhistorisch Museum was de tweede bezetting wonderwel doorgekomen. Het onderzoek kon de enkele jaren voordien ingeslagen weg vervolgen, want alleen het veldwerk had een feitelijke onderbreking gekend. De verloren tijd werd vlug ingehaald. Er kwamen nog meer ontdekkingsreizen dan vóór de oorlog. De Afrikaanse nationale parken werden het vaakst aangedaan, want hier speelde Victor Van Straelen nog steeds een actieve rol.

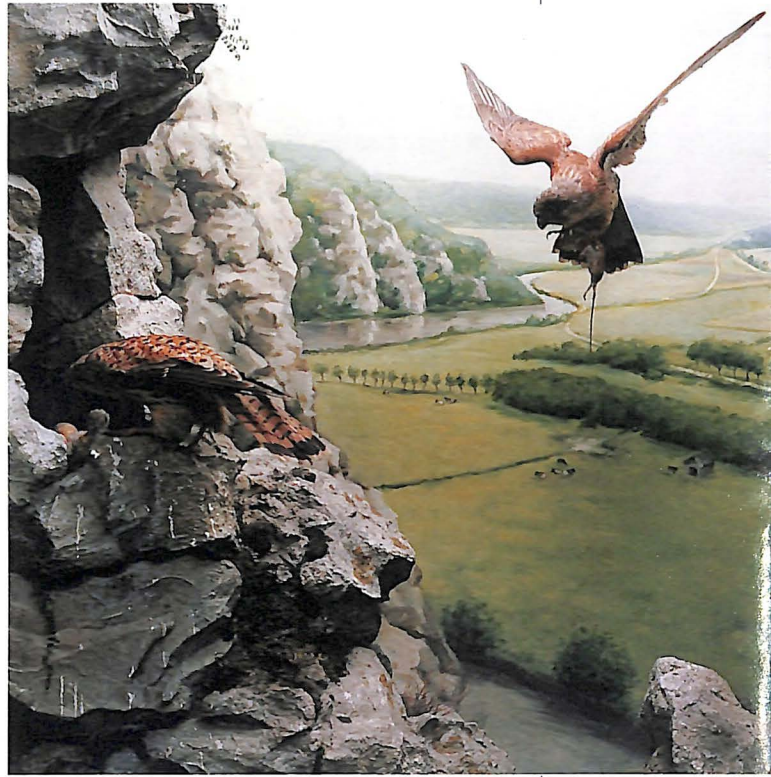
Eerst kwamen het Tanganyikameer (1946-1947) en het Upemba Nationaal Park in de provincie Katanga (1946) aan de beurt. In 1948 volgde de beroemde MBIZI-expeditie langs de zuidelijke Atlantische kusten van Afrika en de exploratie van het Kivu-, het Edward- en het Albertmeer (KEA)⁵³. Beide expedities hadden tot doel na te gaan welke visvangstmogelijkheden er in die gebieden waren. Ook het Ministerie van Koloniën en het Instituut der Nationale Parken van Belgisch Kongo richtten expedities in, onder andere naar het Garamba Nationaal Park en naar het noorden van het Albertpark. Vanaf de jaren 50 werden ook andere gebieden aangedaan. De indrukwekkendste onderzoeksmissies waren die naar Antarctica, Papoea-Nieuw-Guinea, Zuid-Amerika, het Nabije Oosten, de Galapagoseilanden ... en recent zelfs naar China en het Baikalmeer.

Het Museum verwierf door de uitbreiding na de Tweede Wereldoorlog, door zijn interne organisatie, door de verscheidenheid aan onderzoek, maar vooral dankzij de resolute wetenschappelijke aanpak, terecht de titel van "wetenschappelijk instituut"⁵⁴. Enkele jaren later ging de bevoegde minister akkoord met de directeur toen die voorstelde om, als "*onontkoombaar uitvloeisel van de eerste wijziging*", de benamingen van de functies van het wetenschappelijk personeel ook aan te passen. Het koninklijk besluit van 4 januari 1952 verving respectievelijk de functie van conservator, adjunct-conservator en naturalist door die van laboratoriumdirecteur, onderlaboratoriumdirecteur en assistent. Die benamingen waren meer in overeenstemming met de activiteiten die de wetenschappers in de instelling uitvoerden⁵⁵. Deze laattijdige aanpassing was de bevestiging van een trend die reeds vanaf het eind van de negentiende eeuw merkbaar was. Maar de spectaculaire groei kon niet ongehinderd blijven doorgaan. Verschillende factoren beletten dat het KBIN volop kon genieten van de economische bloei die ons land in de jaren 60 kende.

Donkere wolken

In de jaren 50 ontstonden ware conflicten tussen de directeur van de instelling en de overheid, waarbij het vooral over de afwerking van het torengebouw ging. Door de standpunten die V. Van Straelen tijdens de koningskwestie innam, verziekten de verhoudingen nog meer. Uiteindelijk werden de werken aan het gebouw gewoon stopgezet. Het personeel moest machteloos toezien hoe de werkomstandigheden verslechterden: de lokalen raakten onderkomen en voor nieuwe collecties was er geen plaats meer. Die conflicten met de buitenwereld veroorzaakten interne spanningen, die nog opflakkerden toen in 1954 de opvolging van V. Van Straelen aan de orde was.

Vier jaar lang moest het Instituut wachten op de benoeming van een nieuwe directeur. Ondertussen nam Eugène Leloup (1902-1981) de functie waar⁵⁶. Uiteindelijk werd André Capart (1914-1991) pas in november 1958 benoemd⁵⁷.

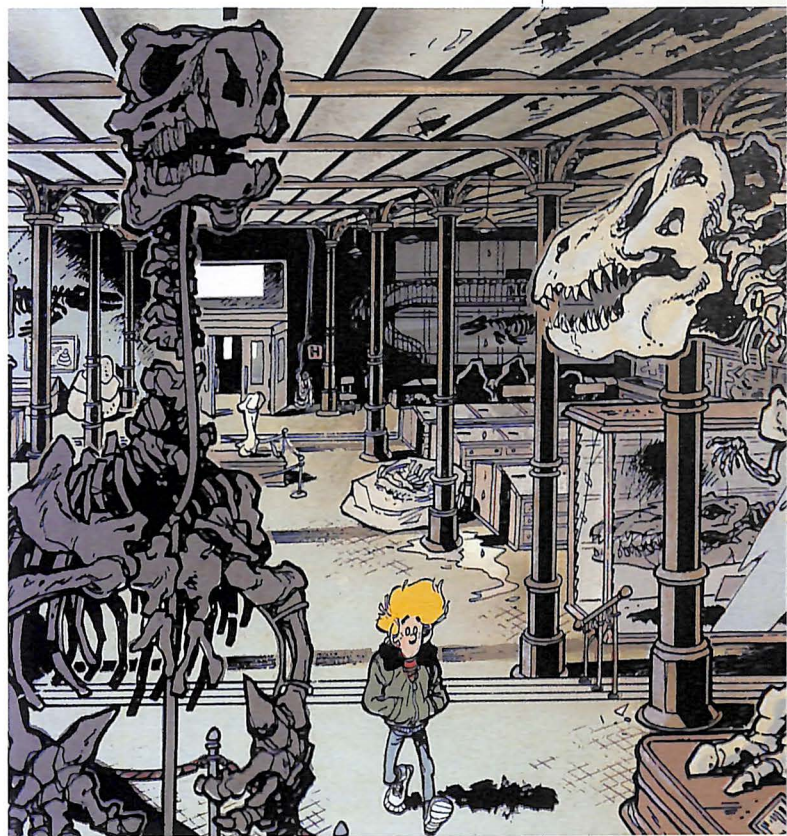

De diorama's van de fauna van België werden vervaardigd ter gelegenheid van de wereldtentoonstelling van 1958. In dit diorama hebben een paar torenvalken hun nest gebouwd; het mannetje brengt een bosmuis aan. Sommige van de diorama's staan nog steeds in het Museum.

André Capart, directeur van 1958 tot 1978, was niet alleen geboeid door de fotografie, maar ook door de wetenschappelijke film.

André Capart was een hartstochtelijk aanhanger van de oceanografie. Hij wilde dan ook het werk van zijn leermeester, Gustave Gilson, verderzetten. Het in het begin van de eeuw aangevatte Noordzeeonderzoek was nog steeds levendig en had ondertussen tot de ontsluiting van andere onderzoeksgebieden bijgedragen. De Atlantische Oceaan, de Middellandse Zee en Antarctica werden doorkruist en ploegen wetenschappers en technici reisden naar de grote Afrikaanse meren. Dit onderzoek maakte de oprichting van nieuwe afdelingen mogelijk. De afdelingen Hydrobiologie, Oceanografie en 'Ecologie en Natuurbescherming' vormden samen het departement Biologie onder leiding van Georges Marlier. Het KBIN was op ecologisch gebied een voortrekker: in de jaren 60 werkte het reeds aan de milieubewustmaking van het publiek⁵⁸. Het oceanografisch onderzoek bleek achteraf beschouwd te hoog gegrepen, want het Instituut kon het met zijn beperkt personeelsbestand en zijn geringe middelen niet aan. Dit onderzoek sloopte zoveel geld op dat de andere afdelingen achterop raakten.

Het personeel van het KBIN voerde een opknapbeurt uit in de natuurhistorische verzamelingen van Doornik, Bergen en Namen. Ook de vondsten uit de opgravingen in de Duinenabdij van Koksijde kwamen in het Instituut terecht voor bewaring. In dezelfde periode richtte het KBIN het Centre de Recherches biologiques te Harchies op en beheerde gelijktijdig twee natuureducatieve centra: Sivry en Buzenol.

Ragebol, de sympathieke stripheeld uit *De droom van de walvis* van Frank en Bom, kuiert door de zaal van de iguanodons terwijl het binnenregent.

H

Heropleving

Ondertussen vond in België de staatshervorming plaats, die ook op het Instituut haar invloed zou hebben. Om versnippering te vermijden, klampte het KBIN zich vast aan zijn oude structuur. Door de regionalisering van het wetenschappelijk onderzoek vielen vele andere instellingen onder de bevoegdheid van de Gewesten of de Gemeenschappen. Dank zij zijn rijke erfgoed kon het KBIN zijn nationale karakter behouden en onder federaal bestuur blijven. Samen met negen andere instellingen hangt het Instituut nu af van de Federale diensten voor wetenschappelijke, technische en culturele aangelegenheden, onder voogdij van de Minister van Wetenschapsbeleid⁵⁹.

Het KBIN en andere nationale wetenschappelijke instellingen leden onder de jarenlange toestand van onzekerheid. Nadat André Capart in 1978 met pensioen ging, bleef het KBIN zonder directeur, net zoals het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, het Koninklijk Meteorologisch Instituut van België en het Belgisch Instituut voor Ruimte-Aëronomie. Wegens een aan-

wervingsstop konden alleen waarnemende directeurs aangesteld worden. Merkwaardig hoe de geschiedenis zich na dertig jaar herhaalde! Xavier Misonne, die toen de functie van directeur waarnam, werd slechts in 1985 effectief benoemd⁶⁰.

Op het einde van de jaren 70 kwam het Instituut er weer bovenop. Na vijftig jaar zonder de minste beweging raakte de afwerking van het torengedouw eindelijk uit het slop toen er in 1979 weer schot in de zaak kwam. Door de hernieuwde belangstelling van de overheid voor het Instituut, raakte het personeel opnieuw gemotiveerd. Het KBIN beklemtoonde zijn openbare dienstverlening en vernieuwde zijn museumzalen om de bezoekers in een waardig kader te kunnen onthalen.

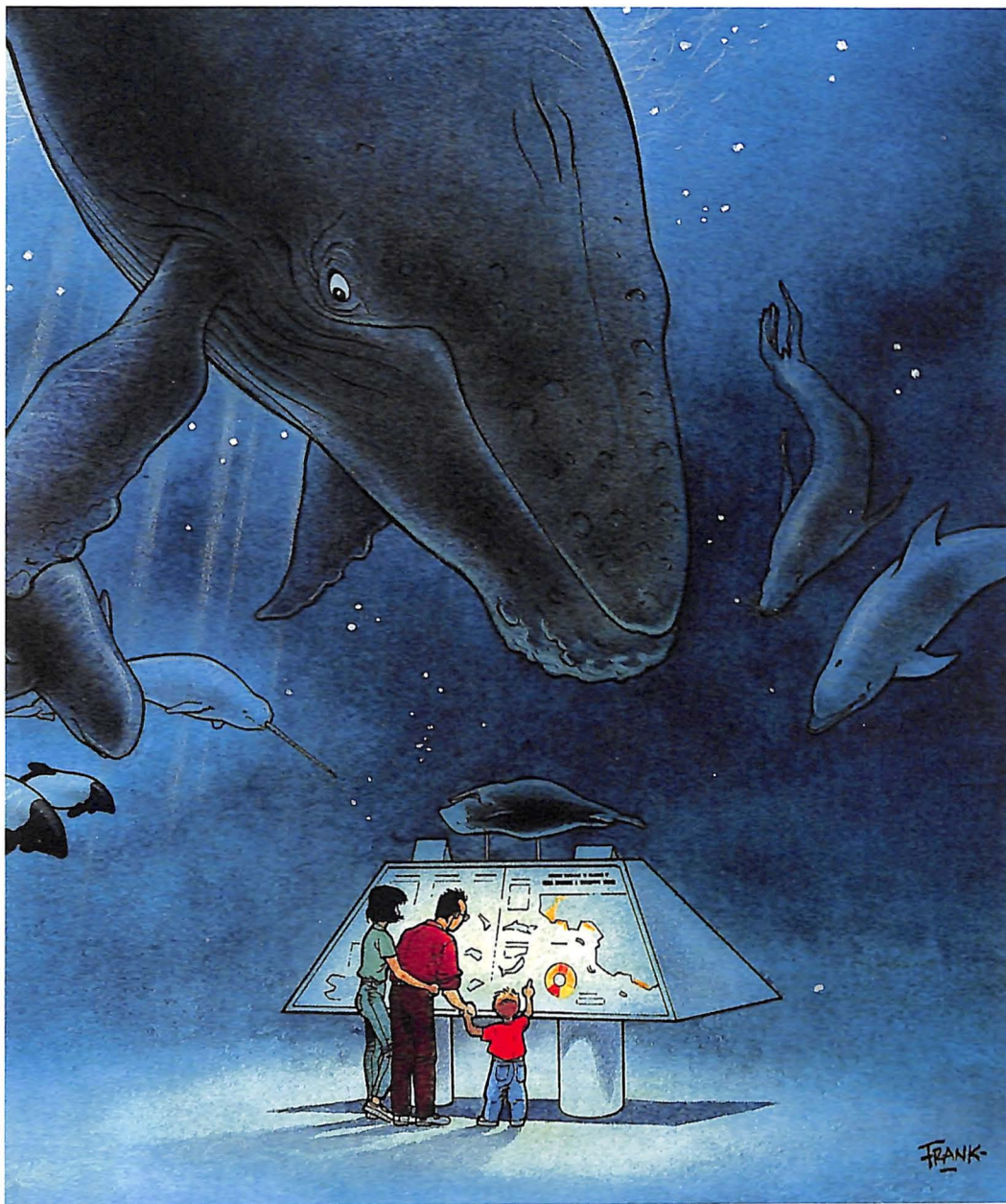
Xavier Misonne, directeur van 1978 tot 1988. Hij woonde op 24-4-1987 in de tuin van het Instituut een eerbetoon aan Jean-Jules Linden bij. Deze laatste was een geniaal ontdekkingsreiziger en tuinbouwkundige, die de aanplantingen van de Brusselse dierentuin ontwierp en er later reusachtige serres liet bouwen.

In 1981 werd de Educatieve Dienst in een Nederlandstalige en een Franstalige groep gesplitst. Er werd aan de kust ook een centrum voor veldwerk opgericht. Nieuwe omstandigheden vereisten ook een andere aanpak. A. Quintart richtte een populair-wetenschappelijke bibliotheek in: de informatheek. Naast de rondleidingen kwamen er ateliers waarin jongeren spelenderwijs het wetenschappelijk onderzoek en de natuur leren kennen. In de raad van bestuur van de vzw's die de ateliers inrichten, zetelen personeelsleden van het Instituut en externe leden. Meester Dino, een stripdinosaurusje, dook meer en meer in museumzalen en in werkboekjes op; het diertje maakt nu de jongeren wegwijs in het Museum en in de natuur⁶¹.

In natuurateliers leren kinderen spelenderwijs het Museum en de natuur kennen; in het midden, F. Hela, hoofdanimator van de "Ateliers-nature".

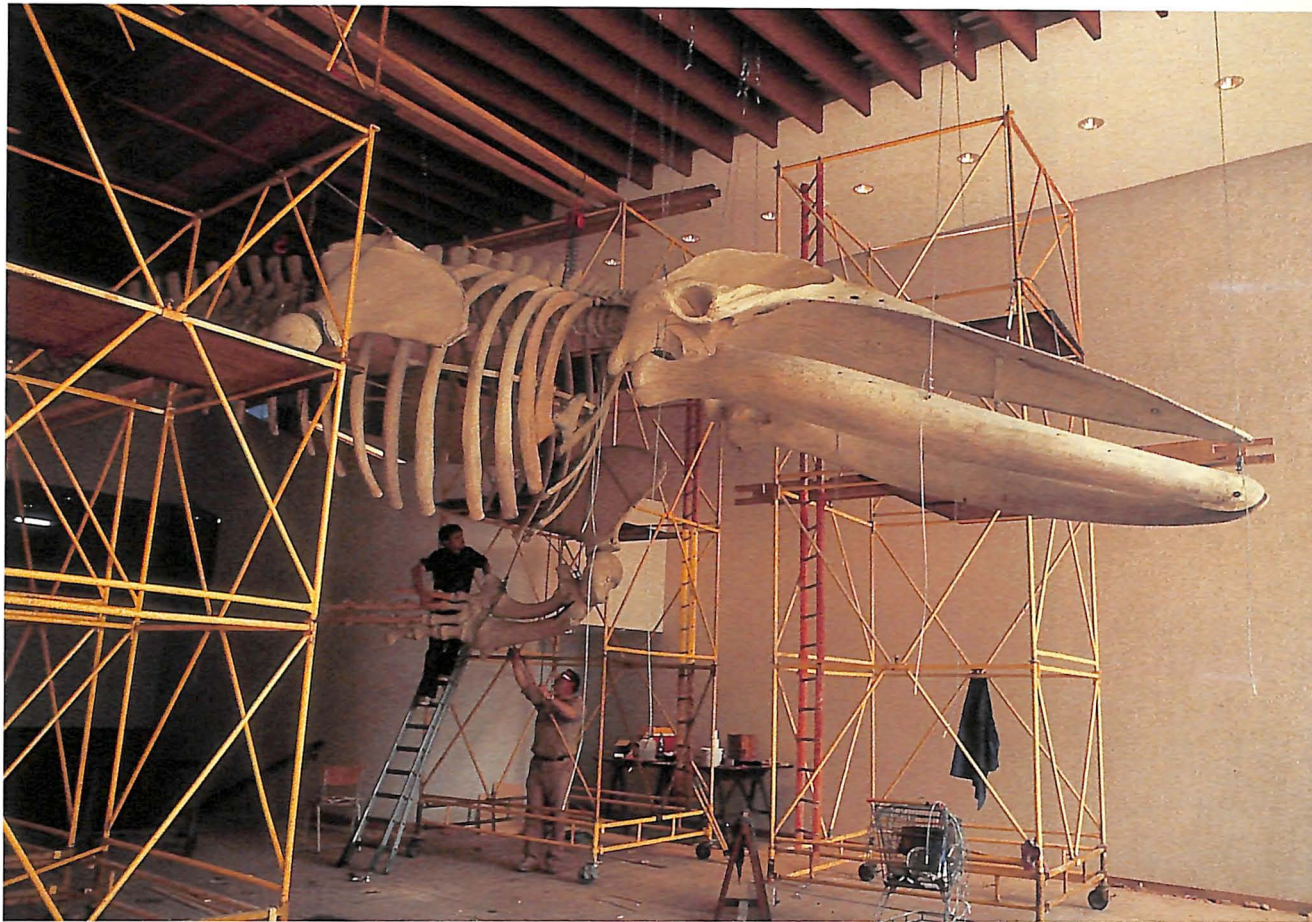
Het partnerschap met de Generale Bank, dat in de jaren 80 van start ging, bewijst nog steeds zijn doeltreffendheid. Niet alleen tentoonstellingen krijgen financiële steun van de Bank, maar het Instituut geniet ook van een unieke financieringsmogelijkheid in de vorm van een renteloze lening, die het met de inkomgelden van het Museum en de tentoonstellingen moet aflossen. Zo wil het Museum uiteindelijk zelfbedruipend worden⁶². Deze private financiering heeft de weg naar culturele sponsoring geopend. De marketingactiviteiten, die vooral tijdens grote tentoonstellingen plaatsvinden, hebben stilaan het vroegere mecenaat verdrongen. Sedert 1987, toen het KBIN beheersautonomie verkreeg, is de financiële steun van sponsors belangrijk geworden. Hun ondersteuning maakt een meer vooruitziende en ambitieuze aanpak van projecten mogelijk.

Op de vitrine met uitleg over de Groenlandse walvis komen bezoekers en ... walvissen af. Frank Pé tekende de omslag van *Meester Dino* vertelt over ... walvissen en hun neven.

Onderzoek en museum: hand in hand

In de laboratoria ligt de klemtoon opnieuw op traditionele onderzoeksvelden zoals de insecten en andere ongewervelden, paleontologie en natuurbescherming. Moderne technieken, zoals elektronenmicroscopie en nauwkeurige biochemische analyses geven het onderzoek nieuwe impulsen.

Op 16-9-1982 werd onder leiding van P. Speltens het geraamte van de bultrug in de inkomhal opgehangen.

Wat de vernieuwing van het Museum betreft, stond men ook niet stil. In 1981 werd een Museologische raad opgericht met X. Misonne als voorzitter en A. Quintart als coördinator. In die raad zitten verder wetenschappers en architecten die samen de grote lijnen van het renovatiebeleid uittekenen. Na de afwerking van de gebouwen kwam de inrichting van de nieuwe museumzalen aan de beurt. Er werd onophoudelijk gewerkt aan de museumzalen met mineralen, schelpen en insecten.

Met tijdelijke tentoonstellingen en nieuwe museumzalen trok het Instituut de aandacht van media en publiek. De in het begin van de jaren tachtig gehouden tentoonstellingen over orchideeën, paddestoelen, Antarctica ... waren slechts bescheiden voorlopers van "Micro Macro" of "Vijf miljard mensen: allemaal anders, allemaal familie ...".

In 1985 namen twee iguanodons het vliegtuig naar het land van de rijzende zon. Ze zouden er de sterren worden in de tentoonstelling "Superstars of the Past". De 135 miljoen jaren oude reuzen hadden nog nooit gevlogen! Ze waren dan ook heel goed ingepakt. Enkele mosasauriërs en de mammoet van Lier gingen ook mee. Het transport van de stukken kostte 80 miljoen frank; ze waren daarbij voor bijna één miljard frank verzekerd. Zo iets was nog nooit gebeurd en meer dan een half miljoen mensen gingen kijken. Het Nationaal Wetenschappelijk Museum in Tokio richtte de tentoonstelling in, in samenwerking met Nippon Television Network Corporation. Daarna verhuisde de tentoonstelling naar Nagoya. Drie jaar later werkte het Instituut nog eens mee aan een dergelijk evenement in Osaka.

De nieuwe inkomhal van het torengebouw langs de Waversesteenweg luidde het nieuwe tentoonstellingsbeleid in (3-8-1984).

Voor deze vitrines uit de schelpenzaal stond een BTK-ploeg van kunstenaars in, onder leiding van J. Van Goethem.

De mineralenzaal werd begonnen onder R. Van Tassel en afgewerkt door M. Deliens. Onder leiding van C. Bodson maakte een BTK-ploeg van tekenaars er een boeiend geheel van.

Affiche voor de tentoonstelling in Osaka (1988). Voor de blikvangers zorgde het KBIN: het leende twee echte iguanodons van Bernissart uit.

Sedert 1982 vonden meer dan veertig korte tijdelijke tentoonstellingen plaats; het publiek kwam bij die gelegenheden binnen via de ingang van het oude klooster, dat het architectenbureau CERAU volledig renoveerde.

In "De zee tijdens Jura en Krijt" komen de wereldvermaarde mosasauriërs aan bod. Realisatie van D. Carez onder leiding van M. Germonpré en P. Bultynck.

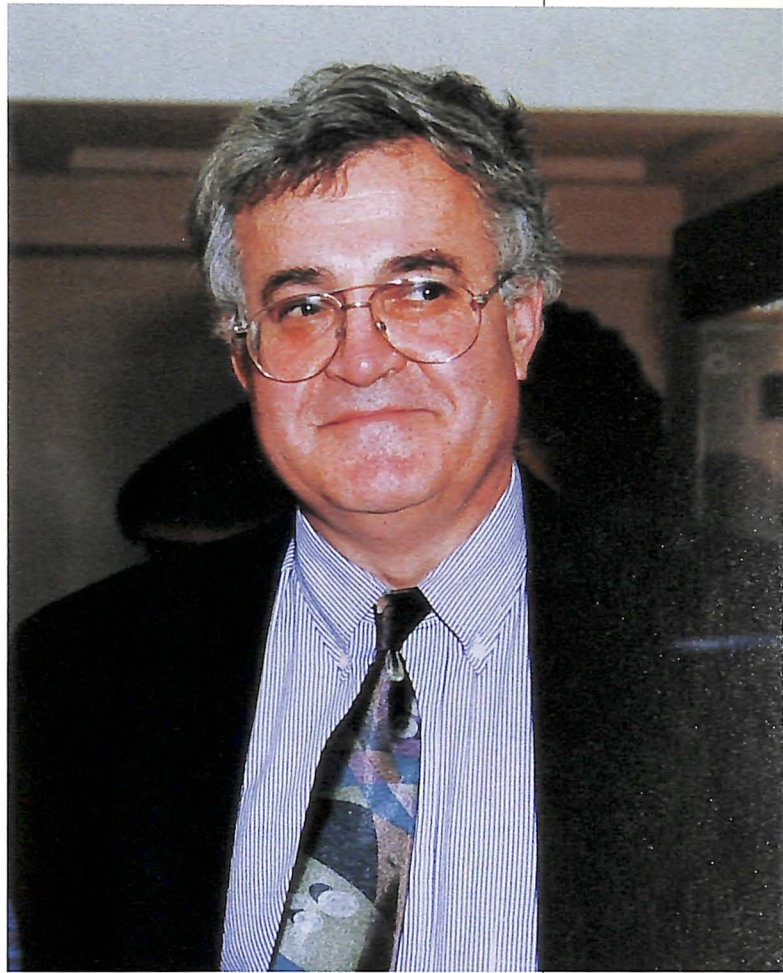
Op 14 oktober 1988 volgde P. Sartenaer, als interim-directeur, X. Misonne op. Pas toen Daniel Cahen in 1988 directeur van het Instituut werd, kreeg de museologie haar plaats in het organigram van het Instituut⁶³. Nieuwe museumzalen gingen open en andere werden vernieuwd.

Enkele grote tentoonstellingen kenden een uitzonderlijke toeloop. In 1989 alleen al kwamen er 345 311 bezoekers. In dat jaar kwamen de eerste bewegende dinosaurusbots toe, die een onnoemelijk succes hadden. Daarna waren er "De katten van de farao's" (89-90), "Dinosaurs & C°" (91-93), "5 miljard mensen: allemaal anders, allemaal familie" (93-95) en "Micro Macro" (94-95). En telkens was het een schot in de roos. In het begin van de jaren 90 kwam er een duikboot in de walvissenzaal en een "levende" termietenheuvel in de insectenzaal. In een "grot", die uitgaaf op de zaal van de iguanodons, zagen bezoekers prehistorische tekeningen die een beeld gaven van de dierenwereld tijdens de ijstijden. Er was een speciale blindententoonstelling over dinosauriërs. Aquaria en vivaria brachten leven in een natuurwetenschappelijk museum! De tentoonstelling over de poolgebieden kreeg een nieuw decor met als achtergrond twee reusachtige landschapsschilderijen op doek. Een oorspronkelijke bewoner en een poolreiziger maken het tafereel compleet.

Een museum moet steeds creatief en actueel blijven. Permanente zalen worden steeds meer opgezet als tentoonstellingen van middellange duur, met voortdurende aanpassingen en vernieuwingen. De huidige verbouwingen van het Museum openen nieuwe perspectieven: tijdelijke tentoonstellingen zullen kunnen plaatsvinden in een modulair uitgeruste zaal, waarin talloze combinaties mogelijk zijn. De eerste tentoonstelling in die ruimte wordt "Leven of overleven", over de veranderingen die onze planeet verstoren (najaar 1998). Ondertussen liep van november 1995 tot mei 1996 de tentoonstelling "Planeet Aarde", een reis door de tijd, met aandacht voor de gevaren die de aarde bedreigen. Vanaf oktober 1996 is er een tentoonstelling over vleermuizen.

Openbare dienstverlening is zonder twijfel nog steeds één van de belangrijkste taken van het KBIN.

Het succes van de bewegende dinosauriërs van Dinamation International Corporation houdt niet op. Een echte iguanodon mocht voor een tijdje uit zijn kooi. De educatieve dienst verzorgt hier een rondleiding in de tentoonstelling "Dinosaurs & C°".

Daniel Cahen, directeur vanaf december 1988. Door hem kregen het Instituut en zijn museum nog meer bekendheid.

De "levende termietenheuvel": een uitstekende museologische realisatie van F. Van Roy onder leiding van P. Grootaert.

Van het Instituut is het Museum het best bekend bij bezoekers; dit facet vindt de meeste weerklank bij sponsors en de media. Toch is het slechts de weerspiegeling van het andere facet: het wetenschappelijk onderzoek. Beide facetten vormen de pijlers van het Instituut. De verzamelingen vormen de sluitsteen van het gewelf dat rust op die twee pijlers. Als één van de twee zou verzwakken, dan wankelt het geheel. Daarom streeft het Instituut onophoudelijk naar een juist evenwicht tussen zijn twee functies: museum en onderzoeksinstelling. Openbare dienstverlening en wetenschappelijk onderzoek mogen daarom niet beschouwd worden als twee afzonderlijke elementen, maar als complementaire facetten van één instelling.

Koningin Fabiola bezoekt de tentoonstelling "5 miljard mensen: allemaal anders, allemaal familie"

J-M. Hamblenne schildert hier één van de tien doeken die samen het decor vormen in de zaal "Noord- en Zuidpool". De realisatie gebeurde onder het toezicht van C. De Broyer en C. Bodson.

B. Goddeeris geeft tijdens de opendeurdag over natuurbehoud uitleg over zijn onderzoek naar de waterkwaliteit van rivieren.

L. Van Asselt toont zijn onderzoek op mijten tijdens een opendeurdag. In het KBIN werken onderzoekers aan hun doctoraat met de steun van het Fonds voor Kollektief Fundamenteel Onderzoek.

M. Deliens, afdelingshoofd en J-M. Bragard, hoofdanimator van de "Animations en Sciences naturelles", houden tijdens een opendeurdag een stand met mineralen open.

De "Natuurateliers voor jongeren" organiseerden het atelier *In de voetsporen van de steenbewerker* tijdens het feest voor Koning Boudewijn op de Heizel in 1991. Links, A. Van Overberge, hoofdanimator.

DINOSAURS & C

**PROLONGATION
JUSQU'AU 31/12/92**

FOSSILES ET ROBOTS

Au Muséum de l'Institut royal
des Sciences naturelles de Belgique

Chaussée de Wavre 240 - 1040 Bruxelles - Tél.: 02/627 42 38
Tous les jours de 9h30 à 16h45. Le mercredi et le dimanche
de 9h30 à 18h.
Fermé tous les lundis
et le 25/12.

DYNAMATION

LE SOIR

LE SOIR

LE SOIR

**125.000.000
D'ANNEES EN UN REGARD.**

Muséum de l'Institut Royal
des Sciences Naturelles
de Belgique.

29 Rue Vautour - 1040 Bruxelles - Tél. 02 627 54 75
Heures d'ouverture: tous les jours de 9h30 à 16h45.
Fermé les 1er janvier, 23 décembre et le jour des élections.
Prix d'entrée: 50 000 francs belges.
20 000 francs pour les enfants de 6 à 12 ans.
Les billets pour tout visiteur et les adultes en groupe organisé.

A L'INSTITUT ROYAL
DES SCIENCES NATURELLES DE BELGIQUE

**EXPOSITION
PERMANENTE**

DE LA VALLÉE DE
KORDUNELLE
TEL. 022 640 04 75

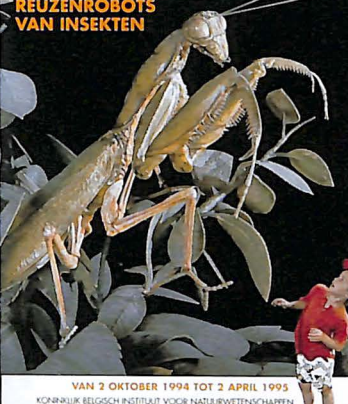
OUVERT TOUTES LES JOURS
DE 9H30 A 16H45

ENTRÉE GRATUITE
PENDANT LE 1er JANVIER
ET LE 23 DÉCEMBRE

Micro Macro

**REUZENROBOTS
VAN INSEKTEN**

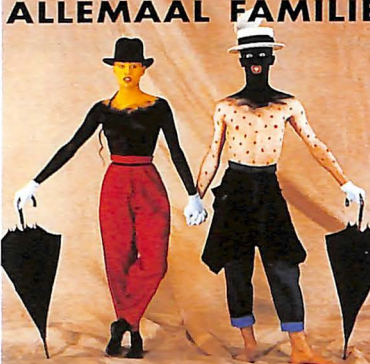

VAN 2 OKTOBER 1994 TOT 2 APRIL 1995
KONINKLIJK BELGISCH INSTITUUT VOOR NATUURWETENSCHAPPEN
Wavrestraatweg 240 - 1040 Brussel

Open van dinsdag tot zaterdag van 9.30 tot 16.45 uur - op zondag van 9.30 tot 18.00 uur
Heideparken van maandag tot 23.12 en 1.1 van 11.00 tot 16.00 uur
Wachtlijst voor groepen: 02 627 42 38

LE SOIR

**5 MILJARD MENSEN
ALLEMAAL ANDERS
ALLEMAAL FAMILIE**

ONDER DE HOOFDREDEKINGEN VAN DE FAMILIE DE KONING

VAN 21/10/1993 TOT 31/08/1994
MUSEUM VAN HET KONINKLIJK BELGISCH
INSTITUUT VOOR NATUURWETENSCHAPPEN

WAVRESTRATEWEG 240 - 1040 BRUSSEL
VAN DINSDAG TOT ZATERDAG VAN 9.30 TOT 16.45 UUR
OP ZONDAG VAN 9.30 TOT 18.00 UUR
GESLUIT OP MAANDAG
EN OP 25/12 EN 1/1

INFO 24/24 UUR : 02/627 42 38

POOLGEBIEDEN

Museum van het Koninklijk
Belgisch Instituut
voor Natuurwetenschappen

Vlaamsesteenweg 240 - 1040 Brussel - Tel. 02 627 42 38
Overname van de naam van de Vlaamse
Geschiedenis van de Vlaamse
Geschiedenis van de Vlaamse
Geschiedenis van de Vlaamse

Enkele affiches
van tijdelijke en
permanente
tentoonstellingen

- 53** Het KBIN heeft de wetenschappelijke verslagen van de exploraties naar de grote Afrikaanse meren en de zuidelijke Atlantische kustwateren uitgegeven: *Tanganyikameer* (4 vol., 17 delen, Brussel, 1949-1962), *KEA* (3 vol., 5 delen, Brussel, 1949-1962) en *MBIZI* (5 vol., 20 delen, Brussel, 1951-1965).
- 54** De publicatie in het Staatsblad van 24-9-1948 is weinig expliciet: "Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België. Wijziging van benaming. Bij een besluit van de Regent dd. 3 september 1948, wordt de titel 'Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België' gewijzigd als volgt: 'Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen'."
- 55** Koninklijk besluit van 4-1-1952, verschenen in het Staatsblad van 8-2-1952.
- 56** Eugène Leloup was doctor in de Dierkunde en trad in dienst in 1928. In 1937 werd hij conservator van de afdeling Malacologie en Recente invertebraten. Na de oorlog deed hij vooral aan hydrobiologie. Hij had reeds Victor Van Straelen vervangen toen die in het buitenland was. In 1947 werd hij laboratoriumdirecteur. Het jaar erop nam hij even de functie van directeur van het Oostends Instituut voor het Onderzoek van de Zee waar. Hij leidde verscheidene onderzoeksmissies in Afrika.
- 57** André Capart was de zoon van de egyptoloog Jean Capart die directeur van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis was. Hij kwam in het Instituut als hulpnaturalist in dezelfde afdeling terecht als Eugène Leloup. Hij bereidde er zijn doctoraatsverhandeling voor en werd doctor in de Dierkunde in 1941. Hij kreeg verschillende zendingen in Midden-Afrika, in Papoea-Nieuw-Guinea, in Antarctica en op zee.
- 58** Zie bijvoorbeeld E. KESTELOOT: *Vogels beschermen, Boekjes van de Opvoedkundige Dienst*, boekje 6, Brussel, 1959. André Capart schreef, samen met zijn echtgenote, een boek waarin hij de schadelijke gevolgen van de vervuiling, en vooral het broeikaseffect, beschreef. A. en D. CAPART, *L'homme et les déluges*, Brussel, 1986.
- 59** Deze federale instellingen zijn:
- het Algemeen Rijksarchief en het Rijksarchief in de Provinciën (AR, 1796)
 - de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België (KMSK, 1801)
 - de Koninklijke Sterrenwacht van België (KSB, 1826)
 - de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (KMKG, 1835)
 - de Koninklijke Bibliotheek Albert I (KB, 1837)
 - het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN, 1846)
 - het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA, 1897)
 - het Koninklijk Meteorologisch Instituut van België (KMI, 1913)
 - het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK, 1946)
 - het Belgisch Instituut voor Ruimte-Aëronomie (BIRA, 1964)
- 60** Xavier Misonne, doctor in de dierkunde, kwam in 1950 als stagiair-naturalist in de afdeling Fossiele vertebraten. Hij werd departementshoofd Recente vertebraten in 1969. Hij maakte verscheidene onderzoeksreizen naar Zuid-Amerika, Afrika en het Midden-Oosten.
- 61** Er bestaan reeds verschillende boekjes in de reeks *Meester Dino vertelt ...*: over dinosauriërs (1991), over walvissen (1994), over insecten (1995) en over spinnen (1996).
- 62** Graaf E. de Villegas de Clercamp tekende voor de Generale Bank in 1987 een partnerschapsovereenkomst van vijf jaar met het Instituut. De overeenkomst liep eind 1992 ten einde, maar de bank bleef het Instituut financieel steunen.
- 63** Daniel Cahen is doctor in de Rechten en doctor in de Kunstgeschiedenis en de Archeologie. Hij werd in 1985 benoemd in de afdeling Antropologie en Prehistorie van het KBIN, nadat hij eerst verbonden was aan het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika.

De verzamelingen

Niet zomaar rijk - Het nut van veldwerk - Schenkingen en legaten
Bewaarmethodes - Andere verzamelingen

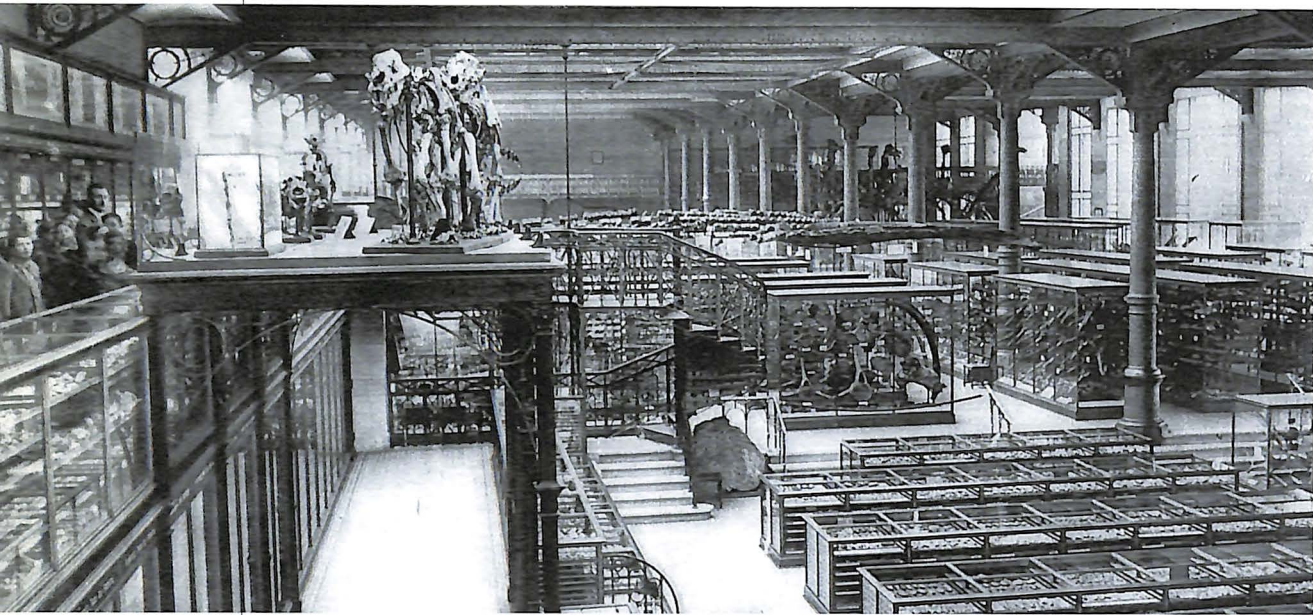

Niet zomaar rijk

Twee woorden typeren de verzamelingen van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen: rijkdom en verscheidenheid. Het Instituut telt kilometers rekken met meer dan 30 miljoen stukken. Er zijn alleen al meer dan 10 miljoen insecten en ongeveer 9 miljoen andere recente ongewervelden, voor het overgrote deel weekdieren.

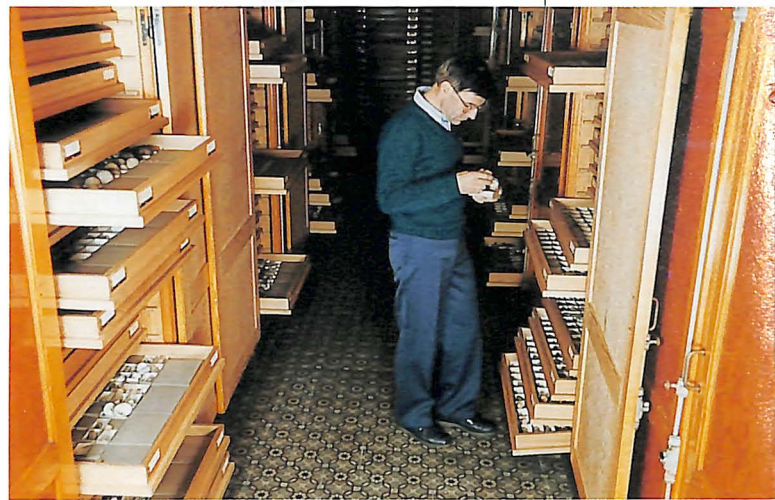
Het Instituut bezit niet alleen de belangrijkste natuurwetenschappelijke collecties van het land, maar mag er tevens trots op zijn dat enkele van die verzamelingen tot de wereldtop behoren. Dit geldt uiteraard niet enkel voor de iguanodons. Zo is ook de weekdierencollectie één van de vijf belangrijkste ter wereld, vooral dankzij de schenking van Philippe Dautzenberg, die een unieke verzameling schelpen omvat.

In zijn museumzalen wil het Instituut de diversiteit van zijn collecties zo goed mogelijk tonen, maar het kan er slechts een gedeeltelijke weergave van bieden. Weinig stukken worden immers uitsluitend gekozen met het oog op latere tentoonstelling, want verzamelingen zijn eerst en vooral onderzoeksmateriaal. Daarenboven hebben de bezoekers er meestal geen flauw vermoeden van hoeveel schatten zich nog in de bewaarplaatsen bevinden. Die zitten allemaal veilig met een naamkaartje in bokalen en platte kisten. Van dit alles bestaan lijsten, zodat wetenschappers precies weten waar zij alles kunnen vinden. Heel vaak zijn er verschillende exemplaren van één soort, zodat die in tijd en ruimte kan bestudeerd worden.

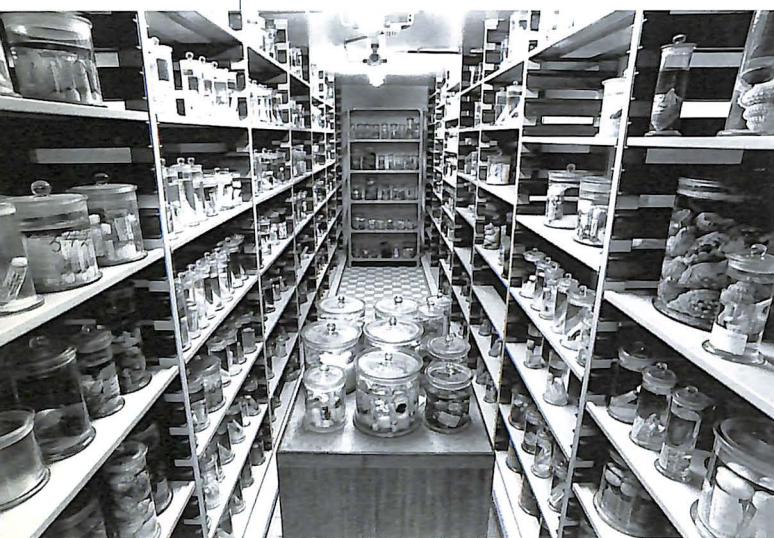

De zaal van de Gewervelde dieren van België; vooraan de prehistorische verzamelingen. Tot in 1950 werden zoveel mogelijk stukken tentoongesteld. De andere bevonden zich onder de vitrines.

Het loont wel de moeite eens na te gaan hoe de belangstelling voor de verzamelingen sinds het ontstaan van het Museum evolueerde. In het begin werden stukken louter uitgekozen voor hun oogstrelende schoonheid. Daarna trad de belangstelling voor systematiek op de voorgrond, waarbij elk stuk zou gedetermineerd worden. Nu zien de vorsers in dat het onderzoek meer moet inhouden dan alleen maar een determinatie. Het wetenschappelijk onderzoek steunt nog steeds op het bijebrengen van gegevens en het interpreteren van resultaten, maar niet uitsluitend vanuit een systematisch standpunt. Het massaal verzamelen van specimens is geleidelijk aan geweken voor veldonderzoek naar de natuurlijke omgeving en het gedrag van diersoorten.

R. Cremers in de bewaarplaats voor fossiele weekdieren. De houten bakken waarin verzamelingen bewaard worden, hebben over heel het Instituut dezelfde afmetingen (souterrain van de Janletvleugel).

Een blik in de bewaarplaatsen: hier worden weekdieren bewaard in alcohol (niveau 8, voorste deel van het torengewebou).

De zogenaamde "rijkdom" van het KBIN is echter heel relatief. Sommige verzamelingen worden wel eens geschat en er zijn fabelachtig dure stukken bij, maar heel veel heeft slechts waarde in de ogen van de onderzoekers. Voor hen blijven het bovenal onschatbare vergelijkingsobjecten. Vaak doen licentiaats- en doctoraatsstudenten — of liefhebbers op zoek naar advies, een determinatie, of de mogelijkheid zelf een stuk te bestuderen — een beroep op dit archief van de biologische diversiteit. Misschien schenken ze hun geduldig bijeengebrachte verzameling later aan het Instituut, zoals menig onderzoeker het hun voordeed.

De paleo-antropologe C. Polet meet een schedel uit de middeleeuwse begraafplaats van de Duinenabdij van Koksijde (niveau 19 van het torengebouw).

A. Cocriamon prepareert koeskoezen uit Papoea-Nieuw-Guinea; de zorgvuldig gereinigde schedels worden in dozen bewaard (taxidermie, niveau 17 van het torengebouw).

Y. Scailteur en G. Chapelle kweken vlokreeftjes uit de Ant-
arctische Oceaan; de temperatuur in de koelkamer blijft
0°C (niveau I van het oude klooster).

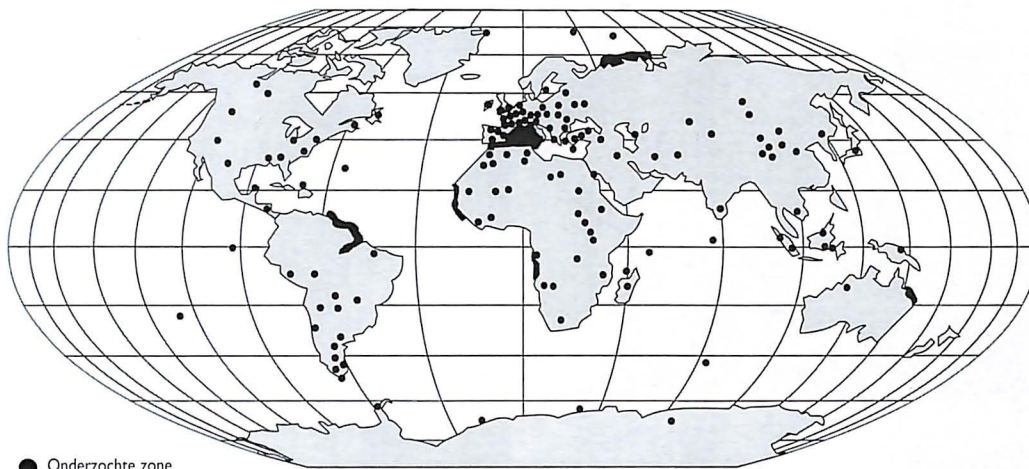

In 1993 werd het geraamte van een fossiele schildpad uit het gesteente vrijgemaakt (Maastrichtiaan, einde Mesozoïcum, Eben-Emael). Van links naar rechts: J-J. Blairvacq, S. Clinet, P. Godefroit, C. Draily en P. Besseling. Boven: onvolledige mosasaurus skeletten en de kaak van een grote haai (souterrain van de Janletvleugel).

H

Het nut van veldwerk

Specimens die verzameld werden tijdens veldwerk, onderzee-exploraties of openbare werken, winnen aan belang als hun vindplaats nauwkeurig gekend en bestudeerd is.

Streken en zeeën die door wetenschappers van het Museum en het Instituut bezocht werden.

Zo zorgde de exploratie van de Nationale Parken van Afrika voor een uiterst belangrijke toe-name van het erfgoed van het Instituut. Talrijke andere expedities en terreinactiviteiten verdienen ook een vermelding. Van 1944 tot 1959 voerden vorsers van de Association pour l'Etude de la Paléontologie et de la Stratigraphie Houillère een systematisch onderzoek van ongeveer vijftig steenkoolmijnen uit. Vanaf 1959 nam het toen opgerichte Nationaal Centrum voor de Geologie der Steenkoolformaties die taak over. Ondertussen zijn die mijnen al lang ontoegankelijk en daarom zijn de talrijke, uiterst nauwkeurig onderzochte fossielen van ongewervelde dieren en van planten van onschatbare waarde.

Tijdens een zending naar Papoea-Nieuw-Guinea verzamelt C. Massin enkele koralen voor onderzoek en fotografeert hij hun vindplaats.

In 1994 onderzochten K. Martens en B. Goddeeris dieren die op de bodem van het Siberische Baikalmeer leven: bemonstering in het sediment op meer dan duizend meter diep vanuit een Russisch onderzoeksschip.

Larus scoresbii is een zeldzame zeemeeuw die in een heel klein gebied van zuidelijk Zuid-Amerika voorkomt; door haar gedrag te onderzoeken werden haar fylogenetische verwantschappen vastgesteld en tevens de weerslag hiervan op haar ecologische behoeften.

Op zoek naar ammonieten, vissen en grote zee reptielen uit de Onder-Jura (Aix-sur-Cloie, Provincie Luxemburg, 1990).

Toen de ULB in 1976, met de steun van het Leopold III-Fonds, op het eiland Laing in Papoea-Nieuw-Guinea een biologisch station oprichtte, kreeg het Instituut nog nieuwe exploratie- en onderzoekskansen. Veel wetenschappers van het Instituut hebben er gebruik van gemaakt of doen dit nog steeds in het raam van een onderzoeksprogramma naar zowel zee-, land- als zoetwaterfauna. Het Leopold III-Fonds betaalt hun reiskosten.

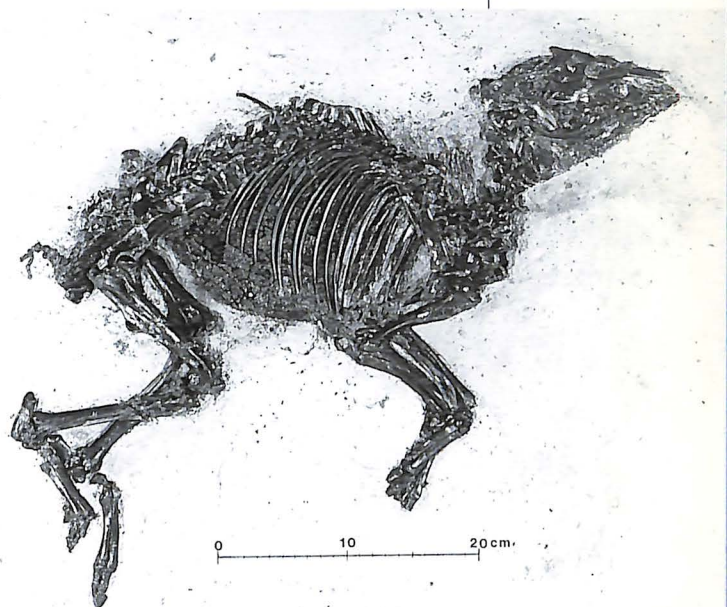
Nog niet zolang geleden kon het Instituut deelnemen aan opgravingen op een 45 miljoen jaar oude vindplaats in Messel bij het Duitse Darmstadt. Dat leverde onder andere skeletten van kleine voorlopers van onze huidige paarden op.

Hoewel de meeste verzamelingen van het Instituut voortkomen uit exploraties van eigen onderzoekers of medewerkers van de instelling, en uit toevallige vondsten bij openbare werken, werden ze soms verrijkt door aankopen, schenkingen of legaten.

Een pas ontdekte ondersoort van *Rhynchotrochus taylorianus*, die op het eiland Boisa leeft; de weekdieren worden met de hand van de boombladeren geplukt (Papoea-Nieuw-Guinea, 1996).

O. Missa verzamelt dieren die leven in de kruinen van een woud in Papoea-Nieuw-Guinea.

Dit exemplaar van het "oerpaard" van Messel, *Propalaeotherium parvulum*, staat in het museum tentoongesteld.

Vanaf de "brug" zien we drie grote walvis skeletten: een in 1954 aan de Belgische kust gestrande potvis, een door D. Eschricht in 1861 geschonken Groenlandse walvis en een in 1866 in Den Helder gestrande gewone vinvis.

De Dautzenberg-bibliotheek bevat de zeldzaamste boeken over schelpen.

Homo sapiens neanderthalensis: een van de twee geraamten van de Spy-mens die de erfgenamen van professor Max Lohest in 1994 aan het Instituut schonken.

Schenkingen en legaten

In het begin van dit boek hebben we al vermeld dat de vroegste verzameling ouder is dan 150 jaar. Ze bestaat uit de overgebleven exemplaren uit het kabinet van Karel van Lotharingen. Het KNHMB erfde daarnaast nog een mooie partij mineralen uit het Museum van Brussel. Anna Paulowna, gemalin van Willem II en zuster van tsaar Alexander I schonk deze collectie van 808 mineralen en edelstenen. Kenners uit die tijd prezen ze als heel waardevol wegens haar verscheidenheid en de zeldzaamheid van sommige stukken. Ze lag aan de grondslag van de mineralogische verzameling van het Instituut⁶⁴. Tot die mineralenverzameling behoren ook de twee maanstenen, die koning Boudewijn in 1970 en 1974 aan het KBIN overhandigde.

Koning Boudewijn, prins Albert en prins Filip huldigden op 12-12-1970 de tentoonstelling "De maansteen" in; links op de foto: directeur André Capart, rechts: John Eisenhower, Ambassadeur van de Verenigde Staten.

Deze uiterst zeldzame schelp van *Pleurotomaria rumphii* kochten de Vrienden van het Instituut in 1987 aan.

De belangrijkste mecenas was ongetwijfeld de Société des Charbonnages de Bernissart, eigenares van het terrein waar in 1878 de beroemde iguanodonskeletten ontdekt waren. Minstens even indrukwekkend is het gebeente van de mens van Spy. De prehistoricus Marcel De Puydt (1855-1940) en de geoloog Maximilien Lohest (1857-1926) ontdekten in juli 1886 in de grot van Spy fossielen die na onderzoek beenderen van een Neanderthaler bleken te zijn. Ze konden, dank zij de nauwkeurige stratigrafische context, in verband gebracht worden met het Mousteriaan, een type van prehistorische industrie dat kenmerkend is voor het evolutiestadium van *Homo sapiens neanderthalensis*. De familie Lohest vertrouwde de fossielen toe aan het Instituut. In 1994, ongeveer 60 jaren later, hebben de afstammelingen en erfgenamen van de onderzoeker de kostbare beenderen definitief aan het KBIN geschonken⁶⁵.

Twee pronkstukken uit de walvissenzaal kwamen ook door schenking in de verzame-

R. Detry toont enkele dozen met insecten uit de verzameling F. Carpentier.

Georges Vanacker (1923-1992) vóór een vitrine met mineralen uit zijn verzameling; in 1991 schonk hij 12 000 specimens aan het Instituut.

lingen van het KBIN terecht: D. Eschricht schonk in 1861 het skelet van een Groenlandse walvis en luitenant Billiet stond in 1938 het geraamte van de grote blauwe vinvis af.

Over het legaat van Philippe Dautzenberg (1849-1935) hebben we het al gehad. Deze natuurliefhebber liet het Museum zijn privé-bibliotheek (8000 titels) en zijn schelpenverzameling na⁶⁶. De bibliotheek bevat quasi al de tot dan toe verschenen boeken over weekdieren; de schelpenverzameling bestaat uit meer dan 4 500 000 exemplaren die behoren tot 40 000 heel verscheiden en soms zeer zeldzame soorten. Daarom is het nu nog steeds een veel gebruikt werkinstrument. In 1987 schonken de "Vrienden van het KBIN" een uitzonderlijk grote schelp van de uiterst zeldzame soort *Pleurotomaria rumphii*.

Een andere verzamelaar, professor Fritz Carpentier (1890-1978), had belangstelling voor vlinders, wandelende takken en kevers. Hij was conservator van de dierkundige collecties van de Universiteit van Luik. Zijn verzameling is uniek qua soortenrijkdom: 7560 insecten die behoren tot 5008 soorten. Het Instituut kon die collectie aankopen na zijn dood, want het kreeg van Carpentier het recht van voorkoop. In het midden van de jaren 80 werd een deel van de collectie tentoongesteld⁶⁷.

In de lente van 1991, tijdens zijn laatste levensdagen, schonk Georges Vanacker (1923-1991) aan het Instituut een rijke mineralenverzameling. Deze boekhouder besteedde heel zijn leven aan het verzamelen van de meest verscheiden mineralen, die hij zelf had opgegraven, gekocht of geruild. Zijn verzameling bestaat uit 12 000 monsters van 3100 verschillende soorten⁶⁸.

Het Instituut kreeg van Jacques Henrijean zijn persoonlijke collectie holhoornigen in bewaring. Hij werkte reeds lang samen met het KBIN, toen hij zijn opgezette moeflons, wilde geiten, antilopen en andere zoogdieren liet onderbrengen in een speciaal daarvoor ingerichte museumzaal.

Hoewel de bovenstaande collecties tot de indrukwekkendste behoren, mogen bescheidener schenkingen of legaten niet minder geacht worden. Nuttelose schenkingen bestaan niet. Een perfect geïdentificeerd stuk is vaak een ware schat voor de belangstellende wetenschapper.

B

Bewaarmethodes

Natuurlijk hangt de wijze van bewaring af van de aard van de verzameling. De meeste verzamelingen worden droog bewaard en zitten in platte kisten of kasten. Dit is zo bij fossielen, mineralen, dierenskeletten, harde delen van sommige ongewervelden zoals schelpen en koralen en bij de antropologische en prehistorische collecties. Andere verzamelingen vereisen bescherming tegen parasieten. Insecten horen in hermetisch sluitende dozen; huiden van vogels en andere dieren krijgen een speciale behandeling. Veel ongewervelden, plankton en anatomische preparaten worden in vloeistoffen bewaard. Dit gebeurt meestal in gesloten glazen bokalen met alcohol of formol, die koel staan (10 tot 15 °C) om verdamping tegen te gaan. Van microscopische preparaten (fossiele planten, mineralen, gesteenten, koralen) worden de slijpplaatjes bewaard in speciale laden. Heel kostbare stukken krijgen uitzonderlijke bescherming: zo zit de mens van Spy veilig in een brandkast opgeborgen.

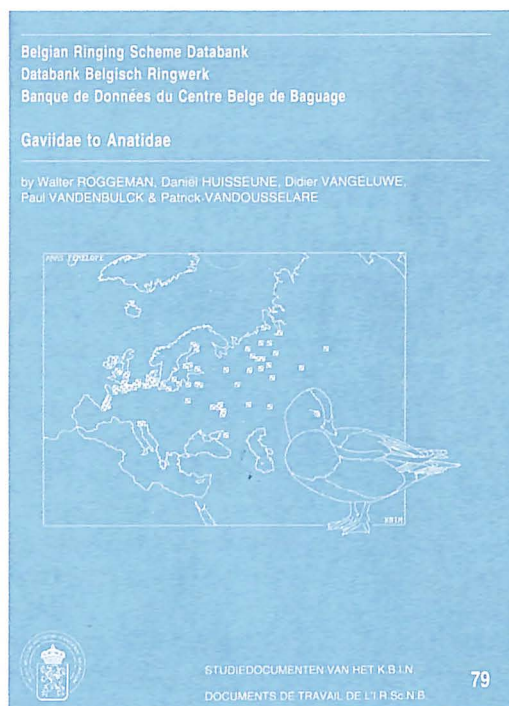
Elk stuk uit de verzamelingen wordt nauwkeurig gedetermineerd en krijgt een inventarisnummer. Vroeger werden alle gegevens keurig op steekkaarten genoteerd, maar nu gebruiken de meeste afdelingen computers voor het beheer van hun collectie.

Andere verzamelingen

In het KBIN zijn er niet alleen tastbare verzamelingen. Verschillende diensten op het Instituut brengen langzaam "gegevensverzamelingen" bijeen. Zo is er de in 1927 opgerichte Ringdienst, die steunt op het veldwerk van honderden liefhebbers, die elk jaar een half miljoen vogels ringen. Dit werk verschaft gegevens die van groot belang zijn voor de studie van de vogeltrek en die bijeengebracht worden in de internationale databank EURING. Ook onderzoekers van de afdeling Antropologie stellen een dergelijke gegevensverzameling samen. Ze voeren onderzoek naar de lichaamskenmerken van nu levende mensen; Belgen en buitenlanders. Die vorsers brengen duizenden metingen en afdrucken bijeen die tot een indrukwekkende databank leiden.

Ook de bibliotheek vormt een verzameling. Al is de bibliotheek bij het grote publiek veel minder bekend dan de natuurwetenschappelijke collecties, toch loont het de moeite om eens achter de schermen van de leeszaal te kijken. In de rekken van de boekenbewaarplaatsen staan meer dan 150 000 boeken en volumes van tijdschriften. Die stoet drukwerk is wel meer dan 13 kilometer lang. Heel wat tijdschriften die niet meer verschijnen of oude werken met prachtige ingekleurde tekeningen en aquarellen zijn door hun ouderdom en hun zeldzaamheid uiterst waardevol; ze staan samen in de afdeling kostbare werken⁶⁹. De bibliotheek van het KBIN is één van de belangrijkste natuurwetenschappelijke bibliotheken van Europa. Belgische wetenschappers maken er dan ook dankbaar gebruik van. De meeste boeken en tijdschriften zijn aangekocht, maar er bestaat een ruilovereenkomst met meer dan 750 meestal buitenlandse instellingen, die hun publicaties tegen die van het Instituut aanbieden. Daarbij hebben wetenschappers en amateurs, naast hun wetenschappelijke collectie, vaak ook hun persoonlijke bibliotheek geschonken.

Tot slot beschikt het Instituut over een uitstekende verzameling van naar schatting 35 000 kaarten. Voor het veldwerk zijn ze van groot belang; ze beslaan meer dan 150 landen en ze omvatten cartografische disciplines, waaronder geologie, topografie, pedologie, hydrografie en oceanografie⁷⁰.

Het eind 1995 gepubliceerde *Werkdocument 79* telt 220 bladzijden. Op de omslag staat de kaart met de terugvangsten van de tussen 1960 en 1993 in België geringde smienten.

- 64** Over de Russische verzameling: R. VAN TASSEL, Een merkwaardige historische mineralenverzameling, in: *Geonieuws, maandblad der Mineralogische Kring Antwerpen*, vol. 7 (1), 1982.
- 65** Over die ontdekking liep er eind 1986 een tentoonstelling.
- 66** Over de verzameling van Philippe Dautzenberg: o.a. R. DUCHAMPS, Philippe Dautzenberg (1849-1935), in: *Apex*, vol. 1 (2), 1986, blz. 47-65.
- 67** De tentoonstelling "Spectaculaire insecten uit de hele wereld" gewijd aan de verzameling van professor F. Carpentier, voorgesteld en verwezenlijkt door de afdeling Entomologie van het KBIN, liep van 12 januari tot 8 april 1984. Ze was een tijdlang gesloten wegens herinrichting, maar een deel van de stukken is ondertussen opgenomen in de nieuwe insectenzaal.
- 68** I. WYBO-WEHRLI, *Biographie de Georges Vanacker. Collectionneur et donateur*. Pro manuscripto, 1992.
- 69** In 1841 waren er in de bibliotheek van het Natuurhistorisch Museum van Brussel ongeveer 150 titels. Die zijn allemaal ondergebracht in de verzameling kostbare werken, die in het totaal bijna 600 titels bevat.

Van het oude paleis van Karel van Lotharingen tot het huidige gebouwencomplex

Steen voor steen - Een museum in een paleis - Een museum in een klooster
Eerste uitbreiding: de Janletvleugel - Het torengebouw van De Vestel
De zuidgevel - Een nieuwe start, nieuwe plannen

S Steen voor steen

Het gebouwencomplex in het Leopoldspark, waar het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen gevestigd is, vormt een mozaïek van uiteenlopende stijlen.

Alle gebouwen hebben elk hun eigen geschiedenis. Ze zijn één na één opgericht als antwoord op het telkens weer opdoemende plaatsgebrek. Elk van de drie hoofdvleugels vormt de eerste fase van evenveel grootse maar onvoltooide bouwplannen. De beoogde eenheid van stijl bleef bij een droom. Het resultaat is een heel heterogene structuur, die niet altijd overeenstemt met de dubbele, wetenschappelijke en museologische, bestemming van het Instituut. Sinds de laatste twee decennia wordt het Instituut heringericht en verbouwd, om de beschikbare ruimte in functie van dit tweevoudige doel optimaal te benutten.

E Een museum in een paleis

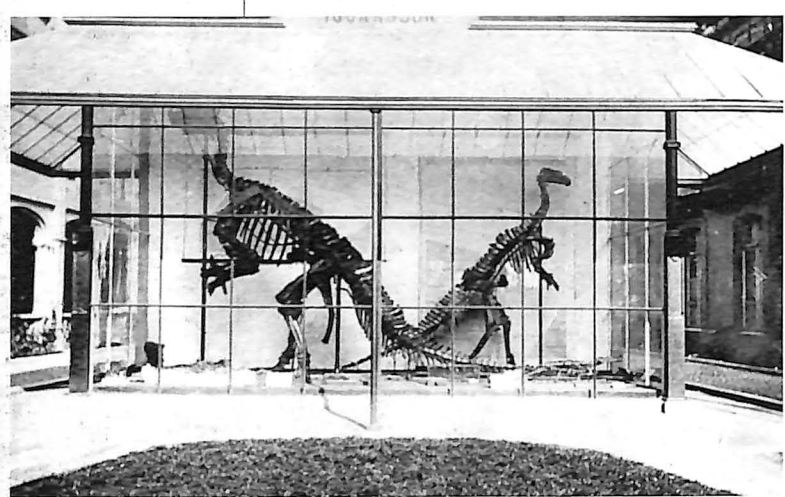
In 1846 bevond het piepjonge Natuurhistorisch Museum zich nog op de benedenverdieping van het vroegere Paleis van Karel van Lotharingen in de omgeving van de Ruisbroekstraat en de huidige Keizerslaan. Het moest het gebouw delen met andere instellingen, waaronder het Nijverheidsmuseum, de Koninklijke Bibliotheek en het Museum voor Oude Kunst, naast de op de Kunstberg bewaarde verzamelingen van het vroegere stedelijke museum (schilderijen, beeldhouwwerken, boeken ...) die de Staat in 1843 aankocht.

Toen de verzamelingen van het Museum snel toenamen, vergden ze natuurlijk steeds meer plaats. De aangroei van het personeelsbestand vereiste eveneens meer lokalen. Van alle verzamelingen kregen alleen de zoogdieren en de vogels een waardige tentoonstellingsruimte.

Nu en dan had het Museum het geluk dat één van de andere instellingen verhuisde, zodat lokalen vrijkwamen. Maar toen kregen lokalen en verzamelingen onder vochtproblemen te lijden. In 1860 kwam de verhuizing van het museum voor het eerst ter sprake. E. Dupont en de Raad van Toezicht waren dit voorstel niet genegen en dachten eerder aan een uitbreiding naar de Kunstberg toe. Zo bleven ze dicht bij de bibliotheek, die voor de onderzoekers uiterst belangrijk was.

De ontdekking van fossiele walvisgeraamten in Antwerpen (1860-1866) bracht schot in de zaak: op de binnenplaats werd een voorlopige loods opgericht en er waren plannen voor een nieuwe reeks verbouwingswerken aan de museumzalen. Tussen 1867 en 1877 kregen de kelderverdiepingen een nieuwe inrichting en kwam er naast de oude gebouwen een nieuwe galerij met twee verdiepingen. Eindelijk was er in de museumzalen genoeg plaats voor alle verzamelingen. Met de komst van de iguanodons van Bernissart in 1878 zat alles weer eivol. De voorlopige opstelling van de geraamten moest zelfs aangevat worden onder de bogen rond het binnenplein. De definitieve opstelling gebeurde in de Nassaukapel. Geen enkele zaal was groot genoeg voor de skeletten; daarom werd op het binnenplein een glazen kooi gebouwd.

Hoewel het plaatsgebrek voor het onderbrengen en tentoonstellen van de verzamelingen voorlopig van de baan was, waren conservatoren en preparateurs nog steeds veel te eng behuisd. De overheid weigerde echter elke uitbreiding in de omgeving van het Museum. Verhuizen was de enige uitweg!

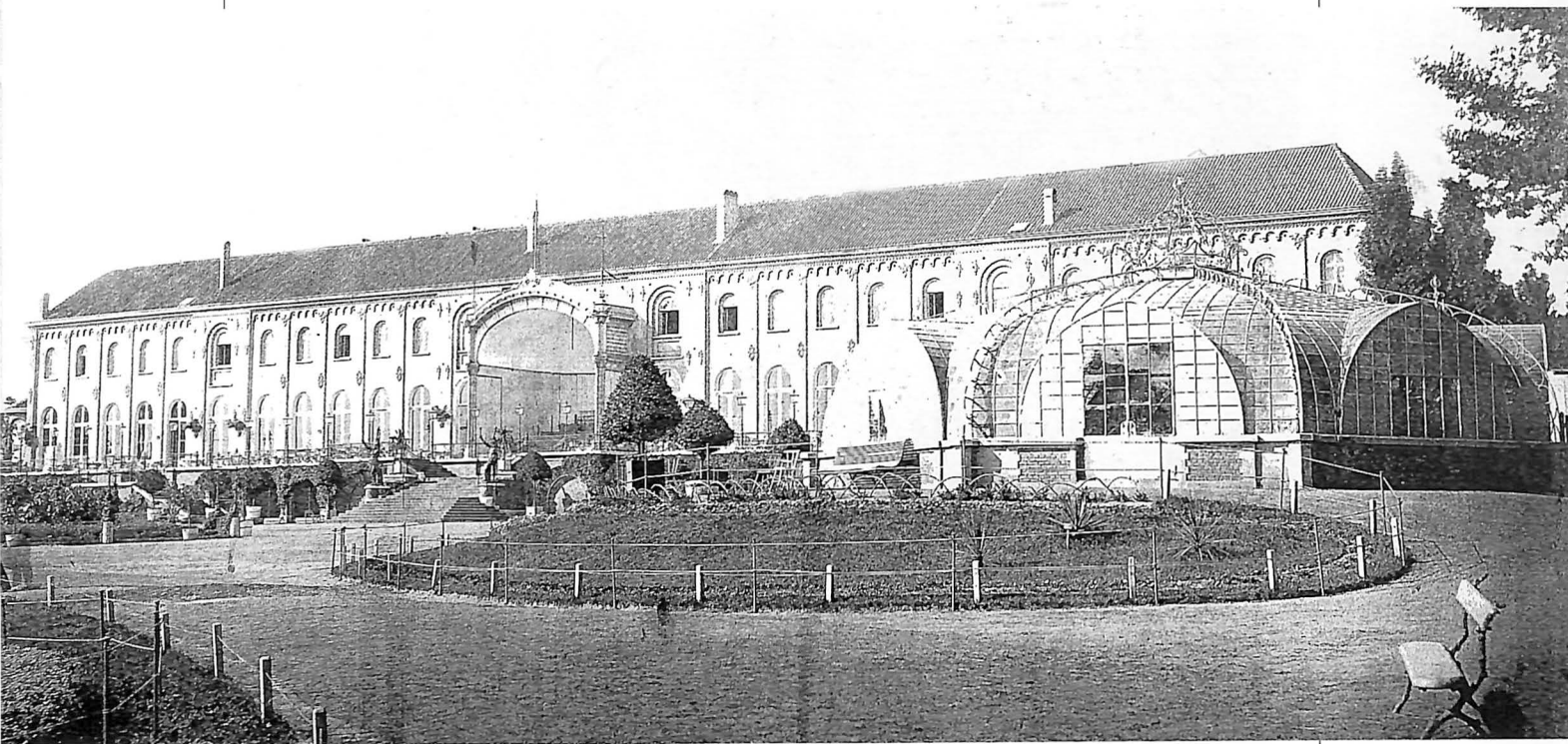
De eerste iguanodonskeletten stonden tentoongesteld op de binnenplaats van het Nassaupaleis, want binnen was er geen plaats meer (1883).

Een museum in een klooster

Het eerste gebouw dat het Koninklijk Natuurhistorisch Museum in het latere Leopoldspark betrof, was oorspronkelijk bedoeld voor een redemptoristinnengemeenschap, die er echter nooit zou wonen⁷⁰. De plannen waren van architect Emmanuel Cels (1821-1894), op aanwijzingen van de overste. De bouw werd gestaakt nog vóór de kapel er stond. Om allerlei redenen had de orde besloten om zich in Mechelen te vestigen⁷¹. Het onafgewerkte complex kreeg nog enkele andere bestemmingen, maar uiteindelijk kocht de Staat het gebouw, dat nu nog de naam "klooster" draagt en waar zich nu enkele museumzalen en de ateliers van de museologie bevinden. De ingang van dit gebouw bevindt zich nog steeds in de Vautierstraat op nummer 31; tot 1982 was dit een van de bezoekersingangen.

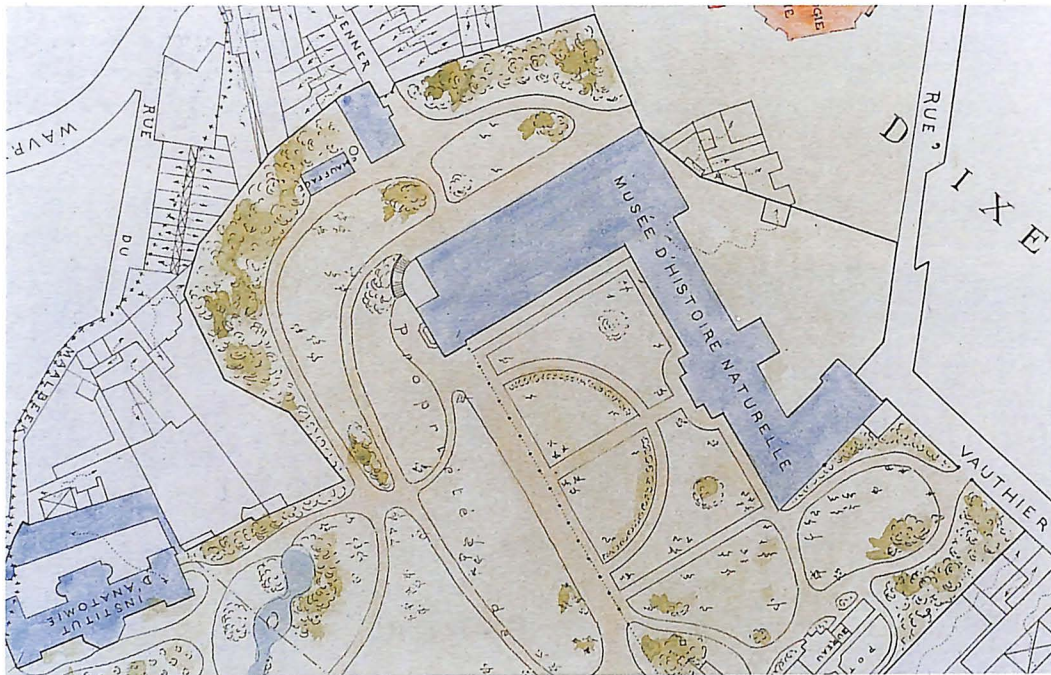
De Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde, Tuinbouw en Verfraaiing van Brussel was de eerste instantie die voorstelde het Museum naar dit "klooster" over te brengen. Deze maatschappij was toen eigenares van het park, waar ze al een dierentuin had ingericht. In 1861 kocht ze het gebouw van de zusters en zocht ze geld voor de aanleg van het park. Het Museum naar hier verhuizen zou een prima oplossing brengen. De regering maakte geen bezwaar, maar directeur B. du Bus ging niet akkoord: hij vond het klooster te klein, onaangepast en te ver van het stadscentrum. Daarenboven was in dit project alleen de bovenste verdieping als museum voorzien; op de begane grond zou een feestzaal en een restaurant komen. Het voorstel leek dus weinig ernstig, hoewel de Maatschappij argumenteerde dat het leerrijk zou zijn als het publiek de dieren uit de museumcollecties met de levende dieren uit de dierentuin zou kunnen vergelijken. Het idee werd dan ook afgewezen.

Zicht op het oude klooster dat architect H. Beyaert voor de Brusselse dierentuin aanpaste; rechts de beroemde *Victoria regia*-kas van architect A. Balat.

Het enthousiasme van de mensen uit de buurt voor de exotische dieren en voor de maandagse promenadeconcerten in het park duurde slechts een tiental jaren. De droevige levensomstandigheden van de dieren en wanbeheer leidden tot het failliet van de Maatschappij. Die erkende haar schuldenlast, gaf de mislukking van haar project toe en werd geliquideerd. Het Leopoldspark en zijn gebouwen kwamen toe aan de Stad Brussel. De stadskas kon het onderhoud niet aan en stond daarom op 12 juni 1877 het oude klooster en "de naakte eigendom van drie hectaren van de aanpalende tuin" af aan het Ministerie van Financiën. Dit stuk grond zou in 1892 volledig in bezit komen van de Staat, tegen het kwijtschelden van een deel van de stadsschuld. Het vormde het privé-park van het Museum en was door een hek van het Leopoldspark afgescheiden.

Er was een tijd sprake van om het Algemeen Rijksarchief in de gebouwen aan het Leopoldspark onder te brengen, maar uiteindelijk besliste de Staat er de collecties van het Koninklijk Natuurhistorisch Museum te huisvesten. Toenmalig directeur Edouard Dupont was hiermee niet ingenomen. De ligging stond hem niet aan, maar het zat hem vooral dwars dat het gebouw niet als museum maar als klooster ontworpen was⁷². In eerste instantie wou hij het oude gebouw laten slopen om er daarna een volledig nieuw museum op te richten. Later mocht voor hem het gebouw wel blijven, maar wenste hij het groter te maken "door enkele wijzigingen aan de buiteninrichting aan te brengen: de uitbreiding zou in de richting van het park moeten gebeuren". Omdat de verhuizing natuurlijk niet onmiddellijk kon doorgaan, drongen voorlopige maatregelen zich op. In de Ruisbroekstraat achter het Paleis van Karel van Lotharingen werden drie huizen gehuurd, waarin enerzijds de "dienst voor het opstellen van de Geologische Kaart" — die nog maar pas onder het bestuur van het Museum viel — en anderzijds een deel van de invertebratenverzamelingen een plaats vonden⁷³.

Het Koninklijk Natuurhistorisch Museum en zijn park in 1911, toen de zuidvleugel van architect E. Janlet af was. Het "bureau" rechts op het plan is het oude huis van J.-J. Linden.

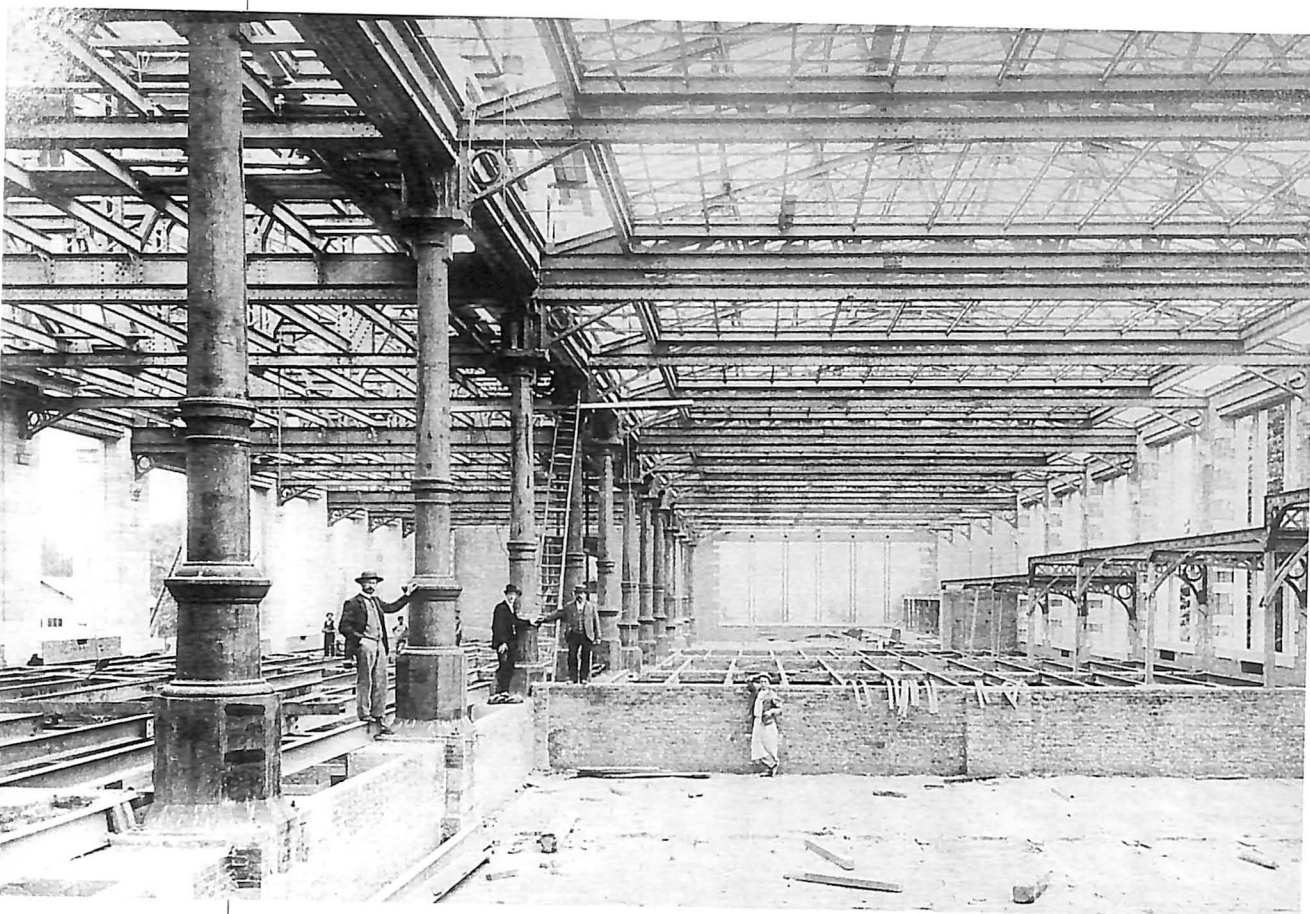
In 1880 deed het "klooster" dienst bij de feesten voor de vijftigste verjaardag van de onafhankelijkheid, waardoor de aanbesteding vertraging opliep. Zo was de verbouwing pas vijf jaar later klaar, na veel discussies tussen directeur en overheid over de plannen. De definitieve plannen waren van architect Heyninx. Een krant uit die tijd beschreef de geplande werken⁷⁴. De ideeën van Dupont werden maar gedeeltelijk gevolgd. Hij verzette zich dan ook helemaal tegen dit project dat tot plaatsgebrek zou leiden en stelde zelfs voor om in het Nassaupaleis te blijven.

Vanaf 1889 werden de eerste verzamelingen toch overgebracht, terwijl Dupont zich tijdelijk en moedwillig buiten die operatie hield. De verhuizing duurde twee jaar, omdat er steeds enkele collecties voor het publiek toegankelijk moesten blijven. Op 22 juli 1891 vond de inhuldiging van het vernieuwde gebouw plaats, in aanwezigheid van koning Leopold II en talrijke hooggeplaatste personen. In zijn redevoering zette Edouard Dupont, die wist wat de instelling in de toekomst nodig had, aan de Vorst zijn nieuwe projecten uiteen, die het dringende plaatsgebrek zouden moeten oplossen: een zuidvleugel voor de binnenlandse collecties en een noordvleugel voor de Kongolese verzamelingen; het oude klooster zou beide vleugels verbinden en het buitenlandse vergelijkingsmateriaal bevatten. De Koning en de regering waren de projecten gunstig gezind. Enkele jaren later kreeg Dupont voor een deel zijn zin, want de bouw van de zuidvleugel werd inderdaad aangevat. Maar de noordvleugel bleef een droom. Er kwam immers een Kongomuseum in Tervuren, zodat die vleugel overbodig bleek. Ook had hij graag een plantsoen aangelegd, dat de ingang in de Vautierstraat zou verfraaien, maar van die wens is evenmin iets terechtgekomen.

Het park was eerst een lusthof, maar moest met de steun van bankiers en industriëlen een "wetenschapspark" worden. Naast het Natuurhistorisch Museum vestigden er zich het Instituut voor Fysiologie, het Instituut voor Hygiëne, Bacteriologie en Therapie, het Instituut voor Anatomie en Histologie ... De ULB, die in de Stuiversstraat eng behuisd was, was ook van plan te verhuizen naar het park om zo aan dit wetenschappelijke project deel te nemen. De vestiging Solbos kreeg in 1921 evenwel de voorkeur, omdat daar meer uitbreidingsmogelijkheden waren. Toen begon het "wetenschapspark" weg te kwijnen. Enkele opschriften op de gebouwen herinneren nu nog aan dit vervlogen wetenschappelijke verleden, waar alleen het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen nog de springlevende getuige van is⁷⁵.

Eerste uitbreiding: de Janletvleugel

Kort voor zijn openingsrede in het Leopoldspark had Dupont reeds architect Emile Janlet (1839-1918), leerling van Hendrik Beyaert (1823-1894), gepolst of die zijn ideeën vorm kon geven. Eind 1891 boog Janlet zich over Duponts schetsen en aantekeningen aangaande het belang van licht en ruimte voor de verzamelingen ... In 1898 was hij klaar voor de werken. Een zijgevel van het klooster werd afgebroken om een verbinding tussen de twee gebouwen mogelijk te maken. Ondertussen moesten enkele personeelsleden tijdelijk verhuizen. Sommige verzamelingen gingen naar het huis van de plantkundige Linden, dat net door de Staat was aangekocht.

De Janletvleugel in opbouw in 1900. De kuil vooraan op de foto was bestemd voor de liggende iguanodons.

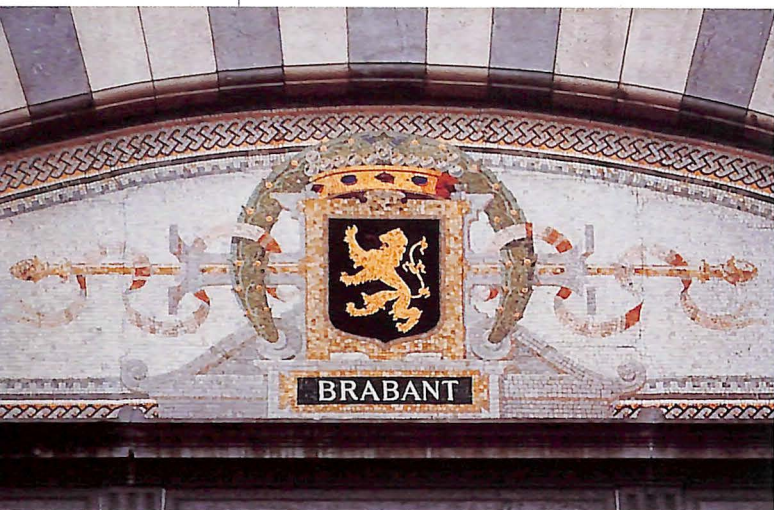
Op 24 oktober 1905 ging de Janletvleugel open voor de bezoekers. Dupont wilde die wijden aan de hem zo dierbare exploratie van het Belgische grondgebied. De nieuwe vleugel vormt een rechte hoek met het "klooster". De gevel, die rond 1980 gerestaureerd werd, is heel erg verzorgd, zowel wat materiaalkeuze als decoratie betreft. De bovenverdieping is opgesmukt met mozaïeken van de mozaïekwerker Godchoul. Ze stellen de Belgische vlag en de negen provinciewapens voor: uitstekende symbolen voor de tempel van de exploratie van 's lands grondgebied⁷⁶. Louis Fuchs (1818-1904), de tuinarchitect die de dierentuin had ontworpen, zou de omgeving van het Museum aanpakken. Een nieuwe ingang aan de kant van

het Leopoldspark gaf rechtstreeks toegang tot de grote tentoonstellingszaal op de benedenverdieping. Alleen enkele personeelsleden gebruiken die ingang nog, want nu is hij, tot spijt van velen, gesloten voor het publiek.

De Janletvleugel (foto uit 1995).

De Janletvleugel telt vier bouwlagen. In het souterrain waren oorspronkelijk laboratoria, werklokalen, montage-ateliers en bewaarplaatsen voorzien. Op de begane grond bevond zich de zaal van de gewervelde dieren. Ze was de enige zaal die bij de inhuldiging klaar was. Ze is 84 meter lang en 30 meter breed. Ze doet enigszins denken aan de art nouveau, een stijl die op het einde van de negentiende eeuw in Brussel erg in zwang was, dit vooral door het gebruik van ijzer en glas, die toen baanbrekende bouwmaterialen waren. Gietijzeren kolommen en ijzeren balken ondersteunen de zoldering. Grote ramen geven uit op het park. In deze ruime heldere zaal komen de tentoongestelde stukken goed tot hun recht. De schilder Gustave Janlet verzorgde de binnendecoratie, die hij volgens de wens van E. Dupont sober hield. De in deze zaal toegepaste bouwkundige en museale concepten zijn nu gemeengoed, maar waren toen revolutionair.

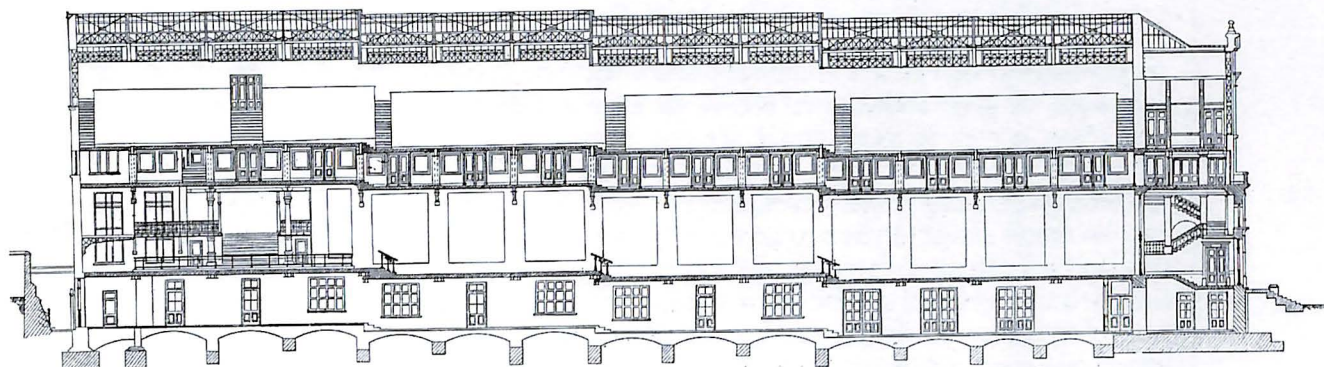
Mozaïek met het wapen van de provincie Brabant.

De zaal is hoofdzakelijk didactisch opgevat. Er zijn vier opeenvolgende platformen, met telkens een niveauverschil van enkele treden. Elk platform stemt met een geologische periode overeen, zodat de vondsten stratigrafisch gerangschikt werden. De chronologie gaat hier dus vóór de systematiek. De indrukwekkende groep iguanodons van Bernissart kreeg er zijn plaats tussen 1902 en 1905. Een deel werd rechtop tentoongesteld en een ander deel zoals ze in situ lagen. De grote glazen kooien waarin de skeletten zich nu bevinden, dateren pas uit de jaren dertig.

De bovenste verdieping was bestemd als tentoonstellingsruimte voor de recente en fossiele ongewervelden van België. Gilson begon met de inrichting ervan, maar het zou nog jaren duren eer de zaal afgewerkt raakte. Ze is, net als de grote zaal beneden, door treden in vier niveaus ingedeeld, die op hun beurt "terrasvormig" afdalen naar de grote ramen aan de zuidkant. Daklichten aan de noordkant zorgen voor een optimale belichting.

Tussen de twee tentoonstellingsniveaus in bevonden zich de werkkamers van de conservatoren, de kantoren van de directie en de bibliotheek.

Zelfs de meubelen waarin de verzamelingen bewaard worden, zijn het resultaat van de samenwerking tussen E. Dupont en architect Janlet. Voor zoveel voorwerpen van zo uiteenlopende afmetingen was maatwerk noodzakelijk. In het bovenste deel van de meeste kasten werden

Lengtedoorsnede van de Janletvleugel; rechts de uitgang naar het Leopoldspark.

Een trap in de zaal van de iguanodons (foto uit 1995).

Enkele jaren later wou Gilson de door Dupont voorziene noordvleugel laten oprichten. Maar dat viel tegen. Een eventuele uitbreiding naar het nabijgelegen terrein van Franchomme, waar ook de Universiteit van Brussel belangstelling voor had, ging evenmin door. Ondertussen was er nog nauwelijks ademruimte in de permanent overvolle lokalen, waar van veiligheid en goede bewaring geen sprake meer kon zijn. Het Museum barstte uit zijn voegen: een deel van de collecties verhuisde naar voorlopige barakken en in de nabije Jennerstraat gehuurde huizen.

specimens aan het publiek getoond, terwijl in het onderste deel collecties waren gerangschikt. Het merendeel van die vitrines had grote ruiten en stond op goed verlichte plaatsen.

Dupont wenste een rationele verdeling van de verzamelingen over de twee vleugels van het Museum. De Janletvleugel was bestemd voor de uit België afkomstige stukken en de kloostervleugel voor de buitenlandse verzamelingen, die als vergelijkingsmateriaal dienst deden. Nu haperde er af en toe wel iets aan het systeem: de Belgische insecten bijvoorbeeld stonden "voorlopig" in het klooster.

De bouw van de zuidvleugel was nog maar pas begonnen, of de directeur zag al in dat er in het gebouw niet genoeg plaats zou zijn voor alle verzamelingen en laboratoria. De vraag naar nieuwe uitbreidingen liet dus niet op zich wachten. Aan elk platform van de zaal van de gewervelde dieren zou een zaaltje bijgebouwd worden, met extra plaats voor de verzamelingen. Tijdens de volgende jaren kwamen drie van die zalen effectief tot stand. Eén daarvan diende voor het tentoonstellen van fossiele planten. Na hun herinrichting zijn die bijgebouwen nu weer volledig aan paleontologie gewijd.

De gietijzeren zuilen en de ijzeren balken van de zoldering van de zaal van de iguanodons zijn verbonden door smeedijzeren consoles.

Het torengebouw van De Vestel

Onder impuls van Victor Van Straelen werd er in 1928 een nieuwe vleugel gepland. Geheel volgens de smaak van die tijd ontwierp architect Lucien De Vestel (1902-1967) een torengebouw dat nog steeds boven de rest uitrijst.

Zoals Dupont richtlijnen gaf aan Janlet, zo stippelde Victor Van Straelen hier de koers uit. Hij ontwierp zelfs de eerste plannen, waaraan het gebouw ondanks enkele latere wijzigingen uiteindelijk zou beantwoorden. Wetenschapslokalen, laboratoria en bewaarplaatsen kregen voorrang. Die waren het noodzakelijkst nu de instelling niet meer alleen een museum maar vooral een onderzoekscentrum wou zijn.

Oorspronkelijk waren verschillende gebouwen voorzien. Tussen het nieuwe torengebouw, de Janletvleugel en een nog op te richten constructie zou een halfcirkelvormige galerij komen. Ook de afbraak van de kloostervleugel stond op het programma. Daar de sloping gedurende de hele naoorlogse periode op elk ogenblik kon starten, raakte die vleugel in verval. In de vroege jaren tachtig werd het "klooster" volledig gerestaureerd en in 1984 verkreeg het Instituut de bescherming van de parkgevel. Dat de Janletvleugel moest blijven, was steeds buiten kijf.

Na lang beraad kon L. De Vestel in de loop van 1935 met de fundering beginnen. Het werk ging tot aan de Tweede Wereldoorlog verder op het ritme van de toegestane kredieten. Toen was de ruwbouw af. Tijdens de oorlog werden de werken, buiten enkele opgedrongen aanpassingen voor de huisvesting van Duitse soldaten, stilgelegd. Maar zelfs na de bevrijding liep het niet van een leien dakje. Gelukkig bracht het door de Verenigde Staten opgezette Marshallplan soelaas: het KBIN kreeg een uitzonderlijke som van 25 miljoen frank toegewezen. Met dit krediet kon de afwerking verder gaan, maar de som was ontoereikend om het gebouw "leefbaar" te maken.

De omstandigheden waarin het personeel moest werken, werden steeds onveiliger en zorgwekkender. De toestand werd dermate kritiek dat het bewakings- en onderhoudspersoneel in het begin van de jaren vijftig maar zelf voorlopige aanpassingen uitvoerde. Een tentoonstellingszaal veranderde in bureaus en er kwam een loods om drie walvis skeletten in onder te brengen.

Het oorspronkelijke ontwerp van V. Van Straelen en architect L. De Vestel.

Sedert 1939 rijst het torengedouw van De Vestel uit boven het oude klooster en de Janletvleugel. Links leunt de Belgische Geologische Dienst tegen de Janletvleugel aan (foto uit 1954).

Met mondjesmaat liet de overheid toe dat de nieuwe lokalen in gebruik genomen werden, hoewel ze helemaal niet af waren. De administratie betrok haar bureaus en de wetenschappers konden over hun bewaarplaatsen beschikken. Eind 1954 waren de bovenste negen verdiepingen van de bewaarplaatsen en de laagste twee verdiepingen van de laboratoria slechts gedeeltelijk ingenomen. Het jaar erop werden de werken bij gebrek aan kredieten volledig stopgezet.

Twintig jaar na aanvang waren de uitbreidingswerkzaamheden nog steeds niet beëindigd. Zo zou het nog dertig jaar blijven. Alleen de zuidgevel, boven de hoofdingang, kreeg zijn bekleding. Nu waren de bovenste verdiepingen en de gevel klaar, maar de onafgewerkte onderste verdiepingen raakten stilaan in verval. Dit waren de ruimtes voor de bezoekers: twee verdiepingen voor tentoonstellingen, de lokalen van de Educatieve dienst, de leeszaal, de bibliotheek, de vergaderzalen en de monumentale ingang. De pers beklemtoonde vaak hoe deze droevige toestand schril afstak tegen de dure afwerking: marmer, mahoniehout, faïence en de laatste technische snufjes.

De overheid bleef maar beloven dat de middenvleugel er zou komen. De Vestel dacht zelfs aan een nieuw ontwerp. Tevergeefs ... Het Instituut zou er lang uitzien als een enorme verlaten bouwwerf.

Herdenkingsplaat voor de bijdrage die de bevolking van de Verenigde Staten leverde voor de afwerking van het torengedouw.

De zuidgevel

De versiering van de voorgevel was het onderwerp van heel wat polemieken. Victor Van Straelen wilde er het monogram van Leopold III op aanbrengen, als hulde aan de vorst die hem altijd steunde in zijn bouwplannen en zijn ambities. Het ging om meer dan een steun: er bestond een hechte vriendschap tussen de twee mannen. Aan hun wederzijdse bewondering bracht alleen de pijnlijke periode van de Tweede Wereldoorlog schade toe. Het idee dat Van Straelen over de decoratie van de gevel had, werd tijdens de koningskwestie niet onverdeeld toegejuicht.

De uitvoering van de zuidgevel liet ettelijke jaren op zich wachten, terwijl de andere gevels van het torengebouw in 1950 af raakten. De regering Van Acker beval in 1958 de afwerking van de zuidgevel volgens het oorspronkelijke idee. Aan vorige ministers, die dit idee geweigerd hadden, had Van Straelen voorgesteld om de monogrammen van koning Albert I, koning Leopold III en koning Boudewijn samen aan te brengen. Vermits dit voorstel onbeantwoord gebleven was, sierde uiteindelijk alleen het monogram van Leopold III het gebouw.

Tijdens de tentoonstelling "Micro Macro, een wereld op zes poten" kropen lieveheersbeestjes over de gevel (realisatie: B. Gosset).

L. De Vestel liet hiervoor op de gevel ceramiektegels aanbrengen: honderden L-en leunen paarsgewijs tegen romeinse cijfers III aan, met bovenaan telkens een verguld kroontje. De horizontaal geribbelde rechthoeken daartussen vormen een dambordpatroon. Het geheel vertoont een aantrekkelijk spel van licht en schaduw. De ceramiek had erg te lijden onder de tijd. Rond 1980 onderging de gevel een restauratie: hij werd volledig afgebikt, geplamuurd en kastanjebruin geschilderd. De monogrammen kregen een iets lichtere tint. De andere gevels van het gebouw werden beige, geel en oranje geschilderd.

De iguanodon die beeldhouwer Thierry Bosquet aan het Museum schonk, wacht alle bezoekers op bij de zuidgevel van het Museum.

Een nieuwe start, nieuwe plannen

Waar is de tijd dat het dak vol gaten zat en dat over de iguanodons plastic zeilen lagen? De pers werd er bij gehaald om de schade te bekijken en krantenkoppen schreeuwden: "*Het regent op de iguanodons!*".

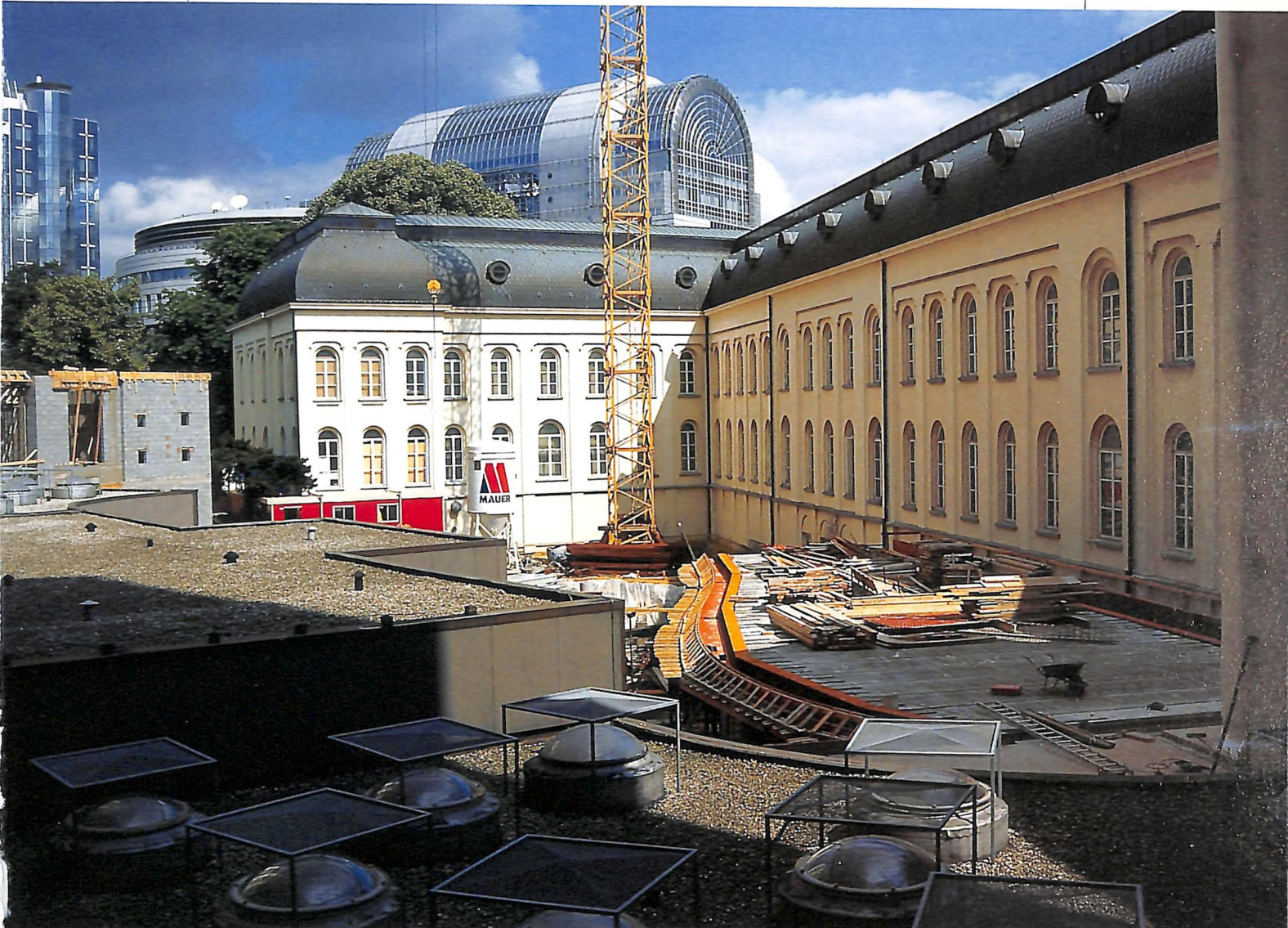
Vanaf april 1977 was die tijd gelukkig voorbij. De iguanodons hadden hun regenjassen niet meer nodig. De Regie der Gebouwen onderzocht hoe ze het veertig jaar vroeger begonnen gebouw kon voltooiën. Maar de buurtbewoners raakten bezorgd over die projecten en zetten een campagne op touw met als leuze: "*Iguanodons ja, beton nee!*". De Regie was van plan een tiental huizen op de Waversesteenweg en in de Jennerstraat te laten slopen om er nieuwe gebouwen op te trekken. Ondertussen waren Engelse kunstmiddens verontwaardigd over het lot dat de grote vertebratenzaal zou ondergaan. De zaal zou in twee verdiepingen worden verdeeld en haar mooie gebinte zou achter het beton verdwijnen. De protesten kregen weerklank en de plannen werden opgeborgen⁷⁷.

De eerste fase van de verbouwing begon in 1978: het dak van de Janletvleugel werd vernieuwd en zijn gevel gerenoveerd. Er kwamen bureaus bij op het dak van het torengedouw en twee voorlopige loodsen in de museumtuin om er de verzamelingen voor de duur van de werkzaamheden te bergen. Het architectenbureau CERAU verkreeg de opdracht voor de voltooiing van de drie leegstaande verdiepingen van het torengedouw en het werk aan de gevel. Vanaf 1981 konden de "vergeten" lokalen eindelijk in gebruik genomen worden: de hoofdingang, de bibliotheek, de lokalen van de Educatieve dienst, drie tentoonstellingszalen, een conferentie- en projectiezaal en een leszaal. Ook het interieur werd volledig veranderd⁷⁸.

De restauratie van de kloostervleugel vormde de tweede fase: de zalen waren daar zo vervallen, dat de ene na de andere haar deuren moest sluiten. Het idee bestond om er overal reusachtige diorama's in te richten. Ondertussen was er voor de bezoekers niet veel te beleven, maar dat was de prijs voor de renovatie. In 1982 was de zaal van de iguanodons inderdaad de enige nog toegankelijke zaal. Maar er kwamen nieuwe zalen: de schelpenzaal, de insectenzaal, de mineralenzaal, het overzicht van de zoogdieren, de zaal der holhoornigen, de walviszenzaal en de zaal Noord- en Zuidpool. Het publiek kon nu acht permanente museumzalen bezoeken, die over het gebouwencomplex verspreid waren. Daarbij mogen we niet uit het oog verliezen dat in het torengedouw hoofdzakelijk bewaarplaatsen, bureaus en laboratoria gevestigd zijn, net zoals op twee verdiepingen van de Janletvleugel.

In 1984 restaureerde het architectenbureau CERAU het oude klooster grondig; de foto is genomen op de binnenplaats waar de Janletvleugel en het torengedouw een hoek vormen.

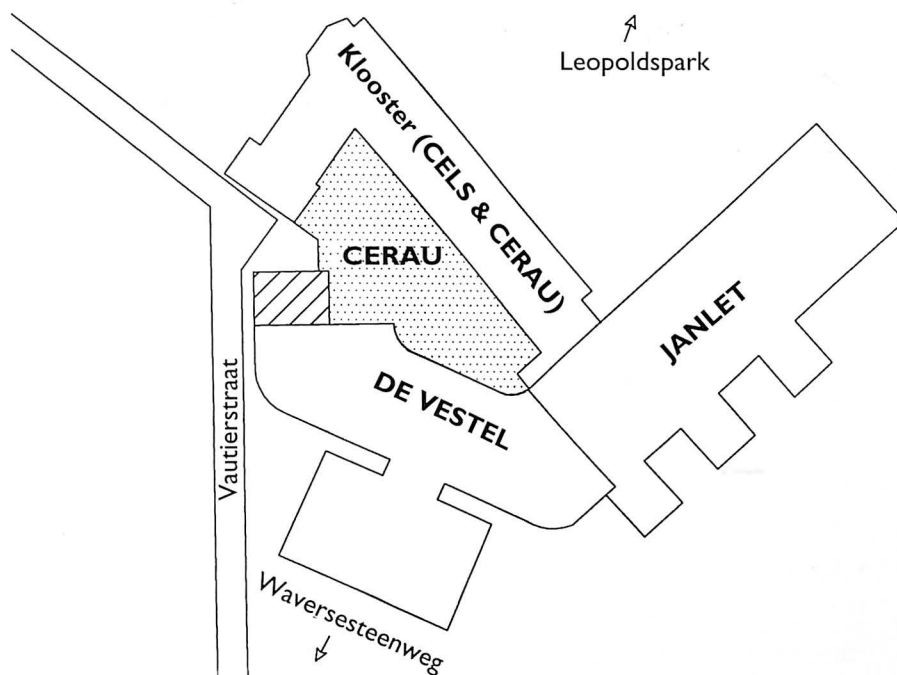

In 1996 wordt er verder gebouwd: vooraan het overdekte binnenplein en links een begin van het verbindingsgebouw aan de straatzijde. Het Europees Parlement en zijn kantoren toeren over de wijk.

Sinds 1980 levert de Regie der Gebouwen bijzondere inspanningen voor de vernieuwing van het gebouwencomplex waarin het KBIN gehuisvest is. Vanaf 1996 zorgt zij ook voor het goede verloop van de uitbreidingswerkzaamheden.

Vandaag ondergaan de drie gebouwen aan de binnenkant nog steeds wijzigingen; dit gebeurt vooral in de museumzalen. Nieuwe zalen gaan open, andere worden volkomen heringericht. De opeenvolgende tijdelijke tentoonstellingen vereisen een voortdurende herindeling van de zalen. Zo kreeg de insectenzaal enkele maanden na afloop van de tentoonstelling "Micro Macro, een wereld op zes poten" een nieuw kleedje.

Toch zullen die tijdelijke tentoonstellingen niet lang meer dergelijke problemen meebrengen. Eind 1995 begon de derde fase van de verbouwing waarop al tien jaar werd gewacht. Het binnenplein verdwijnt onder een nieuw gebouw met tentoonstellingszalen. Door zijn ligging zal het tevens een doorstroomruimte vormen tussen de bestaande vleugels.

Op niveau I zullen twee nieuwe gebouwen de drie vleugels van het Instituut verbinden; de binnenplaats zal verdwijnen onder een polyvalente zaal en een zaal voor tijdelijke tentoonstellingen. In 1998 moet alleen nog de Janletvleugel gerenoveerd worden.

Het zou in mei 1998 klaar moeten zijn: tegen september van dat jaar wordt een grote tentoonstelling verwacht. Het zal de bezoekers de mogelijkheid bieden een lusvormig parcours door de museumzalen af te leggen.

Tevens wordt ook de tweede bouwlaag van het klooster in zijn oude glorie hersteld. In de lichte en ruime tentoonstellingszaal die zo ontstaat, zullen de nieuwste museale opvattingen toegepast worden, zodat de verzamelingen optimaal tot hun recht komen. Op het programma staat verder de restauratie van de Janletvleugel, te beginnen met de grote benedenzaal, waar, eveneens met respect voor de oorspronkelijke bouwstijl, aanpassingen en vernieuwingen voorzien zijn.

- 70** Het park krijgt pas zijn naam in 1880, bij de viering van het vijftigjarig bestaan van België.
- 71** Jean Le Bon voerde een diepgaand onderzoek naar de oorsprong van het "klooster" en zijn achtereenvolgende bestemmingen. Blijkbaar hadden de zusters beslist om de onafgewerkte gebouwen te verkopen omdat ze al enorme bedragen hadden geïnvesteerd en nog veel meer uitgaven verwachtten. Daarenboven konden ze niet ongevoelig blijven voor de verwijten die ze zouden krijgen in verband met de nabijgelegen dierentuin en de luxe waarmee de architect het gebouw wou tooien (J. LE BON, *Du Couvent des Dames Rédemptoristines au MRHNB*, Brussel, 1996, pro manuscripto).
- 72** Het heel smalle gebouw was oorspronkelijk ingedeeld in kloostercellen met kleine raampjes, zodat maar weinig licht binnenscheen. De Maatschappij voor Dierkunde liet het oude klooster aanpassen door architect Beyaert: er kwam een café-restaurant, een terras met concertzaal aan de tuinkant, leeskabinetten, een zoölogisch museum en een directeurswoning; op de verdieping waren er appartementen en kamers.
- 73** L. VIRE, op. cit., blz. 95.
- 74** Zie artikel in *La Chronique* van 13-11-1885 uit de archiefbundel: Bâtiments du Musée, IV.
- 75** Annick Brauman en Marie Demanet bogen zich over het reilen en zeilen van het Leopoldspark. Ze schreven een opmerkelijk werk over een eeuw geschiedenis van deze bekende Brusselse plek. Ze gingen grondig in op het project om er een wetenschapspark aan te leggen en op de verschillende instellingen die er zich vestigden (A. BRAUMAN en M. DEMANET, op. cit.)
- 76** De studie van de gevel van de Janletvleugel en de binneninrichting van de zaal van de Gewervelde dieren is gebaseerd op de opmerkingen van Annick Brauman en Marie Demanet in hun werk over het Leopoldspark (A. BRAUMAN en M. DEMANET, op. cit., blz. 40-42).
- 77** A. QUINTART en H. VAN DRIESSEN, op. cit.
- 78** De officiële inhuldiging vond plaats in september 1982.

Het Instituut vandaag en morgen

Wat het onderzoek betreft - Wat het museum betreft

W

Wat het onderzoek betreft

Honderdvijftig jaren scheiden het Museum van weleer en het Instituut van vandaag. Van het Koningsplein tot het Leopoldspark, van een rariteitenkabinet tot een federale instelling voor wetenschappelijk onderzoek: als het tij verloopt, moet men de bakens verzetten ... Deze lange geschiedenis, waar continuïteit en verandering elkaar in evenwicht houden, nodigt tenslotte uit tot bezinning over de toekomst.

Er wordt vaak beweerd dat biologie de wetenschap van de 21ste eeuw wordt, zoals fysica die van de 20ste eeuw is. Maar dit geldt vooral voor de ongelooflijke groei van de moleculaire biologie, de biochemie en de gentechnologie. De wetenschappers van het KBIN verrichten nauwelijks onderzoek in deze disciplines. Ze behoren dan ook niet tot de fundamentele opdracht van het KBIN. Dit betekent echter niet dat het Instituut bij de wetenschappelijke vooruitgang aan de kant blijft staan, want het kan in andere onderzoeksdomeinen zijn sporen verdienen. Bij de grootste uitdagingen van deze tijd — en in steeds grotere mate die van de toekomst — horen er minstens twee waarin het Instituut een belangrijke rol kan spelen: enerzijds het onderzoek en het behoud van de biologische diversiteit en anderzijds de duurzame ontwikkeling.

Meer dan één miljoen levende soorten zijn reeds beschreven en er bestaan er vermoedelijk meer dan dertig miljoen. De huidige verscheidenheid is slechts het topje van een ijsberg die miljarden soorten omvat, waarvan de meeste uitgestorven zijn zonder enig spoor achter te laten. Deze biologische verscheidenheid is wellicht een antwoord van de evolutie op de grote variatie aan ecosystemen die de aarde rijk is. Beheer en behoud van deze natuurlijke soortenrijkdom - de draagkracht van onze planeet - zijn een noodzaak geworden met het oog op een behoorlijke welvaart voor de komende generaties. Want de bijna zes miljard *Homo sapiens sapiens* treden de grenzen die het milieu stelt met voeten.

Voor dit afgietsel werd uitgegaan van de opvatting dat de iguanodon van Bernissart op vier poten liep; het staat in het Museum sedert 1993.

BULLETIN DE L'INSTITUT ROYAL
DES SCIENCES NATURELLES
DE BELGIQUE

BULLETIN VAN HET KONINKLIJK
BELGISCH INSTITUUT VOOR
NATUURWETENSCHAPPEN

ENTOMOLOGIE
VOL. 65

BRUXELLES 1995 BRUSSEL

BULLETIN DE L'INSTITUT ROYAL
DES SCIENCES NATURELLES
DE BELGIQUE

BULLETIN VAN HET KONINKLIJK
BELGISCH INSTITUUT VOOR
NATUURWETENSCHAPPEN

SCIENCES DE LA TERRE
AARDWETENSCHAPPEN
VOL. 65

BRUXELLES 1995 BRUSSEL

BULLETIN DE L'INSTITUT ROYAL
DES SCIENCES NATURELLES
DE BELGIQUE

BULLETIN VAN HET KONINKLIJK
BELGISCH INSTITUUT VOOR
NATUURWETENSCHAPPEN

BIOLOGIE
VOL. 65

BRUXELLES 1995 BRUSSEL

Elk jaar publiceert het Instituut *Mededelingen* (drie reeksen),
Werkdocumenten, museumgidsen en andere boeken.

De studie en het behoud van de biodiversiteit maken dus integraal deel uit van de evenwichtige sociale, economische en culturele ontwikkeling van de mensheid. Ontwikkeling is slechts duurzaam, als ze niet alleen een billijker verdeling van de globale welvaart meebrengt, maar ook in harmonie met het milieu verloopt, zodat de natuurlijke bronnen niet uitgeput raken. Hier is voor het KBIN, zoals voor alle natuurwetenschappelijke musea, een belangrijke rol weggelegd. Het onderzoek naar die biodiversiteit houdt het beschrijven, inventariseren, rangschikken en verklaren van levensvormen in, evenals het opstellen van modellen voor hun onderlinge relaties. Deze bijdrage tot de bescherming van die levensvormen en tot hun eventuele ontginning is de belangrijkste taak van het Instituut. Aangezien een dergelijke onderneming de mogelijkheden van één enkele instelling ruim overstijgt, zijn internationale samenwerking en netwerken onontbeerlijk geworden.

Dankzij een zendertje op zijn rug kan deze wulp overal gevolgd worden; de techniek wordt verfijnd om ze bij zeldzame soorten toe te passen.

De Belgisch-Chinese ploeg te midden van de steppe bij opgravingen in Binnen-Mongolië, Volksrepubliek China (14-9-95). Van links naar rechts: Yan Sun, P. Godefroit, T. Smith, Zhi-Ming Dong, E. Dermience, G. Lenglet, Lu Feng, H. De Potter, Yi-Xing He, Na Li, Hong Li, Qiang Wei, Xi-Shun Tao, Dian Yong Guo, De-Hui Liu, Yu-Long Dong, Jian-Man Xiong.

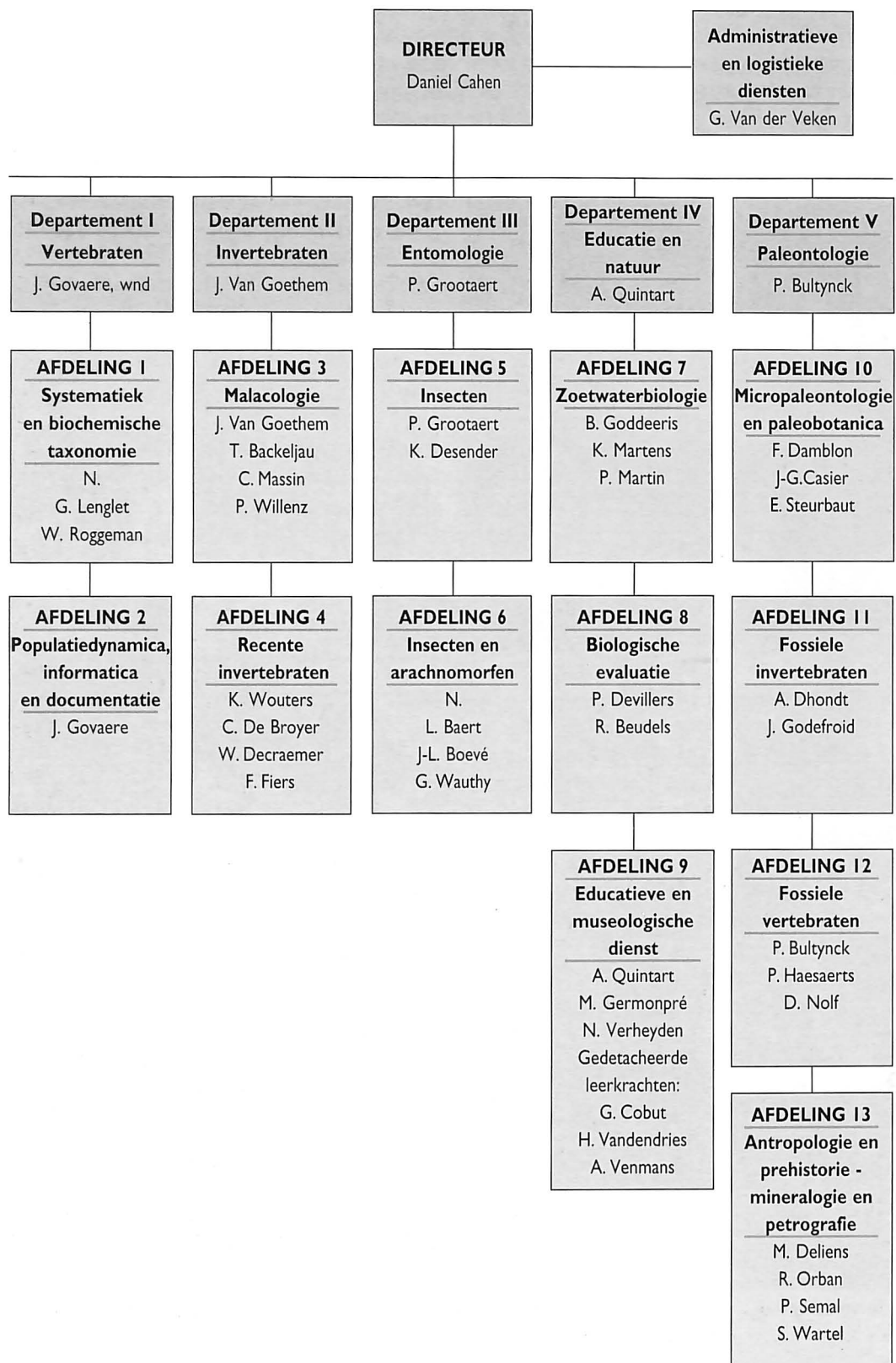
In dit vooruitzicht zal het wetenschappelijk onderzoek van het KBIN steeds moeten beantwoorden aan de vragen en de noden van de maatschappij, zonder zijn fundamentele aard te verloochenen; dit onderzoek blijft gericht op kennisverwerving en leidt niet rechtstreeks tot concrete toepassingen. Maar opdat de verworven kennis niet nutteloos zou zijn, moet het Instituut zijn deskundigheid ter beschikking stellen om de politieke, economische, sociale en culturele besluitvorming wetenschappelijk te kunnen ondersteunen.

Parallel hiermee moeten de rol en het beheer van de verzamelingen evolueren. Collecties uit natuurwetenschappelijke musea zijn het resultaat van vroeger onderzoek én het materiaal voor nieuw onderzoek, maar moeten daarenboven als een archief van de biodiversiteit beschouwd worden. De slapende informatie die deze verzamelingen bevatten, moet in relationele gegevensbanken opgeslagen worden, waartoe de hele wetenschappelijke wereld via elektronische netwerken toegang moet krijgen. Tevens brengen nieuwe methodes andere gegevens over die verzamelingen aan het licht. Zo kunnen bijvoorbeeld biochemische analyses uitgevoerd worden op exemplaren uit de verzamelingen en niet langer op levende wezens.

*Organigram van het wetenschappelijk
personeel van het KBIN*

1-9-1996

De Belgica, schip van de Beheerseenheid van het Mathematisch Model van de Noordzee; die eenheid wordt het 6de departement van het Instituut.

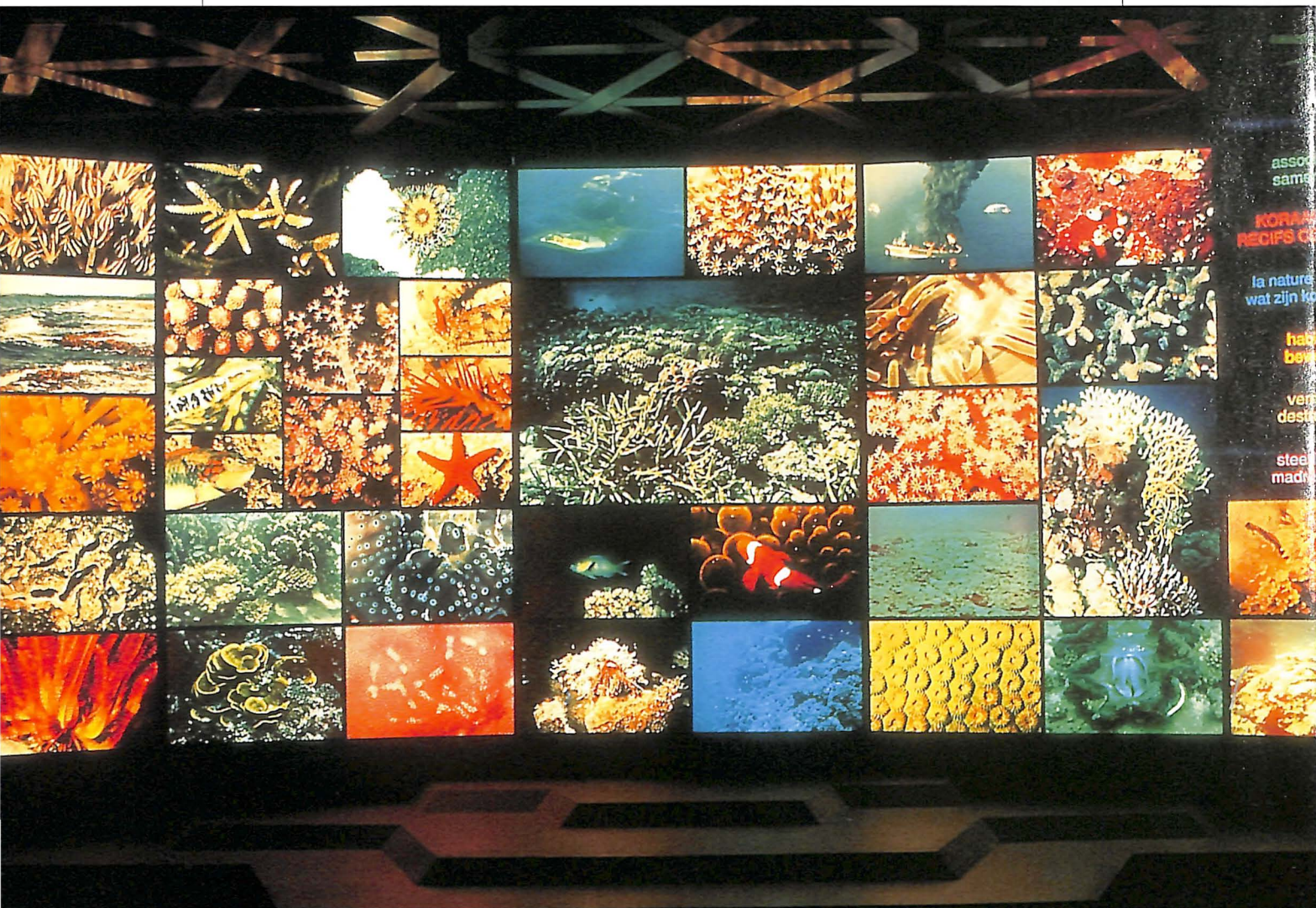

Koning Albert II en koningin Paola bezoeken de tentoonstelling "5 miljard mensen: allemaal anders, allemaal familie", begeleid door R. Orban, commissaris van de tentoonstelling (22-2-1994).

Wat het Museum betreft

Ook de museumbezoeker zal heel wat zien veranderen. Een eerste reeks van veranderingen wil een antwoord zijn op de ongelijkheid tussen permanente en tijdelijke tentoonstellingen. Het contrast tussen een zogenaamde permanente zaal, die echter voortdurend aan de nieuwe wetenschappelijke en museologische trends aangepast wordt, en een zogenaamde tijdelijke tentoonstelling, ligt veel meer bij de promotionele steun die deze laatste krijgt, dan bij de inhoud en de voorstelling ervan. Een evenement als een tijdelijke tentoonstelling kan op meer bijval bij publiek en media rekenen. Daarvan getuigen de eindeloze rijen wachtenden, die de permanente zalen vaak geen blik gunnen. Hieraan kan verholpen worden door de aantrekkingskracht van het museum te vergroten, een ruimer aanbod van bezoekmogelijkheden voor jong en oud aan te bieden en voor meer middelen ter voorbereiding en opvolging van een museumbezoek te zorgen.

Een viertalige beeld- en informatiewand over de koraalriffen (schelpenzaal).

Bovendien mag het museum niet langer een zoo met opgezette dieren zijn, maar moet het een toonkamer van het wetenschappelijk onderzoek worden, waar natuurverschijnselen op begrijpelijke wijze worden voorgesteld. In een tijd waarin vrijetijdsbesteding steeds belangrijker wordt, moet het Instituut een aantrekkelijke en boeiende bestemming kunnen worden, een centrum van wetenschapscultuur, een oord voor intelligente ontspanning.

Het welslagen van deze projecten is echter afhankelijk van een aantal voorwaarden. Eerst moet er een einde komen aan de terugloop van het personeelsbestand, waardoor het Instituut tussen 1990 en 1995 bijna een vierde van zijn personeelsbezetting verloor. Een verdere personeelsvermindering zou betekenen dat voor het Instituut de klok wordt teruggezet. Tegelijkertijd is het noodzakelijk dat het Instituut eindelijk lokalen krijgt die voldoen aan de strenge eisen die het huidige wetenschappelijk onderzoek, de aangroei van de verzamelingen en het stijgende aantal bezoekers stellen. Het bezoekersaantal is in tien jaar tijd vertienvoudigd: 32 000 bezoekers in 1982 tegen meer dan 376 000 in 1995. Ontegensprekelijk vormen deze gelukkige evolutie en die herwonnen dynamiek een nieuwe uitdaging. Het Instituut is er klaar voor.

De nieuwe insectenzaal bekoort alle bezoekers; ze is gerealiseerd onder de leiding van I. Van de Velde en C. Bodson (model door F. Van Roy).

De bezoekers genieten kennelijk van hun museumbezoek.

De Vrienden van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen

De vzw "De Vrienden van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen" werd opgericht op 5 mei 1983. Zij groepeerd iedereen die het KBIN wil steunen en wil helpen om het museum, de collecties, laboratoria en activiteiten beter bekend te maken.

De vereniging organiseert voor haar leden of voor een breder publiek activiteiten zoals tentoonstellingen, rondleidingen, excursies en voordrachten die bijdragen tot de uitstraling van het KBIN en zijn wetenschappelijke activiteiten.

Zij moedigt mecenaat en vrijwilligerswerk aan, wat de onderzoeksprojecten, de uitbreiding van de collecties, de activiteiten en het onthaal van het publiek ten goede komt.

Het tijdschrift "Museumcontact" verschijnt meermaals per jaar, wat toelaat om op grote schaal over de museologische en wetenschappelijke activiteiten van het Instituut te berichten. Op deze manier worden de leden van de vereniging regelmatig op de hoogte gehouden van de activiteiten van het KBIN en hebben ze er, aan gunstige voorwaarden, ook gemakkelijker toegang toe.

Meer informatie is te verkrijgen bij: De Vrienden van het KBIN
Vautierstraat 29
1000 Brussel
© 02/627 43 94.

A. de Schaetzen
Voorzitter

I

Inhoudstafel

150 jaar...

Het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen	5
--	---

1758 - 1868

Uit het kabinet van Karel van Lotharingen ontstaat een rijksmuseum: het Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België

Het kabinet van Karel van Lotharingen	9
Het Museum van Brussel	11
Het ontstaan van een rijksmuseum	12
Het prille begin	13

1868 - 1914

De verkenning van het grondgebied, de stuwende geestdrift van Edouard Dupont in de negentiende eeuw

Het Museum groeit	17
Het Museum treedt naar buiten	21
Plaatsgebrek	23
Machtsoverdracht	24

1918 - 1940

Uitbreiding van de activiteiten tijdens het interbellum

Het Museum wordt volwassen	31
Van het onderzoeksfront	36
In de museumzalen	39

1914 - 1918

1940 - 1945

Het Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België tijdens de twee wereldoorlogen

Moeilijke tijden	43
Het Museum blijft open	44
Gilson tegen de bezetter	46
Van Straelen tegen de bezetter	48

1945 -1996

Van ontdekkingsreizen tot grote tentoonstellingen

Herwonnen vrijheid	53
Donkere wolken	54
Heropleving	56
Onderzoek en museum: hand in hand	59

De verzamelingen

Niet zomaar rijk	69
Het nut van veldwerk	73
Schenkingen en legaten	77
Bewaarmethodes	79
Andere verzamelingen	80

Van het oude paleis van Karel van Lotharingen tot het huidige gebouwencomplex

Steen voor steen	83
Een museum in een paleis	84
Een museum in een klooster	85
Eerste uitbreiding: de Janletvleugel	88
Het torengebouw van De Vestel	92
De zuidgevel	94
Een nieuwe start, nieuwe plannen	95

Het Instituut vandaag en morgen

Wat het onderzoek betreft	101
Wat het Museum betreft	106

Foto's: archief KBIN; de meeste recente foto's zijn van Thierry Hubin, Isabelle Bachy en andere personeelsleden van het Instituut; © Némerlin, blz. 60, 96; © Stichting Paul Delvaux - St. Idesbald, cliché Isy Brachot, blz. 50; © Uitgeverij Dupuis, Frank en Bom, blz. 55; © Frank, blz. 58; © Belga, blz. 77; © Stadsarchief Brussel, blz. 85; © Zeemacht en BMM, blz. 105

Plans en kaarten: Marcella Haemelinck et Anne-Marie Borremans

Documenten: archief KBIN; gravure en plan blz. 10 © Prentenkabinet van de Koninklijke Bibliotheek Albert I

Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen